

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Alena Marešová a kol.

Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza

Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza

Alena Marešová
Eva Biedermanová
Jan Rozum
Miroslav Tamchyna
Petra Zhřivalová

Autorský kolektiv:

PhDr. Alena Marešová, Ph.D. (vedoucí autorského kolektivu, kap. I., II., V., VII.,
resumé a příloha č. 2, 4 a 5)

Mgr. Eva Biedermanová (kap. IV.)

Mgr. Jan Rozum (kap. III., příloha č. 1)

PhDr. Miroslav Tamchyna, Ph.D. (kap. V.)

Mgr. et Mgr. Petra Zhřivalová, Ph.D. (kap. VI.)

Recenzenti:

Doc. PhDr. Miloš Jůzl, Ph.D. (Institut mezioborových studií, Brno)

Doc. PhDr. Vratislava Černíková, CSc. (Policejní akademie Praha)

Technická redakce:

Lucie Černá

Autoři děkují všem, kteří přispěli svými zkušenostmi a znalostmi,
především PhDr. Jiřímu Mezníkovi a Mgr. Marii Zahnášové.

Obsah

I. Úvod	9
II. Základní východiska analýzy	13
II.1. Předmět a cíl analýzy	13
II.2. Užitá metodologie	13
II.3. Základní terminologie	14
III. Sankční politika v České republice po roce 1990	19
III.1. Vývoj sankční politiky v ČR po roce 1990	19
III.2. Pravomocně odsouzené osoby v letech 1994 -2014	24
III.3. Ukládání nepodmíněného trestu a jeho hlavních alternativ	26
III.3.1. Nepodmíněný trest odnětí svobody	26
III.3.2. Statistický přehled o osobách vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody	34
III.3.3. Aplikace institutu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody	42
III.4. Příčiny a možnosti omezení počtu vězněných osob po přijetí nového trestního zákoníku	43
III.5. Návrhy na snížení stavu vězeňské populace	47
IV. Vývoj právní úpravy vězeňství, úvod do problematiky zacházení s odsouzenými	57
IV.1. Koncepce rozvoje českého vězeňství	57
IV.2. Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody a programů zacházení	58
IV.3. Vývoj zákona o výkonu trestu odnětí svobody	59
IV.4. Programy zacházení obecně	63
IV.5. SARPO	65
IV.6. Specializovaná oddělení věznic	66
IV.7. Standardizované a speciální programy zacházení	69
IV.8. Programy zacházení v České republice a na Slovensku	71
IV.9. Vnější diferenciacie slovenských věznic (ústavů)	73
IV.10. Vnitřní diferenciacie slovenských věznic (ústavů)	73
V. Některé problémy výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody	77
V.1. Vnější diferenciacie	78
V.2. Vnější a vnitřní diferenciacie	83
V.3. Vnitřní diferenciacie	86
VI. Srovnání vězeňské populace vybraných zemí	91
VI.1. Výsledky získané vyžádanou strukturovanou informací	91
VI.2. Slovensko	99
VI.3. Česká republika	103
VII. Závěr a diskuse	107
Resumé	111
Summary	117

Použité prameny	123
Přílohy	131
Příloha č. 1: Doplnující tabulky ke kapitole III. o sankční politice v České republice	131
Příloha č. 2: Trochu historie...	142
Příloha č. 3: Ohlédnutí za „druhým životem“ odsouzených	152
Příloha č. 4: Počty vězňených osob ve vybraných státech Evropy a mimoevropských státech včetně indexů vězňených osob k počtu obyvatel.	163
Příloha č. 5: Vzor strukturované informace využité ke sběru dat z okolních států	167

I.

Úvod

„Redukce zločinu a prosazení spravedlnosti je výzva vědě, politice a praxi.“
heslo kriminologického kongresu v Rio de Janeiro (2003)

Jedním z úkolů střednědobého plánu výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na léta 2012 až 2015 byl výzkumný úkol: **Analýza změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace**. Důvodem pro zadání tohoto úkolu byla skutečnost, že kriminalita v ČR zhruba od počátku nového století, alespoň podle oficiálních statistik, pomalu a neustále klesá, avšak tomu navzdory počty odsouzených, ale i vězňených osob, neustále stoupají. Od 90. let minulého století, kdy v důsledku proslulé amnestie prezidenta republiky se počty vězňených osob ztenčily na minimum (cca 8.000 včetně obviněných), na konci roku 2011 už výrazně překročily hranici 20.000 osob (včetně vazebně vězňených pak 23. tis. osob¹). Za této situace pak byla koncem roku 2012 vyhlášena další amnestie prezidenta realizovaná od 1. 1. 2013. Většinová společnost byla touto novou rozsáhlou amnestií nemile zaskočena, protože možnost amnestie v různých průzkumech veřejného mínění opakovaně a razantně odmítala a její případné uskutečnění spojovala s nárůstem kriminality (Marešová a kol., 2012). Odborná veřejnost pak byla v rámci provedené amnestie překvapena faktem, že amnestii nedoprovázelo žádné systémové řešení problémů, které vyvstaly již v průběhu a jako výsledek Havlovy amnestie v roce 1990 a které vedly k opětovnému navýšení počtu odsouzených do původní výše.

Důsledkem amnestie prezidenta Klause bylo propuštění více než 6 tis. vězňů z českých věznic a zastavení tisíců rozpracovaných trestních kauz (celkem více než 100 tis. kauz), v jejichž důsledku byl v roce 2013 téměř zastaven příliv nových vězňů a částečně byl omezen ještě v roce 2014².

*Koncem roku 2011 IKSP realizoval omnibusové šetření na téma: Jak vnímá vězeňství v ČR veřejnost. Záměrem šetření bylo zmapovat na reprezentativním vzorku občanů ČR jejich vnímání současného stavu českého vězeňství. Krátkým dotazníkem oslovila vybraná agentura cca 1 000 respondentů. Byla v něm otázka zaměřena na zjištění: Jakým způsobem by se dala ve vězeňství část peněz vynakládaných na jeho provoz ušetřit. Jednou z navržených alternativ bylo **vyhlášení amnestie – více než 80 % respondentů tento způsob šetření peněz na vězeňství důrazně odmítlo**. Vůči individuálním milostem byl odpor trochu menší, ale stejně více než 70 % respondentů odmítlo i tuto možnost.*

K 1. lednu 2013 bylo v českých věznicích vězněno 22 638 osob. Po vyhlášení amnestie se propouštělo ve všech 36 českých věznicích. K 28. lednu 2013 bylo propuštěno z výkonu trestu 6 401 osob. Počet vězňených osob se zmenšil zhruba o třetinu. Amnestie vyhlášená prezidentem republiky ovlivnila i řešení cca 12 tis. případů trestu obecně prospěšných prací (nejčastěji uložených za trestné činy krádeže, zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí, výtržnictví), u trestu domácího vězení se týkala cca 340 případů, u podmíněných odsouzení s dohledem probačního úředníka cca 8 000 případů.

1 Podle statistik VS ČR bylo k 20. 1. 2012 bylo vazebně vězněno 2 553 osob a ve výkonu trestu odnětí svobody 20 808 osob.

2 Podle statistik VS ČR k 5. 2. 2016 bylo vazebně vězněno 1 941 osob a ve výkonu trestu odnětí svobody 19 161 osob. Celkem – včetně chovanců v detenci bylo k uvedenému datu v zařízeních Vězeňské služby ČR umístěno 21 160 osob a ubytovací kapacity byly využity na 102%.

Proto je škoda, že poznatky o odsouzených osobách – vězněných pachatelích trestných činů – a problémech souvisejících s jejich výkonem trestu – konkrétně o způsobech zacházení s nimi v průběhu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, o jejich rozdělování do skupin s cílem zefektivnit zacházení s nimi – jsou dostupné jen výjimečně. Chybí odborná sdělení o skladbě vězněných osob, problémech s využitím jejich času v průběhu výkonu trestu, o nápravných aktivitách zacílených na změnu jejich chování v budoucnosti a šetření účinnosti takových aktivit. A přitom takové informace, právě s ohledem na zvyšující se počty osob ve věznicích, nabývají na aktuálnosti. Bohužel v rámci vězeňského systému neprobíhá vlastní penologický výzkum, i když vězeňské službě provádění takového výzkumu ukládá zákon. Informace dostupné na webových stránkách Vězeňské služby ČR (dále též VS ČR) se této problematice vůbec nevěnují. Také informace na stránkách každoročně vydávané Statistické ročenky Vězeňské služby ČR (v současnosti dostupné jen v elektronické podobě na webových stránkách VS ČR) jsou málo informativní, zcela postrádají komentář a tak data o stavu a trendech vývoje počtu osob ve výkonu vazby a trestu v širším kontextu lze získat především ze Statistické ročenky ČSÚ, ale opět bez jakéhokoliv komentáře a hodnocení.

Za této situace, využívaje zájem nadřízeného orgánů obou institucí (IKSP i VS ČR), tj. Ministerstva spravedlnosti, byl zformulován v rámci Střednědobého plánu výzkumné činnosti na období 2012–2015 návrh na penologický výzkum, rozdělený do dvou částí: 1) na Analýzu změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace a 2) Nebezpečnost a násilí ve výkonu trestu a vazby.

Předkládaná publikace obsahuje poznatky zjištěné při plnění úkolů z první části, tj. z analýzy změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace.

Kolektiv autorů si rozdělil zpracování jednotlivých částí monografie podle odborného zaměření jednotlivých členů a v souladu s vytýčeným cílem. Jako dílčí úkoly byly formulovány následující kapitoly: sankční politika v České republice po roce 1990; vývoj právní úpravy českého vězeňství a problematika zacházení s odsouzenými v posledních letech; analýza struktury vnitřního života odsouzených; srovnání vězeňských populací ve vybraných státech. Jako doplňující byly vybrány ke zpracování obecné informace z historie vězeňství a pohled na problematiku tzv. druhého života odsouzených.

Oproti původnímu záměru autorů došlo při zpracování závěrečné zprávy z výzkumu k určitým úpravám souvisejícím se skutečností, že v posledních dvou letech řešení úkolu byla zadána k vypracování nová koncepce rozvoje českého vězeňství (do roku 2025), která navazovala na Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015, schválenou Ministerstvem spravedlnosti ČR v roce 2005. Již v době přípravy koncepce došlo k výrazným personálním změnám na Generálním ředitelství Vězeňské služby, a tak nakonec konečná verze koncepce vězeňství předložená vládě ČR počátkem roku 2016 byla na základě pověření ministerstva spravedlnosti výsledkem práce ministerstvem zřízené pracovní skupiny z řad orgánů státní správy a odborných institucí. Za Institut pro kriminologii a sociální prevenci se některých jednání účastnili i dvě autorky publikace. (Blíže je o nové koncepci pojednáno v textu kapitoly IV. a určité odkazy se objevují i v dalších kapitolách.)

II.

Základní východiska analýzy

II.1. Předmět a cíl analýzy

Předmětem analýzy byla skladba současné vězeňské populace České republiky, její struktura, trendy a charakteristiky vývoje, a to od roku 1990. Současně předmětem analýzy byla i sankční politika v České republice po roce 1990, se zvláštním zaměřením na ukládání nepodmíněného trestu a jeho hlavních alternativ a analýza a zmapování skladby všech pravomocně odsouzených osob v letech 1994–2014. Předmětem zájmu se stala též problematika zacházení s vězni, především v posledním deceniu a analýza vnitřního života odsouzených v současných českých věznicích. Dílčí analýzou bylo též srovnání české vězeňské populace s vězeňskými populacemi vybraných okolních zemí.

Cílem výzkumu bylo zjistit a popsat příčiny současného vysokého (z pohledu historie a očekávání posledních let) počtu vězňených osob, příčiny změny trendů vývoje počtů odsouzených a skladby vězeňské populace. Zamýšleným cílem bylo i soustředit poznatky a zpracovat návrhy na omezení počtu vězňených osob.

K dosažení vytýčených cílů byly stanoveny následující dílčí úkoly:

- analyzovat sankční politiku v ČR, a to zhruba od roku 1990, konkrétněji v posledních cca 20 letech a její vliv na skladbu a rozsah vězeňské populace,
- analyzovat složení odsouzených podle jejich penologické recidivy, zjistit zastoupení mezi vězni osob odsouzených k alternativním trestům, které byly přeměněny v nepodmíněné tresty odnětí svobody,
- porovnat počty (příp. i indexy) vězňených osob v ČR a v zahraničí, a to především v okolních státech (Rakousku, Německu, Polsku, Maďarsku) s důrazem na podrobnější srovnání se Slovenskem,
- navrhnout možnosti omezení, příp. snížení počtu vězňených osob (včetně návrhů na dekriminlizaci, depenalizaci některých nyní trestných činů).

II.2. Užitá metodologie

K plnění úkolů byly použity následující metody a techniky kriminologické analýzy:

1. Studium všech materiálů a publikací IKSP zabývajících se vězeňstvím, včetně materiálů vyžádaných MSp ČR, materiálů Nejvyššího státního zastupitelství ČR a Probační a mediační služby ČR.
2. Studium české literatury zabývající se vězeňstvím a srovnatelné zahraniční literatury a materiálů o vězňených osobách.
3. Dotazníkové šetření v okolních státech zaměřené na vnitřní diferenciaci uplatňovanou toho času ve věznicích. Výzkumný nástroj pro sběr dat ze zahraničí je součástí příloh.
4. Statistická analýza údajů o vězňených osobách v ČR v delším časovém horizontu.
5. Studium připravované nové koncepce Vězeňské služby ČR.

II.3. Základní terminologie

Nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody zahrnuje velmi široký okruh oblastí počínaje sankční politikou a postpenitenciární péčí o propuštěné odsouzené konče. Pro účely prezentované kriminologické analýzy byl vybrán užší okruh v publikaci často užívaných pojmů. Význam méně užívaných pojmů je zpravidla zpřesněn v textu jednotlivých kapitol.

Základním zákonem upravujícím **výkon trestu odnětí svobody ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic je Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících předpisů.**

V kapitole věnované sankční politice jsou často zmiňovány tzv. alternativní tresty – sankce. **Alternativní sankce** jsou sankce nespojené s výkonem trestu odnětí svobody. Alternativní sankce nesmí zahrnovat ztrátu osobní svobody, nelze je chápat ani jako zmírnění či vylepšení podmínek výkonu trestu odnětí svobody a délka trvání musí být úměrná spáchanému trestnému činu a trestu odnětí svobody, který by byl jinak uložen.

Nepodmíněný trest odnětí svobody je trest odnětí svobody, který je vykonáván ve věznicích. Účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti. Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.

Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody ve věznicích provádí k tomuto účelu v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR zřízená Vězeňská služba ČR, s ústředím – Generálním ředitelstvím v Praze.

Vězeňská služba ČR je ozbrojeným bezpečnostním sborem, který zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence, výkon trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném zákonem ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a při činnosti státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Její činnost je upravena zákonem 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky.

Nejčastějším pojmem užívaným v publikaci je označení **vězeň**. Často je jako synonymum užíván i pojem **odsouzený (vždy se jedná o odsouzeného k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, v době jeho výkonu ve vězeňském zařízení ČR).**

Tam, kde se hovoří o **vnější diferenciaci věznic**, se jedná o umístování odsouzených do **zákonem stanovených typů věznic** lišících se podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti, do čtyř základních typu, a to:

a) s dohledem, b) s dozorem, c) s ostrahou a d) se zvýšenou ostrahou.

Vnitřní diferenciaci představuje rozdělování odsouzených podle určitých kritérií pracovníky Vězeňské služby uvnitř jednotlivých typů vnější diferenciaci. Ta je vcelku jednotná a podle současné platné úpravy je tvořena „progresivním zvýhodňovacím systémem první, druhé a třetí diferenciacní skupiny“.³

Stěžejním prostředkem k dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody jsou **programy zacházení**. Program zacházení je popsán v § 41 zákone č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody jako **konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, obsahující metody zacházení s odsouzenými směřujícími k dosažení stanoveného cíle včetně stanovení způsobu a četnosti jeho hodnocení**. Součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účast na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života.

Další rozvíjení a zkvalitňování způsobů nepodmíněného trestu odnětí svobody obsahují tzv. **koncepte rozvoje českého vězeňství**. Mají podobu dokumentu koncepčního charakteru, vymezujícího principy, hodnoty a trendy českého vězeňství včetně konkrétních úkolů z toho vyplývajících, a to v průběhu delšího časového období, zpravidla jednoho desetiletí.

Jedním ze základních cílů nepodmíněného trestu odnětí svobody je snižovat nebezpečí **recidivy kriminálního chování**. V souvislosti s nepodmíněným výkonem trestu odnětí svobody nutno rozlišovat **recidivu trestně právní** (často označovanou jako kriminální) a **recidivu penologickou** (Zoubková, a další, 2011). **Trestně právní recidiva** je označení pro spáchání nového trestného činu poté, co pachatel již byl za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen. **Recidiva penologická (penitenciární)** je označením užívaném v případě, že tatáž osoba je nejméně podruhé ve výkonu trestu odnětí svobody (tj. opakovaně vězněna).

Často užívaným pojmem, zejména v kapitole o problémech současného nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody, je pojem **depravace**. Jedná se o termín znovu zavedený do forenzní psychologie spoluautorem publikace Miroslavem Tamchynou. Tamchyna vymezuje **depravovanou osobnost**, běžně se vyskytující mezi vězni, jako – osobnost **emočně labilního jedince** převážně extrovertně zaměřeného, „**cholerického typu temperamentu**“ (v méně případech labilního introverta melancholického typu), **průměrně intelektově disponovaného**. Tato osobnost se vyznačuje přítomností výraznějšího „psychoticismu“, a typicky se opakující konstelací příznaků tzv. „kriminálně neurotického triasu“, tvořeného výraznými fobiemi, depresiemi a somatickými symptomy, ústícími do sníženého emočního ladění. Současně se u takové osobnosti projevuje hostilita, manifestující se pocitem utrpené křivdy, staré nenávisti a podezřavostí. Zjištěné vlastnosti depravované osobnosti překračují svojí intenzitou a strukturou obtíží osobnost normálního (nekriminálního) jedince, avšak nedosahují intenzity příznaků ve smyslu psychiatrické diagnózy psychicky nemocného člověka nebo diagnózy poruchy osobnosti. Tato skladba osobnostních vlastností však zakládá možné obtíže, které se mohou projevovat sociálně patologickými

tendencemi: např. rozvojem závislostí a přesahem v kriminální jednání včetně vyústění v násilnou kriminalitu, zejména za souběhu nepříznivých sociálních podmínek nebo v náročné životní situaci. (Tamchyna, 2014)

Samotný pojem deprivace má historický výskyt několik set let nazpět a jako takový svůj prvotně etický základ spočívající v hodnocení jednání provinilého člověka. Až mnohem později se rozšířil v různých odborných konotacích do aplikovaných věd o člověku, psychiatrie, psychopatologie, psychologie, pedagogiky, adiktologie. V současném psychologickém slovníku lze najít lapidární odkaz: „deprivace, mravní zhrubnutí osobnosti buď nevhodným působením sociálního okolí, nebo vlivem choroby, např. alkoholismu, senilní demence.“ (Hartl & Hartlová, 2010) V posledních letech byl pojem deprivace téměř zapomenut a jen sporadicky využíván.

III.

Sankční politika v České republice po roce 1990

III.1. Vývoj sankční politiky v ČR po roce 1990

Trestní politika je především reakcí na stav kriminality, na její dynamiku a strukturu. I trestní politika České republiky v polistopadovém období se primárně formulovala pod vlivem změn, ke kterým postupně na našem území ve zločinnosti docházelo. Tvářnost kriminality v České republice se postupně přibližovala podobě kriminality, která existuje v rozvinutých evropských zemích.

Trestní politika se po sametové revoluci vyznačovala snahou o výraznější dekriminální a depenalizační (k tomu blíže Vůjtěch, 2001). Zatímco pojem dekriminální vzbuzuje poměrně jasnou představu, co znamená, u pojmu depenalizace je situace poněkud složitější. Pojem depenalizace může být pojímán buď jako postupný proces zmírňování trestů a liberalizace jejich výkonů, nebo jako zákonem stanovená možnost upouštění u vymezených kategorií trestných činů, případně jejich pachatelů, od trestního stíhání, popř. odložení výkonu trestu a jiných opatření. Pod pojmem depenalizace možno rozumět i odklon, jehož původní smysl znamená odchýlit pachatele a to ještě před zahájením nebo již v některém stadiu již zahájeného trestního řízení, od tradičních trestně právních institucí k řízení před institucí jinou, stojící mimo kompetence orgánů činných v trestním řízení.

Depenalizační tendence byly spjaty s hledáním nových způsobů reakcí na méně závažné delikty a vůči jejich méně narušeným pachatelům. Právní úprava v oblasti trestních sankcí je tedy po roce 1989 charakterizována humanizací trestání a rozšiřováním alternativních trestů. **Problematika alternativních trestů a alternativních opatření se po roce zařadila mezi klíčové otázky trestní politiky.** K již tradičním alternativním trestům – podmíněnému odsouzení a trestu peněžitému, dosud však stále málo využívanému, byl i u nás do trestního zákona v roce 1995 zaveden **nový druh trestu – trest obecně prospěšných prací**, který znamenal průlom do tradičního systému represivně zaměřených sankcí (Nečada, 2000).

Další formou řešení boje s kriminalitou bylo zavedení dohledu nad chováním pachatele trestného činu – probace (Rozum, Vůjtěch, & Kotulan, 2000). Jde o dohled nad odsouzeným, při kterém je kombinován aspekt penologický a sociální. První byly do našeho kodexu zakotveny instituty podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Prvky probace byly zavedené novelou trestního zákona z roku 1997. Od roku 2002 je institut dohledu možné stanovit i u dalších trestněprávních institutů a to u podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a u nahrazení vazby dohledem.

Od roku 1996 byl i u nás budován **systém probační služby, jako nepostradatelný článek v uplatňování alternativ**, který byl završen schválením zákona o Probační a mediační službě (zák. č. 257/2000 Sb.) a zahájení její činnosti k 1. 1. 2001. Tím byly vytvořeny organizační i personální předpoklady pro ukládání a výkon alternativních postupů a sankcí a zároveň vytvořeny podmínky pro uplatňování restorativních přístupů při řešení trestních věcí jak v rámci, tak vně trestní justice.

**Jedním z hlavních podnětů zavádění nových alternativ byla přeplněnost věznic a pře-
tíženost orgánů činných v trestním řízení.** Zatímco v problému odstranění přeplněnosti
věznic se od alternativ očekává sehrání hlavní role, pokud jde o odlehčení policii, státnímu
zastupitelství a soudům, není jejich úloha tak jednoznačná. Pouze celková transformace
trestního procesu, která ho podstatným způsobem zrychlí, zjednoduší a zbaví nadměrné
formálnosti, má šanci skutečně orgánům činným v trestním řízení ulehčit. Nutno pozna-
menat, že na nový trestní řád Česká republika stále čeká.

Podle trestněprávní teorie se alternativy snaží o vytváření adekvátnějších podmínek,
proto, aby co nejvíce z množiny pachatelů trestných činů bylo rychle povoláno k zodpo-
vědnosti a ta byla spravedlivě vyvozena a to tak, aby se pachatel napravil a nerecidivoval,
oběti se dostalo náležité satisfakce a společnosti i jednotlivci byla zaručena ochrana před
zločinem (Vůjtěch & kol., 2001). Alternativní sankce, nabízejí v daném směru slibné mož-
nosti, neboť na rozdíl od trestu odnětí svobody pachatele nevytrhávají z jeho přirozeného
sociálního prostředí. Je však otázkou, zda se u nás tyto teoretické předpoklady vyplnily.
**Výraznější efekt samotných alternativních sankcí nemůžeme očekávat, nevytvoříme-li
pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice,
tak v rámci širší sociální politiky** (Rozum, a další, 2005). Myslíme si, že v tomto ohledu
má naše trestní politika stále co napravovat.

Pokud zhodnotíme u nás období po sametové revoluci, tak **za velmi zásadní z pohledu
trestní a sankční politiky lze považovat:**

- depenalizaci a dekriminalizaci po roce 1989,
- rozšíření škály alternativních trestů po roce 1989,
- velkou novelu trestního řádu a novelu trestního zákona č. 265/2001 Sb., která
ovlivnila rozhodování soudů o trestech,
- přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.,
- přijetí nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.

K prvním dvěma bodům jsme se již stručně vyjádřili. Pokud jde o **novelu trestního
zákona z roku 2001, tak na jejím základě došlo k omezení trestů odnětí svobody u méně
závažných deliktů, § 39 odst. 2 trestního zákona (dále v textu TrZ).** U trestných činů
s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody nepřevyšující tři roky (dosud jeden rok)
šlo nově uložit nepodmíněné odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě
pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Novela posílila
význam podmíněného odsouzení (i dalších alternativ k trestu odnětí svobody) tím, že
zpřísnila omezující podmínky pro ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů od-
nětí svobody, když v ustanovení § 39 odst. 2 rozšířila okruh trestných činů, za něž lze
uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za předpokladu, že by vzhledem k osobě
pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Do 31. 12. 2001 šlo
o trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok,
od 1. 1. 2002 jde o trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevy-
šuje tři roky. Tím zároveň posílila význam podmíněného odsouzení a dalších alternativních
trestů, především trestu obecně prospěšných prací (blíže k tomu Rozum, a další, 2005).

Novela pozměnila formulaci charakteru trestu obecně prospěšných prací (§ 45
a násl. TrZ), který již není vymezen jako alternativa k trestu odnětí svobody, rozšířila

okruh nevýdělečných subjektů, v jejichž prospěch lze obecně prospěšné práce (dále v textu OPP) vykonávat, zakotvila povinnost při ukládání tohoto trestu přihlížet též ke stanovisku podatele a další změny, z hlediska ukládání trestu OPP méně významné (Rozum, Háková, & Kotulan, 2005).

Byly omezeny předpoklady pro podmíněné odsouzení § 58 odst. 1 TrZ (včetně podmíněného odsouzení s dohledem) v tom, že se již nadále nepočítá se součinností zájmových sdružení při rozhodování o uložení tohoto trestu, stejně i u upuštění od potrestání (§ 24 TrZ), u podmíněného upuštění s dohledem (§ 26 TrZ) a u podmíněného odsouzení s dohledem (§ 60a TrZ).

V ustanovení (§ 89 odst. 11 TrZ) se nově vymezilo výši škody, která je nejdůležitějším kritériem pro odlišení trestných činů od korespondujících přestupků i pro rozhodnutí o použití okolností podmiňujících vyšší trestní sazbu. S účinností od 1. 1. 2002 zákonodárce zakotvil přesné (pevné) peněžité částky vyjadřující rozsah škody způsobené trestným činem přímo do ustanovení § 89 odst. 11 TrZ. Toto ustanovení mělo zásadní význam pro postih majetkových a hospodářských trestných činů (např. řada případů, dosud postihovaných jako trestný čin, byla napříště kvalifikována jen jako přestupek).

Z procesních ustanovení nelze pominout důležitost novelizovaného ustanovení § 314e odst. 2 písm. a) TrŘ, které nadále umožňovalo trestním příkazem uložit trest odnětí svobody pouze jako podmíněně odložený (možno i s dohledem) a ustanovení § 314e odst. 2 písm. f), g) TrŘ, které rozšířilo možnost uložit trestním příkazem i tresty vyhoštění a zákazu pobytu, oba nejvýše na dobu pěti let. Nemožnost ukládat trestním příkazem krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody se projevila v podstatném nárůstu ukládaných trestů obecně prospěšných prací (v roce 2001 bylo uloženo 8 835 trestů, v roce 2002 již 13 424). Další novela trestního řádu provedená zák. č. 283/2004 Sb., zřízením nového institutu podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, opět posílila možnosti aplikace odklonů v trestním řízení.

Nelze pominout ani zákon o soudnictví ve věcech mládeže (dále v textu ZSM) č. 218/2003 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2004. Na trestněprávní následky provinění mladistvých osob byl v ustanovení § 10 ZSM vytvořen ucelený systém trestněprávních sankcí – výchovná, ochranná a trestní opatření. Ustanovení § 11 ZSM dává možnost upustit od uložení trestního opatření a ustanovení § 12 ZSM možnost podmíněně upustit od uložení trestního opatření. Mezi druhy trestních opatření bylo nově zařazeno peněžité opatření s podmíněným odkladem (§ 28 ZSM). Ustanovení § 69 ZSM obsahuje výčet zvláštních způsobů řízení, které patří mezi tzv. odklony od standardního řízení. Vedle podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání se tímto zákonem zavádí i nová alternativní forma řešení trestné činnosti mladistvých – odstoupení od trestního stíhání (§ 70 ZSM). Tento postup může zvolit soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého.

A konečně **podstatný vliv na současnou sankční politiku má nový trestní zákoník, který dne 1. ledna 2010 nabyl účinnosti** (dále v textu TrZ) – zákon č. 40/2009 Sb (Scheinost, a další, 2013). **Nová kodifikace je založena na přesvědčení, že ochranu demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod jednotlivců a ochranu**

jejich života, zdraví a majetku je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajních případech v souladu s pomocnou (subsidiární) úlohou trestního práva v právním řádu a ve společnosti. Trestní právo kodifikované v trestním zákoníku nepovažuje trest za odplatu za spáchaný čin. Vedle naplňování základní ochranné funkce trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.

Podle důvodové zprávy k novému trestnímu zákoníku nová filozofie trestních sankcí vychází opět ze zásady depenalizace, kdy jsou stávající trestní sankce (tresty a ochranná opatření) v potřebné míře upraveny a dále jsou koncipovány nové efektivnější alternativní sankce, které jsou formulovány i se zřetelem na přiměřenou satisfakci obětí trestných činů.⁴ Bylo třeba změnit hierarchii sankcí a byl kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí, předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí k zajištění pozitivní motivace pachatele.

Trestní sankce jsou v trestním zákoníku upraveny v hlavě V., v ustanoveních § 36 až § 104. Výrazným rysem nové právní úpravy trestních sankcí, který ji odlišuje od úpravy předchozí, je uplatnění dvou protikladných linií v trestání, vedoucích k hlubší diferenciaci trestního postihu. Na jedné straně se v právní úpravě, v návaznosti na novelizace předchozího trestního zákona, které probíhaly již od roku 1989, projevuje zásada depenalizace spolu se zdůrazněním principu, že trest odnětí svobody je nutno chápat jako ultima ratio sankčního systému (Scheinost, Válková, a další, 2015). Trestní zákoník tedy pokračuje v linii omezování prostoru pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále rozšiřuje možnosti využívání alternativních trestů a hmotněprávních alternativ k potrestání uplatňujících se u méně závažné kategorie trestných činů, tj. přečinů (§ 14 odst. 2 TrZ). Tento trend je výslovně zakotven v obecných zásadách pro ukládání sankcí. Na druhé straně trestní zákoník zpřísňuje možnosti trestního postihu zločinů, a to zejména zločinů zvláště závažných (§ 14 odst. 3 TrZ).

V novém trestním zákoníku byl systém trestních sankcí uvedený v ustanovení § 52 odst. 1 doplněn o dva zcela nové druhy alternativních trestů, kterými jsou:

- trest domácího vězení (§ 52 odst. 1 písm. b),
- trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 52 odst. 1 písm. i).

Nový trestní zákoník dřívější okruh trestů převzal a rozšířil jej o dva nové druhy trestů, takže nyní obsahuje celkem 12 druhů trestů. Výčet trestů uvedených v ustanovení § 52 odst. 1 je taxativní, převažují v něm tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody a které nemají jeho nevýhody.

Účel trestních sankcí – trestů a ochranných opatření (§ 23 TrZ) není již v novém trestním zákoníku vyjádřen (jeho vymezení je ponecháno trestní nauce) a je nahrazen promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích. Tyto zásady formulované jak obecně, pro všechny trestní sankce (§ 37 až 38), tak i speciálně pro tresty (§ 39 až 45) a ochranná opatření (§ 96 a 97) jsou na rozdíl od proklamativního účelu sankcí přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Účel trestání pak vyplývá nejen

4 Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část, 2009.

z těchto obecných zásad, ale i z celkového pojetí trestního zákoníku a zejména pak z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestních sankcí. U mladistvých pachatelů mají zásadní význam pro vymezení účelu ukládaných opatření ustanovení § 1 odst. 2, § 3 odst. 1 a § 9 odst. 1 ZSM.

V ustanovení § 37 odst. 1 je nově zakotvena jedna ze základních zásad trestání a ukládání ochranných opatření – zásada zákonnosti, která je uplatněním zásady *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona). V ustanovení § 37 odst. 2 je vyjádřena zásada humanity sankcí, ze které vyplývá zákaz ukládání krutých a nepřiměřených trestních sankcí ve vztahu ke konkrétnímu pachateli.

Trestní zákoník v ustanovení § 38 stanoví jako obecné pravidlo pro ukládání trestních sankcí zásadu jejich přiměřenosti. Přiměřenost trestní sankce je proporcionalita mezi zájmem na ochraně společnosti před pachatelem trestného činu a zásahem do jeho základních práv působením uložené trestní sankce. Podle odst. 1 uvedeného ustanovení je nutno trestní sankce ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. V odst. 2 uvedeného ustanovení je vyjádřen požadavek subsidiarity přísnější sankce, který je formulován tak, že „tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější“. Jako méně postihující však nelze uložit sankci, kterou trestní zákoník v konkrétním případě uložit nedovoluje.

Konkretizaci základního pravidla o přiměřenosti ukládaných trestních sankcí podle § 38 odst. 1 přináší ustanovení § 39 odst. 1, o stanovení druhu a výměry trestu. Podle tohoto ustanovení jsou okolnostmi, k nimž je třeba přihlížet při stanovení druhu a výměry trestu povaha a závažnost spáchaného trestného činu, osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele, dosavadní způsob života pachatele, možnost nápravy pachatele, chování pachatele po činu, zejména jeho snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu.

Posilování trestní represe se při přijímání trestního zákoníku projevilo také ve zvýšení trestů za méně závažnou kriminalitu (trestné činy zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí apod.) a v závislosti na recidivě, což vedlo k výraznějšímu nárůstu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v trvání od 6 měsíců do 3 let a v prvních letech účinnosti nového trestního zákoníku navýšilo počet vězňů o 2 700 osob (Scheinost, Válková, a další, 2015). Přihlédne-li se k tomu, že současně působil pomalý „náběh“ nových alternativních trestů, a to především domácího vězení, u kterého to bylo způsobeno především nezajištěním původně s účinností trestního zákoníku předpokládané elektronické kontroly jeho výkonu, a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, mělo spojení těchto skutečností zásadní negativní efekt, neboť zejména drobná majetková kriminalita, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní tvoří v České republice dlouhodobě okolo 70 % odsouzené trestné činnosti.

Podstatný vliv na ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo i určité omezení ukládání trestu obecně prospěšných prací na základě nového ustanovení § 62 odst. 2 TrZ, podle kterého soud trest obecně prospěšných prací

zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody podle § 65 odst. 2 TrZ (viz i úprava u trestního příkazu, kde je nyní nutno ve smyslu § 314e odst. 3 TrŘ si předem vyžádat zprávu probačního úředníka). **Negativně je třeba hodnotit i setrvale nízký počet ukládaných peněžitých trestů** (Scheinost, a další, 2013).

III.2. Pravomocně odsouzené osoby v letech 1994–2014

Počet pravomocně odsouzených osob se od roku 1994 do přijetí nového trestního zákoníku zvyšoval (s výjimkou v letech 1998, 2001 a 2005). Za účinnosti starého trestního zákoníku **dosáhl vrcholu v roce 2008, kdy bylo odsouzeno celkem 75 761 osob**. Nový trestní zákoník přinesl v prvních letech účinnosti pokles odsouzených osob o zhruba 10 %. V roce 2013 však **bylo soudy pravomocně odsouzeno nejvíce osob od roku 1993, a to 77 976** (tabulka č. 1) a došlo k návratu na stav odsouzených z roku 2008.⁵

Mezi odsouzenými osobami dominují odsouzení za trestný čin krádeže (tabulka č. 2). Odsouzení za krádež pouze dvakrát neobsadili ve sledovaném období první příčku. Stalo se tak pouze v letech 2008 a 2009, kdy se na první místo dostali odsouzení za trestný čin dle § 201 TrZ – ohrožení pod vlivem návykové látky. Nejvíce odsouzených za trestný čin krádeže bylo v roce 2013 (19 183), nejméně v roce 2008 (13 485).

Tabulka č. 1 Pravomocně odsouzené osoby v letech 1994–2015

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
51 931	54 957	57 974	59 777	54 083	62 594	63 211	60 182	65 098	66 131
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
68 443	67 561	69 445	75 728	75 761	73 685	70 651	70 160	71 471	77 976
2014									
72 825									

Tabulka č. 2 Pravomocně odsouzené osoby za trestný čin krádeže v letech 1994–2014

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
17 651	17 545	17 531	17 890	15 473	17 029	16 515	16 227	15 707	15 313
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
15 301	14 776	14 480	13 637	13 377	12 999	15 582	16 122	17 298	19 588
2014									
17 588									

5 Pokud není uvedeno jinak, jsou statistické údaje čerpány ze Statistických ročenek kriminality MSp ČR a Statistických ročenek Vězeňské služby ČR

Kromě trestného činu krádeže jsou velmi frekventovaná odsouzení za trestné činy zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání či ohrožení pod vlivem návykové látky (k tomu srovnej Příloha č. 1 – Pravomocně odsouzené osoby k nepodmíněnému trestu odnětí svobody podle jednotlivých trestných činů za léta 1994–2014).

V případech odsouzených za trestný čin zanedbání povinné výživy či maření výkonu rozhodnutí a vykázání je patrný postupný nárůst odsouzených. V roce 1994 bylo pravomocně odsouzeno za trestný čin zanedbání povinné výživy 3 332 osob, v roce 2013 již 11 154 osob, tzn. odsouzených je v tomto roce 3,5x více; v roce 1994 bylo pravomocně odsouzeno za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí 1 172 osob a v roce 2013 už 10 041, tzn. odsouzených je v tomto roce 9,5x více oproti roku 1994.

Od roku 2008 došlo ke skokovému nárůstu odsouzených za trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky. Tato skutečnost je důsledkem častějších kontrol řidičů policisty (policie disponuje lepším vybavením a má možnost testovat návykové látky či alkohol při každé běžné silniční kontrole).

Při pohledu na detailnější údaje o pravomocně odsouzených osobách lze upozornit i na skutečnost, že ihned po zavedení trestnosti řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění v roce 2006 se tento čin stal velmi frekventovaným. Nový trestní zákoník však trestný čin řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění dekriminalizoval, ale postih řízení motorového vozidla bez příslušného oprávnění, lze za splnění zákonných podmínek uskutečnit dle ustanovení § 337 odst. 1 písmeno a) TrZ. Toto ustanovení dovoluje postihnout jako trestný čin nejen jednání pachatele, který maří nebo podstatně ztěžuje výkon rozhodnutí soudu nebo jiného orgánu veřejné moci tím, že vykonává činnost, která mu byla takovým rozhodnutím zakázána, ale i takové jednání, při němž vykonává činnost, pro kterou mu bylo odňato příslušné oprávnění podle jiného právního předpisu, nebo pro kterou takové oprávnění pozbyl. Konkrétně je toto ustanovení v praxi využitelné zejména k postihu toho, kdo řídí motorové vozidlo, ačkoli mu bylo odňato řidičské oprávnění. Tato změna způsobila podstatný nárůst odsouzených osob dle § 331 TrZ (v roce 2009 – 4 709, v roce 2013 již 10 041).

I po přijetí nového trestního zákoníku jsou u nás nejfrekventovanější odsouzení za trestný čin krádeže, ohrožení pod vlivem návykové látky, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání a zanedbání povinné výživy (Scheinost, Válková, a další, 2015) tvoří zhruba polovinu ze všech odsouzení. Zákonodárce by měl proto u těchto trestných činů pečlivě vážit nastavení trestních sazeb. Každé zpřísnění, třeba v případech postihu recidivy, se projeví v nárůstu odsouzených osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

III.3. Ukládání nepodmíněného trestu a jeho hlavních alternativ

III.3.1. Nepodmíněný trest odnětí svobody

Po dlouhou dobu představoval nepodmíněný trest odnětí svobody páteř systému trestů. Všechny jiné druhy trestů byly určitým způsobem na něj napojeny a od něho odvozeny. Většinu z nich, zejména selhával-li jejich výkon, bylo možno v něj přeměnit. Nepodmíněný trest, i když jistě ne optimálně, přesto relativně spolehlivě plnil alespoň některé z funkcí, které bývají od trestních sankcí očekávány. Funkci punitivní a sociálně ochrannou tím, že do značné míry zneškodňuje pachatele, když ho na určitou dobu, či natrvalo izoluje od společnosti. Splňuje jistě i funkci generální a individuální trestně právní prevence. Hůře již zajišťuje restituci spáchané škody, přestože oběti trestného činu poskytuje určitou morální satisfakci. Převýchovná funkce, ačkoliv její význam byl v průběhu vývoje posunut na čelné místo, nepřinesla žádoucí přesvědčivé výsledky (Vůjtěch, a další, 2001).

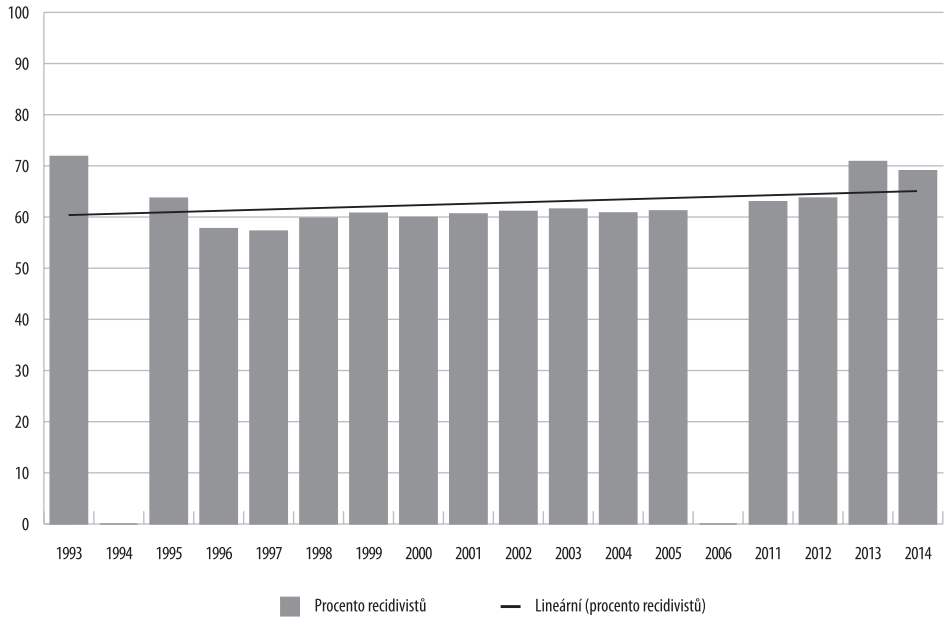
Nepodmíněný trest odnětí svobody má dlouholetou tradici, je veřejnosti srozumitelný a v justiční praxi zaběhnutý. Má pevné zakotvení v právním vědomí veřejnosti i v kulturní historii společnosti. Trest odnětí svobody nelze zavrhnout, neboť ve společnosti se vždy budou vyskytovat pachatelé páchající závažnou trestnou činností, před nimiž je třeba chránit společnost a zabránit jim v páchání další trestné činnosti (Rozum, a další, 2005).

Trest odnětí svobody je podrobován i kritice. Je poukazováno především na jeho neefektivnost, a to nejen z pohledu nápravy pachatele, ale též z hlediska vysokých finančních nákladů výkonu trestu odnětí svobody.

Kritizovány jsou zejména krátkodobé tresty odnětí svobody, které neposkytují dostatek času k převýchově pachatele, ale na druhé straně je to dost dlouhá doba k tomu, aby na odsouzeného škodlivě působily vlivy vězeňského prostředí (Karabec, Diblíková, & Macháčková, 2000). Popravdě řečeno v některých směrech je ale kritika, zejména pokud jde o zpochybňování odstrašujících účinků krátkodobých trestů, poněkud jednostranná. Je nepochybné, že tíže trestu, tedy újma způsobená odsouzené osobě, je pociťována individuálně a značně rozdílně v závislosti na osobnosti subjektu. I krátkodobý trest odnětí svobody může způsobit odsouzenému řadu obtíží a jeho důsledky pro něho mohou být velmi citelné. Je zřejmé, že při ukládání konkrétního individuálního trestu odnětí svobody musí převažovat ty prvky trestu odnětí svobody, které naplňují jeho účel, nad vedlejšími negativními účinky, které jsou s tímto trestem obvykle spojeny.

Do výkonu trestu odnětí svobody se opakovaně vrací osoby se zkušeností z výkonu dřívějšího trestu. **Penologické pojetí recidivy eviduje pachatele, kteří byli již dříve vězněni.** Její četnost a vývoj slouží jako kritérium účinnosti výkonu trestu odnětí svobody. Bohužel **po přijetí nového trestního zákoníku došlo k postupnému zvýšení podílu osob se zkušeností s dřívějším výkonem trestu odnětí svobody až na 70 % v roce 2013. Osoby s kriminální minulostí a zejména tzv. „vězeňští recidivisté“ tvoří rozhodující část vězeňské populace.**

Graf 1:

Zdroj dat: Statistika VS ČR

Pozn.: v roce 1994 a v letech 2006–2010 statistika VS ČR údaje o recidivě neobsahovala.

Tabulka č. 3 Složení odsouzených podle počtu předchozích odsouzení

Předchozí odsouzení	1993		1995		1996		1997	
	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%
nebyl odsouzen	1 015	11,6	1 738	15,1	2 973	22,92	3 311	23,95
1 x ods. bez VTOS	738	8,43	1 060	9,21	1 218	9,39	1 196	8,65
2 x ods. bez VTOS	416	4,75	756	6,57	718	5,5	782	5,66
3 x ods. bez VTOS	295	3,37	623	5,42	577	4,45	619	4,48
byl ve VTOS 1 x	1 303	14,88	1 789	15,55	2 174	16,76	2 409	17,43
byl ve VTOS 2 x	1 149	13,12	1 417	12,31	1 384	10,67	1 557	11,26
byl ve VTOS 3 x	1 034	11,8	1 129	9,81	1 121	8,64	1 125	8,14
byl ve VTOS 4 x	725	8,28	860	7,47	779	6,00	796	5,76
byl ve VTOS 5 x	579	6,61	617	5,36	579	4,46	566	4,06
více než 5x VTOS	1 503	17,16	1 519	13,20	1 455	11,21	1 463	10,58
Celkem	8 757	100	11 508	100	12 973	100	13 824	100

Předchozí odsouzení	1998		1999		2000		2001	
	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%
nebyl odsouzen	3 384	22,65	3 248	20,14	2 761	17,73	2 513	17,05
1 x ods. bez VTOS	1 218	8,15	1 396	8,66	1 532	9,84	1 352	9,17
2 x ods. bez VTOS	750	5,02	850	5,27	982	6,31	963	6,54
3 x ods. bez VTOS	656	4,39	833	5,17	961	6,17	992	6,73
byl ve VTOS 1 x	2 889	19,33	3 228	20,02	3 023	19,41	2 814	19,10
byl ve VTOS 2 x	1 760	11,78	2 026	12,56	1 893	12,16	1 796	12,19
byl ve VTOS 3 x	1 270	8,50	1 338	8,30	1 352	8,68	1 353	9,18
byl ve VTOS 4 x	839	5,62	909	5,64	874	5,61	803	5,45
byl ve VTOS 5 x	590	6,95	619	3,84	585	3,76	590	4,00
více než 5x VTOS	1 586	10,61	1 679	10,41	1 608	10,33	1 561	10,59
Celkem	14 942	100	16 126	100	15 571	100	14 737	100

Předchozí odsouzení	2002		2003		2004		2005	
	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%
nebyl odsouzen	2 150	16,76	1 950	14,06	2 014	13,36	2 075	12,91
1 x ods. bez VTOS	1 084	8,45	1 209	8,72	1 311	8,70	1 248	7,76
2 x ods. bez VTOS	807	6,29	904	6,52	1 021	6,77	1 111	6,91
3 x ods. bez VTOS	948	7,39	1 266	9,13	1 561	10,36	1 802	11,21
byl ve VTOS 1 x	2 262	17,63	2 527	18,22	2 660	17,65	2 915	18,13
byl ve VTOS 2 x	1 656	12,91	1 781	12,84	1 919	12,73	2 062	12,83
byl ve VTOS 3 x	1 166	9,09	1 299	9,37	1 422	9,43	1 513	9,41
byl ve VTOS 4 x	765	5,96	821	5,92	916	6,08	1 041	6,47
byl ve VTOS 5 x	545	4,25	629	4,53	635	4,21	630	3,92
více než 5x VTOS	1 446	11,27	1 482	10,69	1 615	10,71	1 680	10,45
Celkem	12 829	100	13 868	100	15 074	100	16 077	100

Předchozí odsouzení	2011		2012		2013		2014	
	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%	Celk.	%
dosud nebyl v VTOS	7 601	37	7 299	36,26	4 168	29,14	5 085	30,94
byl ve VTOS 1 x	4 553	22,16	4 524	22,47	3 193	22,32	3 616	22
byl ve VTOS 2 x	2 803	13,64	2 883	14,32	2 173	15,19	2 474	15,05
byl ve VTOS 3 x	1 824	8,87	1 860	9,24	1 511	10,56	1 721	10,47
byl ve VTOS 4 x	1 259	6,12	1 284	6,37	1 065	7,44	1 209	7,35
byl ve VTOS 5 x	776	3,77	812	4,03	697	4,87	764	4,64
více než 5x VTOS	1 725	8,39	1 767	8,77	1 494	10,44	1 564	9,51
Celkem	20 541	100	20 129	100	14 301	100	16 433	100

Tabulka č. 4 Nepodmíněný trest odnětí svobody podle uložené délky jeho trvání 1994–2014

Rok	Trest NEPO celkem	Z toho do 1 roku	Přes 1r. do 5 r.	Přes 5 do 15 r.	Přes 15 r.	doživotí
1994	11 125	6 606	4 116	394	8	1
1995	12 552	7 722	4 313	506	11	0
1996	13 375	8 290	4 502	555	26	2
1997	13 933	8 760	4 562	588	20	3
1998	14 656	8 987	4 951	700	17	1
1999	15 340	9 926	4 728	671	11	4
2000	14 114	9 365	4 129	603	15	2
2001	12 533	8 407	3 563	547	15	1
2002	9 659	5 827	3 291	535	2	4
2003	9 797	5 925	3 298	551	22	1
2004	10 192	6 118	3 516	539	13	6
2005	10 253	6 429	3 264	542	14	4
2006	997	6 320	3 126	535	14	2
2007	9 871	6 549	2 833	485	4	0
2008	10 255	6 923	2 856	466	8	2
2009	10 419	7 144	2 781	488	3	3
Nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb.						
2010	11 818	7 685	3 631	487	15	1
2011	11 733	6 944	4 265	485	39	1
2012	11 602	6 680	4 388	505	29	5
2013	8 579	4 694	3 332	511	42	2
2014	9 568	5 664	3 333	520	51	1

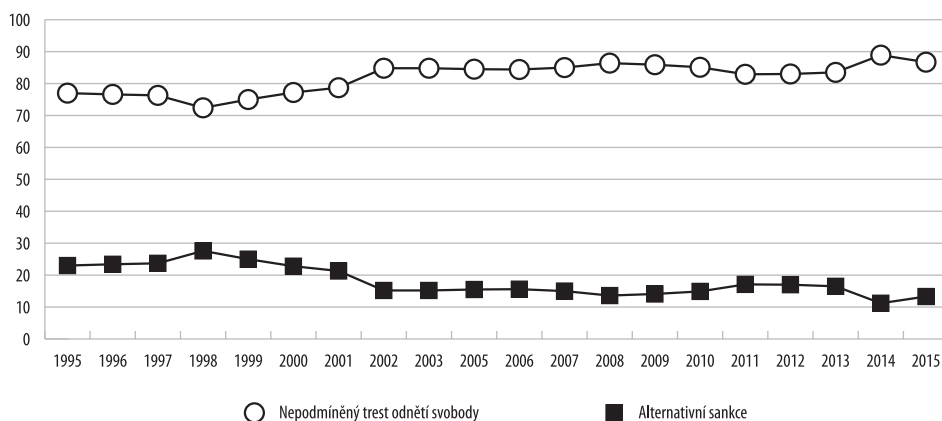
Tabulka č. 5 Přehled o počtu osob odsouzených a o uložených trestech v letech 1994–2014

Rok	Počet všech odsouzených	NEPO trest	PO trest	Obecně prospěšné práce	Peněžitý trest	Domácí vězení
1994	51 931	11 125 21,4%	33 554 64,6%	–	5 648 10,9%	–
1995	54 957	12 552 22,8%	35 724 65,0%	–	4 978 9,1%	–
1996	57 974	13 375 23,1%	37 020 63,9%	725 1,3%	4 734 8,2%	–
1997	59 777	13 933 23,3%	37 190 62,2%	1 600 2,7%	4 703 7,9%	–
1998	54 083	14 656 27,1%	33 059 61,1%	1 776 3,3%	2 634 4,9%	–
1999	62 594	15 340 24,5%	38 188 61,0%	3 215 5,1%	3 370 5,4%	–
2000	63 211	14 114 22,3%	35 617 56,3%	7 084 11,2%	3 571 5,6%	–
2001	60 182	12 533 20,8%	32 817 54,5%	8 835 14,7%	3 324 5,5%	–
2002	65 098	9 659 14,8%	34 942 53,7%	13 424 20,6%	3 500 5,4%	–
2003	66 131	9 797 14,8%	35 676 53,9%	13 592 20,6%	2 941 4,4%	–
2004	68 443	10 192 14,9%	36 162 52,3%	13 031 19%	2 913 4,3%	–
2005	67 561	10 253 15,2%	37 302 55,2%	12 512 18,5%	2 682 3,9%	–
2006	69 445	9 997 14,3%	41 864 60,3%	12 273 17,7%	2 685 3,9%	–
2007	75 728	9 871 13%	43 548 57,5%	12 496 16,5%	4 558 6%	–
2008	75 761	10 255 13,5%	42 157 55,6%	11 193 14,8%	5 307 7%	–
2009	73 685	10 419 14,1%	40 488 54,9%	11 240 15,2%	5 270 7,1%	–
Nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb.						
2010	70 651	11 818 16,7%	44 403 62,8%	7 420 10,5%	3 461 4,9%	114 0,2%
2011	70 160	11 733 16,7%	45 783 65,3%	6 514 9,3%	3 078 4,3%	228 0,3%
2012	71 471	11 602 16,2%	45 675 63,9%	8 094 11,3%	2 847 4%	398 0,6%
2013	77 976	8 579 11%	57 465 73,4%	6 746 8,6%	2 491 3,2%	177 0,2%
2014	72 825	9 568 13,1%	50 203 68,9%	7 962 10,9%	2 569 3,5%	159 0,2%

Počet alternativních sankcí ukládaných soudy dosáhl poměrně výrazných změn již od druhé poloviny 90 let. Tyto změny se projeví v podstatném nárůstu podílu alternativních sankcí vzhledem k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to především v souvislosti s nárůstem podílu obecně prospěšných prací. (graf č. 1 a tabulka č. 5) (Scheinost, Válková, a další, 2015).

K tomuto pozitivnímu trendu výrazně přispěla novela trestního zákona provedená zákonem č. 265/2001 Sb. V ustanovení § 39 odst. 2 TrZ došlo k omezení možnosti ukládání trestu odnětí svobody u méně závažných deliktů a byl posílen význam alternativ k trestu odnětí svobody (viz výše).

Graf č.2 Podíl alternativních sankcí a nepodmíněného trestu odnětí svobody v letech 1994-2014 v procentech

Přijetím nového trestního zákoníku došlo v právní úpravě trestních sankcí k výrazným změnám, přičemž zákonodárce předpokládal, že se tyto změny projeví pozitivním směrem v uplatňované sankční politice. Dle důvodové zprávy k trestnímu zákoníku, **měla nová úprava přispět k dekriminalizaci a depenalizaci, a to především snížením aplikace krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody a snížením počtu vězňených osob.**⁶

V případě nepodmíněného trestu odnětí svobody je třeba říci, že **i po účinnosti nového zákoníku pokračoval nárůst počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody**, který započal již v předchozích letech. **Tím samozřejmě docházelo i k postupnému zvyšování vězeňské populace** (tabulka č. 6). Bylo možné pozorovat také změny ve struktuře osob dle délky jim uložených nepodmíněných trestů (tabulka č. 4 a č. 5). **Po přijetí nového trestního zákoníku došlo i k nárůstu odsouzených k trestům nad 15 let, a to v důsledku zpřísnění trestních sazeb u závažných trestných činů** (Scheinost, Válková, a další, 2015).

Tato skutečnost měla samozřejmě i negativní odraz ve struktuře osob ve výkonu trestu odnětí svobody dle délky trestu. **Od roku 2010 došlo k podstatnému nárůstu osob ve výkonu trestu odnětí svobody s trestem vyšším než jeden rok** (tabulka č. 6).

Hlavní příčinou je zpřísnění postihu velmi frekventovaných skutkových podstat trestných činů – krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí.

6 Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část, 2009.

To se projevilo též v nárůstu podílu nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména v délce od jednoho do pěti let, v případě maření výkonu úředního rozhodnutí pak i u nepodmíněného trestu odnětí svobody do jednoho roku (Hulmáková & Rozum, 2012).

Na výše uvedené zákonodárce reagoval novelou trestního zákoníku č. 390/2012 Sb. tak, že byl opět zmírněn postih v případě trestných činů zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí (blíže viz tabulka č. 7). K poklesu nepodmíněného trestu odnětí svobody došlo až v roce 2013, kdy podíl alternativních sankcí činil 11 %, a byl ve sledovaném období od roku nejnižší.

Tabulka č. 6 Složení odsouzených ve VTOS podle délky uloženého trestu 1993–2014

Rok	1993	1994 ⁷	1995	1996	1997	1998	1999	2000
do 3 měsíců	71		167	138	155	164	185	209
od 3 do 6 měsíců	300		633	873	885	843	974	1 005
od 6 do 9 měsíců	329		636	946	987	982	1 175	1 032
od 9 měs. do 1 roku	840		1 703	2 394	2 630	2 766	3 103	2 792
od 1 do 2 roků	2 289		2 575	3 002	3 166	3 372	3 509	3 349
od 2 do 3 roků	1 502		1 673	1 639	1 715	2 029	2 080	1 982
od 3 do 5 roků	1 690		1 727	1 587	1 727	1 947	2 078	2 036
od 5 do 7 roků	687		1 040	1 026	1 029	1 103	1 169	1 214
od 7 do 10 roků	517		660	666	726	815	862	901
od 10 do 15 roků	394		532	546	631	740	802	854
Nad 15 roků	132		154	145	159	167	173	177
Doživotí	6		8	11	14	14	16	20
Celkem	8 757		11 508	12 973	13 824	14 942	16 126	15 571

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
do 3 měsíců	192	268	389	540	574	418	569	482
od 3 do 6 měsíců	1 050	1 047	1 371	1 748	2 009	1 785	1 912	1 301
od 6 do 9 měsíců	975	888	1 113	1 211	1 389	1 320	1 130	1 248
od 9 měs. do 1 roku	2 615	2 161	2 322	2 397	2 555	2 539	2 358	1 707
od 1 do 2 roků	2 982	2 413	2 721	3 065	3 247	2 685	3 499	3 737
od 2 do 3 roků	1 781	1 514	1 519	1 624	1 701	1 586	1 984	2 633
od 3 do 5 roků	1 939	1 609	1 573	1 620	1 647	1 998	1 782	2 745
od 5 do 7 roků	1 178	996	889	855	880	1 144	1 004	1 433
od 7 do 10 roků	940	873	885	912	951	1 269	1 183	1 274
od 10 do 15 roků	884	860	874	865	893	1 086	984	1 191
Nad 15 roků	179	175	186	207	199	317	210	316
Doživotí	22	25	26	30	32	32	32	33
Celkem	14 737	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179	16 647	18 100

7 Údaje za rok 1994 nelze zjistit, v daném roce je Statistická ročenka VS neuvádí.

Rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014
do 3 měsíců	437	351	319	258	64	115
od 3 do 6 měsíců	2 155	1 881	1 693	1 391	402	823
od 6 do 9 měsíců	1 797	1 673	1 621	1 523	564	993
od 9 měs. do 1 roku	2 985	3 149	3 309	3 142	953	1 926
od 1 do 2 roků	4 121	4 279	5 013	5 253	3 609	3 759
od 2 do 3 roků	2 354	2 480	2 737	2 863	2 710	2 704
od 3 do 5 roků	1 895	2 056	2 236	2 411	2 466	2 476
od 5 do 7 roků	1 090	1 057	1 093	1 123	1 140	1 203
od 7 do 10 roků	1 238	1 246	1 223	1 197	1 138	1 195
od 10 do 15 roků	1 034	1 014	998	944	901	863
Nad 15 roků	218	226	259	280	308	328
Doživotí	38	37	40	44	46	48
Celkem	19 374	19 449	20 541	20 429	14 301	16 433

Tabulka č. 7 Odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody u frekventovaných trestných činů 2009–2014

Rok	Odsouzeno	k NEPO	Z toho do 1 roku	Přes 1 rok do 5 let	Přes 5 let do 15let
Krádež dle § 247 tr. zák. a § 205 TrZ					
2009	12 999	3 432	2 776	636	20
2010	15 582	4 683	3 226	1 399	54
2011	16 122	4 692	3 001	1 644	34
2012	17 298	4 798	3 087	1 658	52
2013	19 183	4 007	2 436	1 533	37
2014	17 588	4 489	2 789	1 660	38
Zanedbání povinné výživy dle § 213 tr. zák. a § 196 TrZ					
2009	6 993	1 021	925	95	x
2010	8 656	1 197	900	293	x
2011	9 693	1 343	670	671	x
2012	9 132	1 096	505	590	x
2013	11 154	459	355	103	x
2014	9 803	605	543	62	
Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání dle § 171 tr. zák. a § 337 TrZ					
2009	4 709	1 240	1 205	35	x
2010	9 010	3 081	2 704	365	x
2011	9 570	3 123	2 605	508	x
2012	8 889	2 820	2 325	485	x
2013	10 041	1 900	1 529	363	x
2014	8 795	2 369	1 932	405	11

Dalším důležitým faktorem pro sankční politiku roku 2013 byla amnestie prezidenta ze dne 1. 1. 2013, č. 1/2013 Sb., která mimo jiné prominula podmíněně odložené tresty odnětí svobody, které nepřevyšují dva roky (amnestováno bylo 80 630 osob). Početně významné bylo též amnestování nepodmíněných trestů do 1 roku (18 627 osob) či obecně prospěšných prací (9 660 osob), a to vždy zároveň s fikcí zahlazení (Scheinost, Válková, a další, 2015).

Pokles podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody v roce 2013 (Scheinost, Válková, a další, 2015) má souvislost i se změnami ve způsobu rozhodování soudů, tj. nárůstu počtu odsouzených formou trestního příkazu, který souvisel s opětovným nárůstem počtu stíhaných a obžalovaných a tedy i odsouzených osob v tomto roce (blíže viz tabulka č. 8).

Tabulka č. 8 Podíl pravomocně odsouzených osob trestním příkazem

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pravomocně odsouzené osoby	75 751	73 787	70 651	70 160	71 471	77 976	72 825
z toho trestním příkazem v %	61	60	57	56	55	62	61

III. 3. 2. Statistický přehled o osobách vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody

Tabulka č. 9 Vývoj stavu obviněných a odsouzených ve VTOS v letech 1993–2014

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Obvinění	7 810	8 828	8 000	7 887	7 736	7 125	6 934	5 967	4 583
Odsouzení	8 757	9 925	11 508	12 973	13 824	14 942	16 126	15 571	14 737
Celkem	16 567	18 753	19 508	20 860	21 560	22 067	23 060	21 538	19 320

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Obvinění	3 384	3 409	3 269	2 860	2 399	2 254	2 402	2 360	2 443
Odsouzení	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179	16 647	18 100	19 374	19 449
Celkem	16 213	17 277	18 343	18 937	18 578	18 901	20 502	21 734	21 892

	2011	2012	2013	2014
Obvinění	2 613	2 183	2 308	2 185
Odsouzení	20 541	20 429	14 301	16 433
Celkem	23 154	22 612	16 609	18 618

Tabulka č. 10 Vývoj stavu odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody podle pohlaví, mladistvých a státní příslušnosti

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Muži	8 483	9 616	11 103	12 530	13 347	14 423	15 510	14 966	14 190	12 321	13 298
Ženy	274	309	405	443	477	519	616	605	547	508	570
Mladiství	205	143	187	164	172	163	131	110	87	81	94
Cizinci	195	1 406	1 785	2 086	1 730	1 497	1 309	1 129	1 029	917	913

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Muži	14 437	15 336	15 376	15 792	17 209	18 367	18 320	19 234	19 129	13 491	15 411
Ženy	637	741	803	855	891	1 007	1 129	1 307	1 300	810	1 022
Mladiství	102	124	111	134	152	174	151	159	140	81	82
Cizinci	920	915	846	851	944	1 057	1 051	1 119	1 163	936	1 006

Po realizaci amnestie prezidenta republiky ze dne 1. 1. 1990 (zák. č. 1/1990 Sb.), stav odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody výrazně poklesl tak, že ve věznicích k dalšímu výkonu trestu zůstalo umístěno pouze 5 000 odsouzených (Rozum, a další, 2005). Od té doby se počet odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody pravidelně zvyšoval až do roku 1999, zpočátku velmi výrazně, od roku 1994 již méně. V roce 1998 byl přírůstek odsouzených poněkud nižší, když na základě rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 3. 2. 1998 (zák. č. 20/1998 Sb.) bylo z výkonu trestu odnětí svobody propuštěno asi 500 osob.

Od roku 2000 do roku 2002 se počty osob ve výkonu trestu odnětí svobody pravidelně snižovaly – v roce 2000 o 555 osob, v roce 2001 o 834 osob a v roce 2002 až o 1 908 osob. V roce 2003 byl oproti předcházejícímu roku zaznamenán nárůst o 1 039 osob. Tento nárůst lze vysvětlit postupným nástupem osob do výkonu trestu odnětí svobody po přeměně trestu obecně prospěšných prací, který byl po novele z roku 2002 soudu podstatně více aplikován (tabulka č. 9 a č. 10).

Jinou povahu má vazba obviněných, která je jedním ze zajišťujících institutů, nemá povahu sankční, ale přesto znamená dočasné omezení některých občanských práv a svobod. Nesmí být chápána jako prejudikování odsuzujícího rozsudku, ale nesporně má vliv na počet osob ve výkonu trestu odnětí svobody, kde je řada osob vazebně stíhaných po pravomocném odsouzení převedena. V první polovině devadesátých let počty vazebně stíhaných obviněných výrazně stoupaly a nejvyššího počtu dosáhly podle VS ČR v I. čtvrtletí roku 1995. Od té doby se počty obviněných umístěných ve vazbě každoročně snižovaly, zejména zkracováním délky vazebního řízení (Rozum, a další, 2005).

K největšímu poklesu počtu obviněných ve vazbě došlo koncem roku 2001 a v následujících letech. Příčinou poklesu je novela trestního řádu provedená zákonem

č. 265/2001 Sb., která změnila u vazeb jejich právní úpravu, zejména pokud jde o celkovou délku vazby, rozhodování o jejím dalším trvání a její nahrazení jinými opatřeními. **Podstatně byly zkráceny maximální délky trvání vazby, byla omezena možnost vzít do vazby obviněného u méně závažných trestných činů i ve zkráceném řízení.** Tyto legislativní změny se pozitivně promítly do počtu vazebně stíhaných a lze konstatovat, že od roku 2002 dochází k postupnému snižování vazebně stíhaných osob. **V posledních letech došlo ke stabilizaci vazebně stíhaných osob a jejich počet se pohybuje kolem 2 300.** Změny právní úpravy se projeví i ve statistice nástupů do výkonu trestu odnětí svobody, kde od roku 2002 pochopitelně došlo k podstatnému poklesu nástupů z vazby a i po přijetí nového trestního zákoníku je počet nástupů stabilní a pohybuje se každoročně kolem 3 700 osob (tabulka č. 11).

Tabulka č. 11 Nástupy do výkonu trestu odnětí svobody 1993–2014

Druh nástupu	Rok										
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
z vazby	4 821	5 944	6 738	6 718	6 998	7 345	7 768	7 069	6 352	4 065	4 278
z občán. života	3 175	4 065	4 914	5 687	6 232	6 170	6 486	6 496	6 342	6 011	7 089
Celkem	7 996	10 009	11 652	12 405	13 230	13 515	14 254	13 565	12 694	10 076	11 367

Druh nástupu	Rok										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
z vazby	4 263	3 987	3 757	3 690	3 784	3 870	3 847	3 778	3 738	3 131	3 535
z občán. života ⁸	8 284	9 000	8 784	9 468	10 475	11 349	10 360	10 405	8 869	3 877	5 696
Celkem	12 547	12 987	12 541	13 158	14 259	15 219	14 207	14 183	12 607	7 008	9 231

Nejen počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody, ale i jejich délka významným způsobem ovlivňuje počty odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.

Od roku 2000 pravidelně narůstal počet osob vykonávajících krátkodobé tresty odnětí svobody do 1 roku (tabulka č. 6). Tento stav s drobnými odchylkami (s výjimkou roku 2008) pokračoval až do přijetí nového trestního zákoníku. V letech 2005 a 2009 bylo ve skupině odsouzených od 3 do 6 měsíců uvězněno absolutně nejvíce osob, a to 2 006 resp. 2 155 osob. Právě v těchto případech se nabízí možnosti využití alternativ za součinnosti s Probační a mediační službou.

8 Z občanského života nastupují téměř všichni odsouzení, jimž byl nařízen výkon trestu odnětí svobody původně podmíněně odložený, výkon náhradního trestu odnětí svobody za trest peněžitý a odsouzení, jimž byl přeměněn trest obecně prospěšných prací.

Hlavní příčinou nárůstu počtu vězňených osob byl zvýšený počet přeměn alternativních trestů. Jde o nařízení výkonu trestu odnětí svobody původně podmíněně odloženého, dále o nařízení výkonu náhradního trestu za trest peněžitý nebo přeměnu za nevykonaný trest nebo zbytek trestu obecně prospěšných prací. Po přijetí nového trestního zákoníku nárůst odsouzených ve vězení souvisel se zpřísněním postihu recidivy u frekventovaných trestných činů (viz výše v textu).

Uvedené tvrzení dokládá i sonda nástupů do výkonu trestu odnětí svobody za období od 1. 1. – do 31. 3. 2008, a dále za období 1.8. – 31. 10. 2010, kterou provedl pro potřeby Ministerstva spravedlnosti Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Z uvedeného šetření v roce 2008 vyplývá, že pokud od nástupů do vězení odečteme nástupy odsouzených po uložení nepodmíněného trestu, pak ze zbylých 1 234 případů ve sledovaném období nastoupilo do výkonu trestu odnětí svobody 47,5 % (587) odsouzených po přeměně trestu obecně prospěšných prací a 42,9 % (530) odsouzených k nařízení výkonu trestu po podmíněném odsouzení.

Tabulka č. 12 Nástupy do VTOS

	Leden 2008	Únor 2008	Březen 2008	Celkem
Z vazby	326	298	322	946
Z občanského života	1 011	927	998	2 936
Celkem	1 337	1 225	1 320	3 882

Tabulka č. 13 Nástupy z občanského života

	Leden 2008	Únor 2008	Březen 2008	Celkem
Přeměna OPP	160	194	233	587
Přeměna peněžitého trestu	15	14	36	65
Přeměna podmíněně ulož. trestu	188	167	175	530
Přeměna trestu při podmíněném propuštění	15	23	14	52
Trest NEPO	633	529	540	1 702
Celkem	1 011	927	998	2 936

Pokud od nástupů do vězení (z občanského života a dodán Policií ČR) odečteme nástupy odsouzených po uložení nepodmíněného trestu (uvedeno jako standardní trest), pak ze zbylých 1 041 případů ve sledovaném období (v roce 2010) nastoupilo do výkonu trestu odnětí svobody 41,7 % (436) odsouzených po přeměně trestu obecně prospěšných prací a 45,7 % (476) odsouzených k nařízení výkonu trestu po podmíněném odsouzení. Vzhledem k počtu celkově uložených trestů obecně prospěšných prací je počet osob, které nastoupily do výkonu trestu odnětí svobody po přeměně tohoto trestu, značně vysoký.

Tabulka č. 14

	Srpen 2010	Září 2010	Říjen 2010	Celkem
Z vazby	309	338	296	943
dodán Policií ČR	549	558	541	1 648
Z občanského života	304	307	299	910
Celkem	1 162	1 203	1 136	3 501

Tabulka č. 15

Srpen 2010	
Druh trestu	Celkem
přeměna obecně prospěšných prací	118
přeměna peněžitého trestu	1
přeměna podmíněného trestu	149
standardní trest	544
zbytek po podmíněném propuštění	27
zbytek po přerušení VT zdravotní důvody	11
zbytek po útěku	3
Celkový součet	853

Září 2010	
Druh trestu	Celkem
přeměna obecně prospěšných prací	163
přeměna peněžitého trestu	17
přeměna podmíněného trestu	166
přeměna trestu domácího vězení	1
standardní trest	486
zbytek po podmíněném propuštění	23
zbytek po přerušení VT zdravotní důvody	6
zbytek po útěku	3
Celkový součet	865

Říjen 2010	
Druh trestu	Celkem
přeměna obecně prospěšných prací	155
přeměna peněžitého trestu	10
přeměna podmíněného trestu	161
standardní trest	487
zbytek po podmíněném propuštění	18
zbytek po přerušení VT soudem	1
zbytek po přerušení VT zdravotní důvody	5
zbytek po útěku	3
Celkový součet	840

Podle poznatků z výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (Rozum J., a další, 2005; Rozum, Háková, & Kotulan, 2005) byl v uvedeném období především problém s přeměněnými tresty obecně prospěšných prací. Tento trest je mimořádný nejen množstvím subjektů, které se podílejí na jeho uplatňování, ale i důsledkem vyplývajícím z této skutečnosti: mnohem vyššími nároky na pružnou kooperaci mezi zúčastněnými orgány vzájemně, ale i subjekty blízkými obžalovanému a pak odsouzenému, a na zpětnou informovanost. Tato náročnost měla za následek obtíže, které vznikly při uplatňování tohoto institutu a v jejich důsledku postupně zvyšující se počet odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody s výší trestu do šesti měsíců.

Tabulka č. 16 Ukládání trestu obecně prospěšných prací

Rok	Trest NEPO		Trest OPP	
	Celkem	Podíl % ze všech trestů	Celkem	Podíl % ze všech trestů
1996	13 375	23,1 %	725	1,3 %
1997	13 393	23,3 %	1 600	2,7 %
1998	14 656	27,1 %	1 776	3,3 %
1999	15 340	24,5 %	3 215	5,1 %
2000	14 114	22,3 %	7 084	11,2 %
2001	12 533	20,8 %	8 835	14,7 %
2002	9 659	14,8 %	13 424	20,6 %
2003	9 797	14,8 %	13 592	20,6 %
2004	10 192	14,9 %	13 031	19 %
2005	10 253	15,2 %	12 512	18,5 %
2006	9 997	14,3 %	12 273	17,7 %
2007	9 871	13 %	12 496	16,5 %
2008	10 255	13,5 %	11 193	14,8 %
2009	10 419	13,5 %	11 240	15,2 %
2010	11 818	16,7 %	7 420	10,5 %
2011	11 733	16,7 %	6 514	9,3 %
2012	11 602	16,2 %	8 094	11,3 %
2013	8 579	11 %	6 746	8,6 %
2014	9 568	13,1 %	7 962	10,9 %

Statistické údaje ukazují, že se trest obecně prospěšných prací postupně v soudní praxi začínal po roce 2000 stále více uplatňovat, což byl nepochybně příznivý ukazatel (tabulka č. 16). V roce 2002 bylo soudy poprvé uloženo více trestů obecně prospěšných prací než nepodmíněných trestů a tento trend pokračoval až do přijetí nového trestního zákoníku. Hlavní příčinou prudkého nárůstu po roce 2002 je u tohoto trestu novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. (Rozum, a další, 2005). Výrazné změny, které přinesla novela trestního řádu, se týkají i trestního příkazu. Novela zcela vyloučila

možnost uložit trestním příkazem nepodmíněný trest odnětí svobody. Tato změna neměla ani tak dopad na frekvenci vydávání trestních příkazů, zásadní vliv však měla na volbu druhu ukládaného trestu, a to ve prospěch trestu obecně prospěšných prací.

Podstatný nárůst uložených trestů obecně prospěšných prací však přinesl i negativní dopady (Rozum, Háková, & Kotulan, 2005). I ve Zprávě o analýze a vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, zpracované trestním kolegiem Nejvyššího soudu České republiky z roku 2003 se uvádí: „v případech, kdy byl dříve ukládán krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody, je nyní ukládán většinou trest obecně prospěšných prací. V případech recidivistů někdy dochází k opakovanému ukládání trestu obecně prospěšných prací, přičemž soudy nezkoumají (často ani objektivně nemohou), zda takový druh trestu byl obviněnému již uložen, resp. zda byl již vykonán. Pravidlem se potom stává ukládání trestu obecně prospěšných prací nad maximální výměru stanovenou trestním zákonem v rozporu s ustanovením § 36 a § 45a odst. 1 TrZ. Takové nezákonné trestní příkazy jsou pak rušeny Nejvyšším soudem na základě stížnosti pro porušení zákona (tato skutečnost je Nejvyššímu soudu známa z jeho vlastní rozhodovací činnosti). Uvedený postup pak nejen, že zatěžuje Nejvyšší soud, ale má s ohledem na zákaz reformace in peius (§ 273 TrŘ) za následek faktickou beztrestnost obviněných. Za situace, kdy narůstá počet odsouzených k trestu obecně prospěšných prací, dochází také k potížím spojeným s výkonem tohoto druhu trestu, neboť obce nejsou často schopny odsouzeným přidělit práci“.

Ze Zprávy o činnosti státního zastupitelství v roce 2003 lze zjistit, že podle státních zastupitelství je vidět tendence k jisté liberalizaci trestů, častější ukládání trestů nespojených s odnětím svobody, především trestu obecně prospěšných prací, i v případech, kdy lze mít pochybnost o dosažení účelu takového trestu, opakované ukládání podmíněných trestů odnětí svobody, nedostatečné využívání trestů propadnutí věci a peněžitého trestu. Státní zastupitelství registrují zvýšený počet rozhodnutí soudu o přeměně trestu OPP nebo jeho nevykonaného zbytku na trest odnětí svobody.

Dalším vážným problémem při realizaci výkonu trestu obecně prospěšných prací bylo i to, že trest byl velmi často ukládán bez součinnosti s Probační a mediační službou. Trest byl bez součinnosti ukládán nevhodným pachatelům, často nebyl výkon tohoto trestu realizován a docházelo k návrhům na přeměnu tohoto trestu podle ustanovení § 337 TrŘ.

Tyto skutečnosti potvrdila i sonda pracovníků ředitelství Probační a mediační služby uskutečněná pro potřeby Ministerstva spravedlnosti ve spolupráci s Institutem pro kriminologii a sociální prevenci v průběhu června 2004. Bylo sledováno, zda střediska Probační a mediační služby zjišťují, dle pokynu soudce či státního zástupce stanovisko obviněného před uložením trestu obecně prospěšných prací. Podle sdělení jednotlivých středisek se tak nepostupovalo (v roce 2004) a pokud ano, tak pouze ve výjimečných případech.

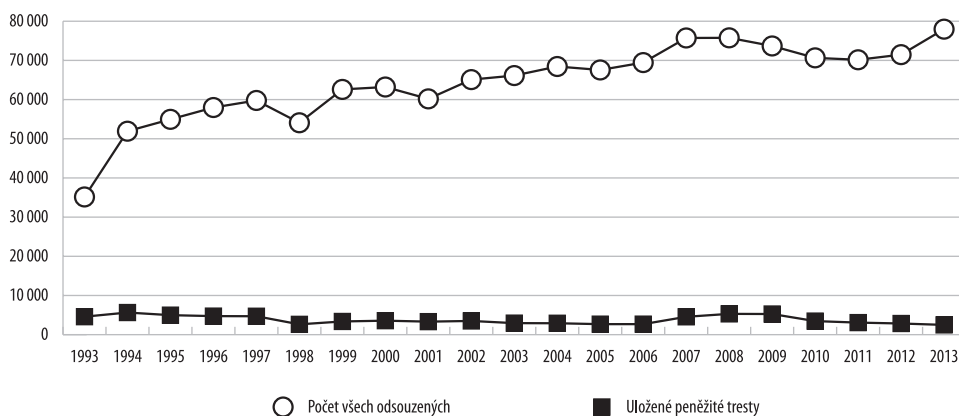
Problémy s výkonem trestu obecně prospěšných prací měly vliv i na strukturu vězeňské populace. Od roku 2002 je zřejmý nárůst odsouzených k nepodmíněnému trestu v trvání do šesti měsíců. Pokles přinesl až nový trestní zákoník a změna dalších předpisů, včetně,

trestního řádu, a svázání ukládání trestů obecně prospěšných prací se zprávou probační a mediační služby. To mimo jiné přispělo i k tomu, že nepodmíněný trest opětovně předstihl v počtu uložených sankcí trest obecně prospěšných prací.

Velká očekávání v oblasti sankcí představuje peněžitý trest (k tomu blíže Vlach, Rozum, & Tomášek, 2015). Podle trestněprávní teorie je peněžitý trest jedním nejdůležitějších a nejvyužívanějších druhů trestů nespojených s odnětím svobody a je významnou alternativou zejména ke krátkodobým trestům odnětí svobody (Šámal, a další, 2012). Právní teorii bohužel praxe nenaplnuje, a to dlouhodobě. Oproti roku 1993 klesl podíl uložených peněžitých trestů na celkovém počtu odsouzených o 10 %.

Pokud se podíváme na statistické údaje o uložených sankcích z posledních let, pak je jasné, že v praxi není tento alternativní trest ukládán zdaleka tak často, jak bylo teorií předpokládáno. Z následujícího grafu č. 3 a tabulky č. 17 je zřejmé, že v posledních letech má poměr počtu uložených peněžitých trestů k celkovému počtu pravomocně odsouzených osob spíše klesající tendence.

Graf č. 3 Přehled o počtu pravomocně odsouzených osob a uložených peněžitých trestů v letech 1993–2013

Tabulka č. 17 Přehled počtu pravomocně odsouzených osob a uložených peněžitých trestů v letech 1993–2014

Rok	Počet všech odsouzených	Peněžitý trest	
		Počet	%
1993	35 148	4 587	13,1 %
1994	51 931	5 648	10,9 %
1995	54 957	4 978	9,1 %
1996	57 974	4 734	8,2 %
1997	59 777	4 703	7,9 %
1998	54 083	2 634	4,9 %
1999	62 594	3 370	5,4 %
2000	63 211	3 571	5,6 %
2001	60 182	3 324	5,5 %
2002	65 098	3 500	5,4 %
2003	66 131	2 941	4,4 %
2004	68 443	2 913	4,3 %
2005	67 561	2 682	3,9 %
2006	69 445	2 685	3,9 %
2007	75 728	4 558	6,0 %
2008	75 761	5 307	7,0 %
2009	73 685	5 270	7,1 %
2010	70 651	3 461	4,9 %
2011	70 160	3 078	4,3 %
2012	71 471	2 847	4,0 %
2013	77 976	2 491	3,2 %
2014	72 825	2 569	3,5 %

Spolu s nabytím účinnosti nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. došlo v roce 2010 k výraznému propadu v počtu uložených peněžitých trestů v porovnání s rokem předchozím. Lze se oprávněně domnívat, že k tomuto propadu došlo právě v důsledku legislativních změn (Scheinost, a další, 2014). Ze statistických údajů je dále zřejmé, že od roku 2007 byl peněžitý trest nejčastěji ukládán za trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky, dále trestné činy maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání a výtržnictví.

III.3.3. Aplikace institutu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Podíl kladně a záporně vyřízených návrhů a žádostí o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se dlouhodobě pohybuje okolo 60 % a zamítnutých žádostí okolo 40 % (Rozum, a další, 2004; Rozum, Kotulan, & Tomášek, 2008). V podstatě neměnný podíl kladných a zamítavých rozhodnutí o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nesevřídčí pro závěr, že by soudy ve své rozhodovací činnosti zpřísnily požadavky na splnění zákonných podmínek pro kladné rozhodnutí, a to ani po legislativních změnách v novém trestním zákoníku.

Možnost vyslovit nad podmíněně propuštěným dohled (tato možnost je účinná od roku 2002) se neprojevila zvýšením absolutních počtů a ani podílu (ve vztahu ke kladně vyřízené žádosti) osob podmíněně propuštěných. Dochází však k nárůstu stanovených dohledů nad podmíněně propuštěnými (v roce 2002 byl jejich podíl na celku 15,4 %, v roce 2004 41,2 %).

Tabulka č. 18 Počet osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody v letech 1993–2014

Rok	Odsouzené osoby	Dospělí – PP		Mladiství – PP		Celkem – PP	Z toho dohled	
		muži	ženy	muži	ženy			
1993	8 757	2 145	80	85	1	2 311	–	
1994	9 925	2 186	73	88	0	2 347	–	
1995	11 508	2 316	39	87	0	2 442	–	
1996	12 973	2 584	56	85	0	2 725	–	
1997	13 824	3 173	55	100	0	3 328	–	
1998	14 942	2 955	81	89	1	3 126	–	
1999	16 126	3 095	113	89	2	3 299	–	
2000	15 571	3 793	125	71	0	3 989	–	
2001	14 737	4 007	190	66	1	4 264	–	
2002	12 829	4 110	178	60	1	4 349	668	15,4%
2003	13 868	2 965	139	36	0	3 140	531	16,9%
2004	15 074	3 326	163	51	1	3 541	584	16,5%
2005	16 077	3 445	191	61	1	3 698	632	17,1%
2006	16 179	3 726	197	47	1	3 971	794	20,0%
2007	16 647	3 895	254	45	1	4 195	925	22,1%
2008	18 100	3 601	288	69	1	3 959	1 078	27,2%
2009	19 374	3 610	314	61	1	3 986	1 166	29,2%
2010	19 449	3 967	327	79	2	4 375	1 229	28,1%
2011	20 541	3 742	308	57	2	4 109	1 177	28,6%
2012	20 429	4 220	396	39	3	4 658	1 398	30,0%
2013	14 301	2 638	184	12	1	2 835	1 101	38,8%
2014	16 433	2 140	176	10	0	2 326	958	41,2%

III.4. Příčiny a možnosti omezení počtu vězňených osob po přijetí nového trestního zákoníku

Mezi hlavní příčiny nárůstu počtu vězňených osob po přijetí nového trestního zákoníku patří:

- A. nenaplnění hlavního cíle trestního zákona – depenalizace,
- B. zpřísnění postihu u zvláště závažných zločinů a především zpřísnění postihu (zejména recidivy) u skutkových podstat frekventovaných trestných činů,
- C. dlouhodobé neřešení problematiky recidivy.

Ad A. Nenaplnění hlavního cíle trestního zákona – depenalizace

V právní úpravě trestních sankcí došlo k výrazným změnám, přičemž zákonodárce předpokládal, že se tyto změny projeví pozitivním směrem v uplatňované sankční politice. **Snížení počtu nepodmíněných trestů, resp. snížení vězeňské populace, se po přijetí nového trestního zákoníku neprojevilo.** Po šesti letech od účinnosti nového trestního zákoníků můžeme tedy konstatovat, že jeden z primárních cílů, tj. depenalizace, resp. **snížení počtu ukládaných trestů a tím snížení počtu vězňených osob se nepodařilo naplnit** (Hulmáková & Rozum, 2012).

Jak jsme již uvedli v předchozích částech, tak po účinnosti trestního zákoníků pokračoval, a to výrazněji, nárůst počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody, který započal již v předchozích letech. Tím samozřejmě docházelo i k postupnému zvyšování vězeňské populace. V souvislosti se zpřísněním trestních sazeb v novém trestním zákoníku bylo možné pozorovat i změny ve struktuře uložených nepodmíněných trestů dle jejich délky a také jejich podílu na celkovém počtu odsouzených osob (viz výše tabulka č. 3). Tato skutečnost měla samozřejmě odraz i ve struktuře osob ve výkonu trestu odnětí svobody dle délky trestu, a to především k podstatnému nárůstu osob ve výkonu s trestem vyšším než jeden rok (viz výše tabulka č. 6).

Ad B. Zpřísnění postihu u zvláště závažných zločinů a především zpřísnění postihu (zejména recidivy) u skutkových podstat frekventovaných trestných činů

Nárůst podílu nepodmíněného trestu odnětí svobody na celkovém počtu odsouzených osob po přijetí nového trestního zákoníku a změny v jeho struktuře v závislosti na délce jeho uložení, do velké míry souvisí se zpřísněním skutkových podstat, zejména zpřísněním postihu recidivy u skutkových podstat některých velmi frekventovaných trestných činů. Konkrétně jde trestný čin krádeže, zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání (viz výše tabulka č. 7). Odsouzení za §§ 205, 196 a 337 tvoří zhruba polovinu ze všech odsouzených osob (v roce 2014 odsouzeno celkem 72 825, z toho za výše uvedené trestné činy odsouzeno 37 432 – 51,1 %). Není proto překvapivé, že **zpřísnění skutkových podstat se nakonec nepříznivě projevilo ve zvýšení počtu osob ve výkonu trestu odnětí svobody** (Scheinost, a další, 2013; Scheinost, Válková, a další, 2015).

V posledních dvou případech (§§ 196 a 337) došlo nejen ke zpřísnění recidivy, ale také ke zpřísnění sazeb v základních skutkových podstatách a ke kriminalizaci jednání dosud trestně nepostižitelných (např. řízení motorového vozidla bez oprávnění).

Na výše uvedené stát zareagoval novelou trestního zákoníku, provedenou zákonem č. 390/2012 Sb., kterou došlo ke snížení sazeb v ustanovení dle § 337 odst. 1 a § 196, s účinností od 1. 10. 2012. **Ihned v roce 2013 došlo k poklesu uložených nepodmíněných trestů a k podstatnému nárůstu uložených podmíněně odložených trestů odnětí svobody.** U trestného činu krádeže dle § 205 se ke snížení trestních sazeb v případech recidivy zatím nepřistoupilo (dříve postih v případech speciální recidivy se sazbou do 2 roků, nyní se sazbou 6 měsíců až 3 roky).

Jak se negativně projevilo zprísňení postihu recidivy u trestného činu krádeže, a to ve struktuře uložených nepodmíněných trestů dle jejich délky, ukazuje tabulka č. 19. Je jasné vidět, že **po přijetí nového trestního zákoníku došlo ke zvýšení podílu nepodmíněných trestů odnětí svobody v rozpětí od 1 do 5 let, a to právě u skupiny odsouzených za recidivu. Následkem čehož dochází k přetěžování vězeňského systému odsouzenými za bagatelní majetkovou kriminalitu (v těchto případech jde velmi často o opakované drobné krádeže).**

Tabulka č. 19 Odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (podle délky trestu) za trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) a podle § 205 odst. 2 (tzn. v případech speciální recidivy pachatele)

Rok	Odsouzeno osob	Trest NEPO celkem	Z toho do 1 roku	Přes 1 r. do 5 r.	Přes 5 do 15 r.
2008	6 348	3 082	2 597	469	16
2009	4 683	2 259	1 904	340	15
2010	5 232	2 870	2 146	706	18
2011	6 203	3 489	2 327	1 153	9
2012	7 528	3 854	2 607	1 228	19
2013	6 828	3 145	2 065	1 065	15
2014	8 609	3 669	2 462	1 190	17

Zdroj: databáze Ministerstva spravedlnosti CSLAV

Tyto skutečnosti potvrdila i analýza návratů osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody na amnestii, kterou jsme v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci provedli pro potřeby Ministerstva spravedlnosti v březnu roku 2014. Ze zprávy vybíráme:

„Podle statistických údajů GR VS bylo propuštěno z výkonu trestu odnětí svobody na amnestii prezidenta republiky ze dne 1. 1. 2013 celkem 6 443 osob. K 17. 3. 2013 bylo zpět ve vězení (vazba + výkon VTOS) 1 172 osob, což je 18,2 % z amnestovaných propuštěných z VTOS. Zpět ve výkonu trestu odnětí svobody je již 1 054 (16,4 %) dříve amnestovaných propuštěných. Z celkového počtu amnestovaných, kteří jsou již zpět ve VTOS, je 70 % (735) odsouzeno za trestný čin krádeže. I u této skupiny odsouzených osob jde o velmi zkušené vězeňské recidivisty. S více než trojnásobným pobytem ve VTOS má zkušenost 54,2 % (398) z nich. Minimálně dvakrát ve VTOS bylo 45,9 % (337). Čtvrtina z nich byla ve VTOS dokonce více než 5x (188). Amnestovaní odsouzení za krádež pobývali dříve ve VTOS v průměru 3,6x. Z celkového počtu odsouzených za krádež je jich cca 40 % odsouzeno podle ustanovení § 205 odst. 2 trestního zákoníku či § 247 odst. 1, písm. e) trestního zákona, tzn. jde o odsouzené, u kterých zákonodárce přísněji postihuje pachatele, který se dopustil recidivy.“

Ad C. Dlouhodobé neřešení problematiky recidivy

Recidiva odsouzených představuje i u nás vážný problém, a to především z pohledu vězeňské populace. **V roce 2013 představovali odsouzení, kteří byli již dříve ve vězení 70 % a v roce 2014 69 % ze všech odsouzených ve vězení.** Problém recidivy je velký zejména u často opakujících se trestných činů, a to u krádeže, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání a zanedbání povinné výživy. Odsouzení za tyto trestné činy tvoří

v posledních letech zhruba polovinu ze všech odsouzených (jde tedy o cca 35 000 osob). U osob odsouzených za tyto činy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody jde dokonce o 75 % ze všech odsouzených (Hulmáková & Rozum, 2012).

V České republice jsou nejčastěji recidivisté trestně stíháni za krádeže tzv. prosté, zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí, ohrožení pod vlivem návykové látky, podvody, úmyslné ublížení na zdraví, loupeže a výtržnictví. Z výzkumů dále vyplývá, že nejčastěji recidivují osoby, jejichž první odsouzení spadá mezi 15. až 18. rok jejich věku, což potvrzuje oprávněnost spojování kriminální recidivy s raným věkem spáchání prvních trestných činů v životě jedince. Platí tedy, že většina pachatelů, kteří zahájí své delikventní chování v raném věku, kriminální dráhu opouští mnohem později než ti, kteří zahájili kriminální kariéru až v dospělosti. Motivace recidivistů v majetkové kriminalitě není nijak komplikovaná a souvisí převážně s potřebou získání finančních prostředků na pokrytí dluhů, zabezpečení rodiny, ale především na uspokojení vlastních potřeb, včetně nutnosti si opatřit drogy, alkohol. Část recidivistů po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nemá funkční rodinné zázemí, nemá kde bydlet, nepracuje, je obtěžována vysokými dluhy a u většiny z nich platí, že případné opětovné uvěznění není pro ně dostatečnou hrozbou bránící jim ve spáchání nového trestného činu (Marešová, a další, 2011).

Za nejrizikovější období (pro recidivu) se považuje prvních 6 měsíců po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a maximum recidivujících pachatelů se dopouští nového trestného činu v průběhu 3 let po propuštění. V exponovaném období – tj. první půlrok po propuštění – se kriminální recidiva objeví spíše u pachatelů trestných činů majetkových a trestného činu loupeže, než pachatele trestných činů sexuálních a násilných. Selhání se objeví u pachatelů, kteří nemají pozitivní pracovní návyky a také spíše u pachatelů, kteří se dopustili prvního trestného činu jako mladiství (k tomu blíže Marešová, a další, 2011).

I zahraniční výzkumy recidivy obecně ukazují, že nejpříznivější prognózu, a sice nezávisle na trestném činu a délce trvání trestu, vykazují z odsouzených ti, kdo mají trvalou pozitivní rodinnou vazbu, stálé bydliště a vysoké šance integrace v povolání (Kaiser, 1994). Jestliže naproti tomu chybějí některé z těchto znaků nebo dokonce všechny, zvyšuje se riziko recidivy. Proto nezávisle na způsobu výkonu trestu, odsouzení se stálým bydlištěm a trvalou rodinnou vazbou recidivují méně. Rychlost a průběh resocializace závisí na schopnosti adaptace odsouzeného na sociální změnu, dále na otevřenosti sociálního systému vůči odsouzenému resp. na míře pomoci a konečně průběh resocializace závisí na míře odlišnosti nového sociálního prostředí od prostředí předchozího.

Z dalších výzkumů, provedených v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (Rozum, Kotulan, & Jarkovská, 2004; Rozum, Kotulan, & Tomášek, 2008; Rozum, a další, 2010), vyplývá, že mezi největší překážky resocializace odsouzených patří:

- nemožnost nalézt zaměstnání – nezaměstnanost odsouzených,
- finanční problémy, resp. obecně značná zadluženost odsouzených (včetně dluhů za náklady z výkonu trestu, za náklady trestního řízení, neschopnost platit náhradu škody poškozenému),
- návrat do závadného prostředí, opětovné páčání trestné činnosti,
- neochota změnit styl života, nedostatek či ztráta motivace k resocializaci,
- ztráta bydliště, rodinného a sociálního zázemí,

- velmi nízký počet resocializačních programů zaměřených na podporu zaměstnávání či nalezení vhodného bydliště, nedostatek spolupracujících institucí.

III.5. Návrhy na snížení stavu vězeňské populace

Domníváme se, že ke snížení vězeňské populace mohou přispět následující opatření:

1. řešit problematiku postihu recidivy u trestného činu krádeže,
2. zabývat se možnou dekriminací trestného činu zanedbání povinné výživy dle § 196 TrZ,
3. zavést systém elektronického monitoringu u trestu domácího vězení,
4. analyzovat příčiny malého využívání peněžitého trestu a navrhnout opatření vedoucí k jeho zvýšené aplikaci,
5. nedopustit účelové legislativní změny vedoucí k neefektivní sankční politice,
6. vybudovat funkční a provázanou trestní politiku.

1. Řešit problematiku postihu recidivy u trestného činu krádeže

Domníváme se, že by bylo vhodné **novelizovat ustanovení § 205 odst. 2 TrZ, a to s ohledem na zpřísnění postihu této samostatné skutkové podstaty v novém trestním zákoníku**. Zákon zde přísněji postihuje pachatele, který se dopustil recidivy trestného činu krádeže nebo obdobného trestného činu, přičemž vedle této recidivy, vázané na odsouzení nebo potrestání v době posledních tří let před spácháním činu, nevyžaduje splnění žádné další podmínky, tedy ani způsobení škody na cizím majetku nikoli nepatrné (5 000 Kč). Proto lze podle této skutkové podstaty postihnout recidivujícího pachatele bez ohledu na, posuzovaným skutkem způsobenou, výši škody. Znamená to tedy, že pokud se soudce rozhodne uložit trest odnětí svobody, pak sazba pro trest odnětí svobody začíná na 6 měsících odnětí svobody, a to i v případě bagatelních krádeží (k tomu blíže Rozum, a další, 2014).

Role orgánů činných v trestním řízení v předcházení recidivě je limitovaná. Na pokračování v trestné činnosti pachatele působí celá řada faktorů – osobnostních i sociálních. Snížení počtu recidivujících pachatelů představuje celý komplex opatření, které souvisejí zejména s realizací sociální a trestní politiky státu. Nicméně i justice, resp. rozhodování soudů může ovlivňovat kriminální kariéru pachatele – samozřejmě nikoli jen jeho izolováním od společnosti, ale zejména využíváním celé škály trestů a alternativních opatření, které zákon umožňuje. Nepodmíněný trest odnětí svobody je krajní možností, i když bohužel v mnoha případech soudce jinou volbu nemá.

Přesto se domníváme, že výše spodní sazby, v případě speciální recidivy u trestného činu krádeže, ve výši 6 měsíců je vysoká. Z provedené analýzy vychází naše **doporučení na zrušení spodní sazby 6 měsíců trestu odnětí svobody u trestného činu krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ** (stávající znění § 205 odst. 2 TrZ: Kdo si присvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a byl za takový čin v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta). Po jejím zrušení budou mít soudci větší prostor pro zvážení výše sazby (navrhovaného znění § 205 odst. 2 TrZ: Kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a byl za takový čin v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta), a to zejména v případech opakovaně páchaných bagatelních krádeží.

Na přísnost postihu upozorňuje i část respondentů z řad soudců a státních zástupců, a to v rámci výzkumu sankční politiky, uskutečněném v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v roce 2013 (k tomu blíže Scheinost, a další, 2014). Navrhují zmírnění postihu recidivy u trestného činu krádeže, a to ve smyslu snížení resp. zrušení spodní hranice sazby 6 měsíců. O takovém zmírnění lze uvažovat, i když by zřejmě nemělo výraznější vliv na rozšíření ukládaných alternativních trestů. Umožnilo by sice ukládat recidivistům trest odnětí svobody kratší šesti měsíců, ale ukládání takových trestů je obecně považováno za problematické. Z našeho pohledu by soud mohl spíše individuálněji zvažovat potřebnou délku nepodmíněného trestu a to vzhledem k okolnostem případu a osobě pachatele.

2. Zabývat se možnou dekriminalizací trestného činu zanedbání povinné výživy dle § 196 TrZ

Statistické údaje celkem jasně ukazují, jak je trestný čin zanedbání povinné výživy frekventovaný a jak zatěžuje orgány činné v trestním řízení (tabulky č. 16–21). Po přijetí nového trestního zákoníku došlo k mírnému nárůstu osob trestně stíhaných za tuto trestnou činnost a v posledních čtyřech letech se podíl odsouzených za § 196 TrZ pohybuje nad 13 %.

Primárním důvodem, proč oprávněný podává trestní oznámení, je vynucení včasného placení výživného ve stanovené výši. V praxi se často stává, že po učiněném oznámení jsou zahájeny úkony trestního řízení a v určité fázi prověřování či vyšetřování dojde k zaplacení dlužné částky výživného a tím i k zániku trestního stíhání. Jinak řečeno, z pohledu trestního práva hmotného obviněný z přečinu zanedbání povinné výživy využije institutu tzv. účinné lítosti dle § 197 TrZ, jež jej zbaví trestní odpovědnosti v případech, jestliže spáchaný přečin neměl trvale nepříznivých následků a on svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlašovat rozsudek. Zmíněný institut nabízí obviněnému využít tuto příležitost *de iure* v průběhu celého trestního řízení. Může se zdát, že jde o určitou nabídku liberace, která ovlivní povinného i pozitivně a ten, nejenže doplní své výživné, ale i pro příště bude pravidelně splácet alimentaci ve stanovené výši. Často se však obdobná situace s neplacením výživného opakuje v budoucnu a zatěžuje nejen oprávněnou osobu, ale opět i celý justiční aparát.

Pokud není využito nabídky účinné lítosti a trestní řízení skončí pravomocným rozsudkem, pak soudy pachatelům, neplaticím výživné, ukládají převážně podmíněný odklad trestu odnětí svobody v prosté formě či s dohledem probačního úředníka, dále trest obecně prospěšných prací a rovněž trest odnětí svobody nepodmíněný.

Ustanovením § 196 TrZ jsou chráněny vyživovací vztahy, které vycházejí nově z občanského zákoníku. Jejich úpravu tedy trestní zákon neprovádí a jedná se o typický příklad trestní normy, kdy se obsah dovozuje z netrestních předpisů (Sklenička & Rozum, 2014). Přestože zákon vymezuje mnoho druhů vyživovacích vztahů, tak se v praxi tento trestný čin aplikuje především na vyživovací vztahy k nezletilým dětem. Tento vztah není ničím jiným než závazkem, tedy soukromoprávním vztahem, vznikajícím na základě určité události. Každý trestný čin je v konkrétnu jiný, ale v obecné rovině lze u tohoto trestného činu popsat situaci, že na policejní útvar či státní zastupitelství přichází oprávněný s tím,

že mu není placeno výživné. Tato osoba má v první řadě oprávněný zájem, aby mu bylo řádně a včas plněno. Domníváme se, že oprávněný subjekt nepodává oznámení, aby byl někdo spravedlivě potrestán, ale aby mu bylo zapláceno výživné.

Podle našich zkušeností z výzkumů provedených v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci je u tohoto trestného činu poměrně vysoký počet recidivujících pachatelů, a to bohužel i těch, kteří mají zkušenost s tzv. vězeňskou recidivou (tzn. již opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody; k tomu blíže Rozum, a další, 2005). Dá se říct, že jde o odsouzené, kteří již zřejmě definitivně rezignovali na svou povinnost platit výživné. Můžeme dále usuzovat, že **u těchto odsouzených dochází jak k selhání trestní represe, tak i k selhání výchovného efektu. Je potřeba zdůraznit, že pobytem ve vězení se u drtivé většiny odsouzených ztrácí možnost výdělků a pouze narůstá jejich dluh na výživném.**

Další skutečností je to, že soudy často již nemají možnost uložit alternativní trest, protože před trestní justicí se ocitají opakovaně osoby, kterým byly již v minulosti několikrát ukládány podmíněné tresty odnětí svobody či tresty obecně prospěšných prací, a tak soudce volí při dalším přestoupení zákona již nepodmíněný trest. Tato skutečnost platí i u odsouzených za zanedbání povinné výživy.

Podle našeho názoru je nutné zamyslet se u přečinu zanedbání povinné výživy nad tím, zda porušení těchto občanskoprávních vztahů dosahuje takové společenské nebezpečnosti, která by potřebovala ochranu trestním právem (viz Palovský, 2007). Zákonodárce by si měl odpovědět na následující otázky, a to zda je vhodné sahat po prostředcích trestního práva, pokud může být konflikt vyřešen prostředky mimotrestními. Zda opravdu existuje veřejný zájem na vedení trestního řízení v situaci, kdy konflikt (nezaplacené výživné) lze řešit v soukromoprávní oblasti a zda je účelné zahlcovat trestní soudy obrovským množstvím obžalob.

Domníváme se, že **názor „na vyjmutí zanedbání povinné výživy z ochrany trestního práva“ má podporu i mezi soudci a státními zástupci** (blíže Scheinost, a další, 2014). Podle našeho názoru se prostředky trestního práva, v rozporu se zásadou subsidiarity trestní represe, řeší jednání, které by patrně stačilo důsledně řešit občanskoprávní cestou.

Z výše uvedených důvodů **doporučujeme trestný čin zanedbání povinné výživy z trestního zákona vypustit – tzn. dekriminalizovat a řešení nalézt prostředky civilního práva.** Dekriminalizaci však nelze provést bez toho, aby nebyla nalezena cesta k oprávněným nárokům vyživovaných osob prostřednictvím civilního práva (třeba formou zálohování výživného státem a posléze vymáhání dlužníkovi pohledávky státem – např. návrh řešení problematiky ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2015 – institut zálohovaného výživného).

Pokud by se nepřistoupilo k dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy tak doporučujeme zvážit legislativní úpravy, které by alespoň částečně zmírnily postih za tento trestný čin, a to např. omezit trestnost pouze na jednání, které mělo škodlivý následek nebo zrušit kvalifikovanou skutkovou podstatu dle § 196 odst. 3 písm. b) či odstranit možnost nedbalostního jednání u tohoto trestného činu (tzn., že

tento trestný čin by bylo možné spáchat pouze úmyslně). Lze předpokládat, že by tím došlo ke snížení počtu zahájených trestních stíhání, a tím i k výrazně nižšímu počtu odsouzených (Sklenička & Rozum, 2014).

Tabulka č. 20 Pravomocně odsouzené osoby k trestnému činu zanedbání povinné výživy

Rok	Celkem odsouzeno osob	Celkem odsouzeno za §§ 213/196	Podíl na celku v %
2002	65 098	6 296	9,7%
2003	66 131	6 854	10,4%
2004	68 443	7 512	11%
2005	67 561	7 174	10,6%
2006	69 445	7 120	10,3%
2007	75 728	6 066	8%
2008	75 761	6 081	8%
2009	73 685	6 993	9,5%
2010	70 651	8 656	12,3%
2011	70 160	9 693	13,8%
2012	71 471	9 562	13,4%
2013	77 976	11 154	14,3%
2014	72 825	9 803	13,5%

Tabulka č. 21 Odsouzení k nepodmíněnému trestu k trestnému činu zanedbání povinné výživy

Rok	Počet odsouzených NEPO §§ 213/196	Celkem odsouzeno za §§ 213/196 z toho NEPO	v %
2002	727	6 296	11,5%
2003	810	6 854	11,8%
2004	919	7 512	12,2%
2005	946	7 174	13,2%
2006	998	7 120	14,1%
2007	914	6 066	15,1%
2008	918	6 081	15%
2009	1 021	6 993	14,6%
2010	1 197	8 656	13,8%
2011	1 343	9 693	13,8%
2012	1 157	9 562	12,1%
2013	459	11 154	4,1%
2014	605	9 803	6,2%

Tabulka č. 22 Odsouzení k nepodmíněnému trestu (podle délky trestu) za trestný čin zanedbání povinné výživy

Rok	Celkem odsouzeno za §§ 213/196	Trest NEPO celkem	Z toho do 1 roku	Přes 1 r. do 5 r.
2009	6 993	1 021	925	95
2010	8 656	1 197	900	293
2011	9 693	1 343	670	671
2012	9 562	1 157	541	615
2013	11 154	459	355	103
2014	12 506	605	543	62

Tabulka č. 23 Odsouzení k odnětí svobody podmíněně odloženému za trestný čin zanedbání povinné výživy

2009	2010	2011	2012	2013	2014
4 773	6 457	7 270	6 892	9 727	7 793

Tabulka č. 24 Odsouzení k trestu obecně prospěšných prací za trestný čin zanedbání povinné výživy

2009	2010	2011	2012	2013	2014
1 081	896	954	1 330	857	1 308

Tabulka č. 25 Počet osob ve výkonu trestu odnětí svobody za trestný čin zanedbání povinné výživy

2009	2010	2011	2012	2013	2014
1 278	1 510	2 063	1 659	772	992

3. Zavést systém elektronického monitoringu u trestu domácího vězení

I když se domníváme, že zavedení elektronického monitoringu nebude mít zásadní význam na snížení vězeňské populace (myšleno v řádu tisíce odsouzených), **je nutno po šesti letech od účinnosti nového trestního zákoníku konečně tento systém zavést a naplnit zákon.** V této souvislosti je však třeba zároveň říci, že ani jeho plošné zavedení a zvýšení počtu ukládaných trestů domácího vězení nemusí vést k výraznému snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody. Může totiž dojít k tzv. net widening efektu, tj. ke změnám ve směru snížení podílu méně intenzivních alternativních trestů ve prospěch domácího vězení. Někteří soudci a státní zástupci upozorňují (k tomu blíže Scheinost, a další, 2014; Scheinost, Válková, a další, 2015) na to, že i po zavedení elektronického monitoringu nebude trest domácího vězení efektivní, protože nebude ukládán v rozsahu předpokládaném Ministerstvem spravedlnosti. Jako hlavní důvod je respondenty uváděn nedostatečný počet vhodných pachatelů, proto velká část odsouzených má problém s bydlením.

Podle našeho názoru trest domácího vězení musí být ukládán v součinnosti s Probační a mediační službou a měl by být ukládán pachatelům se stálým bydlištěm a zaměstnáním, jinak se úplně míjí smysl a efekt této sankce.

4. Analyzovat příčiny malého využívání peněžitého trestu a navrhnout opatření vedoucí k jeho zvýšené aplikaci

Peněžitý trest náleží dlouhodobě k poměrně málo využívaným sankcím (Vlach, Rozum, & Tomášek, 2015) a není využíván ani v případech majetkových trestných činů.

Tabulka č. 26 Přehled o počtu osob odsouzených a o uložených trestech v letech 2010–2014

Rok	Počet všech odsouzených	NEPO trest	PO trest	Obecné prospěšné práce	Peněžitý trest	Domácí vězení
2010	70 651	11 818 16,7%	44 403 62,8%	7 420 10,5%	3 461 4,9%	114 0,2 %
2011	70 160	11 733 16,7%	45 783 65,3%	6 514 9,3 %	3 078 4,3%	228 0,3 %
2012	71 471	11 602 16,2%	45 675 63,9%	8 094 11,3%	2 847 4%	398 0,6 %
2013	77 976	8 579 11 %	57 465 73,4 %	6 746 8,6 %	2 491 3,2 %	177 0,2 %
2014	72 825	9 568 13,1 %	50 203 68,9 %	7 962 10,9%	2 569 3,5 %	159 0,2 %

Lze předpokládat, že jeho zvýšené využívání by mohlo vést ke snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody. Je známo, že v jiných státech (např. v SRN) je jeho využívání významně vyšší. Samozřejmě není možné mechanicky kopírovat legislativu, resp. její aplikaci, ale bylo by užitečné podrobit aplikaci peněžitého trestu analýze a pokusit se navrhnout možná opatření, která by vedla k jeho širšímu uplatňování.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci provedl v rámci výzkumného úkolu, týkajícího se sankční politiky šetření mezi soudci a státními zástupci, které mimo jiné zahrnuje i otázku peněžitého trestu (Scheinost, a další, 2014). Současně bylo provedeno Nejvyšším soudem zhodnocení práce soudů nižších stupňů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí (Nejvyšší soud, 2014; Šámal, 2014). Podle názorů pracovníků justice a z praktických poznatků soudů lze konstatovat, že nová právní úprava neměla pozitivní vliv na počty uložených peněžitých trestů a **podíl peněžitého trestu – ukládaného samostatně – se bohužel neustále snižuje a hraje pouze okrajovou roli**. Pokud jde o vymahatelnost, tak ze zkušeností soudců je zřejmé, že nová právní úprava nepřispívá k jeho větší vykonatelnosti. Soudci upozorňují na to, že se významnou komplikací stalo obligatorní vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu (dle ustanovení § 343 trestního řádu) před tím, než je možno přikročit k jeho přeměně v jiný trest. Státní zástupci uvedli dokonce, že z výše uvedených důvodů klesá ochota tento trest ukládat nebo že je peněžitý trest prakticky nefunkční. Obě skupiny považují předchozí úpravu peněžitého trestu za lepší a je podle našeho názoru jednou z hlavních příčin nízkého využívání tohoto trestu.

5. Nedopustit účelové legislativní změny vedoucí k neefektivní sankční politice

Problém přeplněnosti věznic po přijetí nového trestního zákoníku byl opakovaně řešen vedením Ministerstva spravedlnosti v minulém volebním období a bohužel byl prosazován a řešen pouze pohledem ekonomickým, tzn. co nejrychleji odsouzené propouštět či více využívat alternativní tresty, bez vytvoření podmínek pro jejich řádný výkon. Jako příklad lze uvést dle našeho názoru velmi špatnou novelizovanou úpravu institutu podmíněného propuštění či změny, které co pouze oddalují nástup odsouzených do vězení po nevyko-

naném alternativním trestu (viz právní úpravy přeměn alternativ další alternativou či prodloužení výkonu trestu obecně prospěšných prací na dva roky, právní úprava přeměny peněžitého trestu). Tyto skutečnosti jsou oprávněně kritizovány justiční praxí (Válková & Šámal, 2012; (Scheinost, a další, 2014).

Tvůrcům zákona je vyčítáno, že tímto způsobem „nevýchovně“ nahrazují jednu alternativu alternativou druhou, což je problematické nejen z hlediska vhodné motivace pachatelů trest vykonat, ale i z hlediska jejich resocializace. I podle našeho názoru **není dobrým řešením v případě porušení podmínek výkonu alternativního trestu tento trest nahradit další alternativou k trestu odnětí svobody**. Lze mít za to, že u části pachatelů takový postup může vyvolat pocit beztrestnosti. Například prodloužením výkonu trestu obecně prospěšných prací hrozí horší vykonatelnost tohoto trestu. Odsouzení jsou nyní méně motivovaní a mají tendenci výkon trestu odkládat, navíc je za těchto okolností výrazně složitější vyjednat podmínky výkonu trestu s poskytovateli apod.

6. Vybudovat funkční a provázanou trestní politiku

Podle našeho názoru, je nutné konečně vypracovat reálnou koncepci trestní politiky a postupnými kroky ji naplňovat, ale i kontrolovat, jak je realizována. Půjde rozhodně o nejtěžší úkol, který bude dlouhodobý a neobejde se bez vynaložených finančních prostředků a meziresortní spolupráce (hlavně s resorty ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva vnitra a ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy).

Není pochyb o tom, že k úspěšné resocializaci odsouzeného vede především jeho motivace žít v souladu se zákony, stejně jako jeho vlastní aktivita a zájem řešit problémy, s nimiž se ve své životní situaci potýká. Zároveň si je ale zapotřebí uvědomit, že při snaze omezovat kriminalitu či recidivu pachatelů nemůžeme spoléhat pouze na trestní politiku, neboť trestná činnost je podmíněna řadou sociálních, ekonomických i jiných faktorů (Scheinost, Válková, a další, 2015). Je proto nutné zaměřit se více na oblast postpenitenciární péče.

V této oblasti dominují dva základní problémy – **řešit bydlení a zaměstnání propuštěných odsouzených**. V oblasti bydlení je nutné řešit otázky sociálního bydlení. Dále **začít budovat v resortu Ministerstva spravedlnosti síť probačních domů určených pro propuštěné odsouzené** (schválená koncepce rozvoje Českého vězeňství do roku 2025 s nimi počítá) a dále je potřeba najít finanční prostředky pro podporu opatření typu – domů na půli cesty či vhodných resocializačních programů pro dospělá odsouzená.

Velký význam se musí klást **pracovnímu zařazení odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody**. Je potřeba vybudovat programy na získání pracovních návyků, možnosti rekvalifikace ve vězení, zapojení státního segmentu do zaměstnávání odsouzených (např. zřídít výrobu kancelářského nábytku a poté zajistit odběr pro státní úřady apod.)

Velké téma je **zaměstnávání osob s trestní minulostí. Je to problém, který nelze řešit bez ingerence státu**. Nutno diskutovat i o zaměstnávání těchto osob státními podniky či úřady nebo např. zvýhodnit při výběrových řízeních firmy, které tyto osoby zaměstnávají (třeba velké stavební firmy při realizaci státních zakázek).

Je třeba věnovat větší pozornost prevenci kriminality. Zde se jedná především o preventivní programy, zaměřené na mládež, která se dostává do konfliktu se zákonem. Je důležité rozšířit škálu a dostupnost programů, určených pro mladistvé v rámci uplatňování zákona o soudnictví ve věcech mládeže, o činnost komplexních týmů pro mládež atd. Tyto kapacity jsou zatím nedostatečné. Jejich rozšíření by vytvořilo podmínky pro účinnější přerušování zahajované kriminální kariéry.

Domníváme se, jak správně uvádí Scheinost, že v tomto duchu by měla společnost na kriminalitu a její omezování nahlížet (Scheinost, a další, 2014, Scheinost; Válková, a další, 2015). Svět se nestane bezpečnějším, když budeme pachatele více a přísněji trestat, ale když se nám podaří najít způsoby, jak je napravit. Z kriminologických výzkumů je známo, že pozitivní zvrát v kriminální kariéře u většiny pachatelů nastartují faktory, které působí v jeho přirozeném sociálním prostředí (stabilní zaměstnání, nalezení bydliště, nalezení životního partnera, narození vlastních dětí apod.). Aby trestní politika fungovala je zapotřebí vytvořit podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky (Scheinost, a další, 2014).

Domníváme se, že realistický pohled na sankční politiku je shrnut v monografii z výzkumu sankční politiky Scheinosta a Válkové z roku 2015 (Scheinost, Válková, a další, 2015):

„Jedním z hlavních závěrů je poznatek, že vliv trestní justice a uplatňovaných opatření na kriminální kariéru odsouzených je velmi omezený. Ve shodě s názory expertů (soudců, státních zástupců a vedoucích středisek probační a mediační služby) lze konstatovat, že účinná trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů působících v přirozeném sociálním prostředí pachatele. Intervence státu mohou být neúčinnější tehdy, podaří-li se jim tyto přirozené životní procesy nastartovat, nebo urychlit. Chceme-li proto usilovat o omezování kriminality nebo o snížení recidivy, je nezbytně nutné rozšířit diskusi o vhodných opatřeních také do oblasti širší sociální politiky. Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represi, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. Ani u alternativních sankcí nelze očekávat výraznější efekt na tyto procesy, nevytvoříme-li pro jejich uplatňování potřebné podmínky, a to jak v oblasti legislativy a trestní justice, tak v rámci širší sociální politiky. Spolu s tím je nutné se více zaměřit na oblast penitenciární a postpenitenciární péče.

Uvedené poznatky potvrzují potřebnost realistického posuzování možností trestní represe a ukládaných sankcí i potřebnost hlubších analýz, ze kterých by mohla vycházet racionálně koncipovaná a účinnější sankční politika. Pachatele nelze chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale je třeba docílit jeho součinnosti při respektování jeho osobnosti, specifík, práv a povinností, které má vůči rodině, zaměstnavateli, komunitě, aj. Zcela nezbytné je proto rozvíjet pozitivní prvky pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečné svazky, jak se o to snaží např. přístup založený na restorativní justici.

Proto je třeba pokud možno každému pachateli vytvořit pro jeho resocializaci a reintegraci do společnosti příznivé podmínky, o čemž je třeba uvažovat nejen při ukládání trestní sankce, ale i při jejím výkonu a především v souvislosti s ukončováním sankčního působení.

V rámci připravované reformy vězeňství je proto namístě zaměřit se i na zajištění plynulého přechodu odsouzených do občanského života, např. prostřednictvím určených zařízení (domy na půli cesty či probační domy) nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči. U ostatních odsouzených je důležitá pomoc při získání zaměstnání, ubytování i poradenství při řešení zátěžových situací a osobních problémů. Jen při tomto komplexním přístupu lze v České republice docílit účinnější, funkční sankční politiky.“

IV.

Vývoj právní úpravy vězeňství, úvod do problematiky zacházení s odsouzenými

IV.1. Koncepce rozvoje českého vězeňství

Základní vize směřování českého vězeňství v období po roce 1989, jež zohledňuje principy humánního výkonu trestu odnětí svobody, jsou shrnuty Vězeňskou službou České republiky (dále jen VS ČR) v tzv. koncepcích rozvoje českého vězeňství. Porevoluční koncepce si kladou za cíl zásadním způsobem změnit výkon vazby a trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel. Jako první byla v roce 1991 předložena ministru spravedlnosti ČR a schválena v oponentním řízení Rady Evropy Koncepce rozvoje vězeňství v ČR (připravena kolektivem autorů pod vedením PhDr. Netíka) a „stala se strategickým plánem reformy českého vězeňství“ (Koncepce rozvoje vězeňství v ČR, 1998). Hlavním záměrem této koncepce bylo reformovat, depolitizovat, demilitarizovat, decentralizovat a humanizovat české vězeňství. V roce 1998 bylo vydáno její druhé obnovené vydání.

Současné trestně politické záměry a cíle v této oblasti byly vyjádřeny v dokumentu Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, který byl schválen Ministerstvem spravedlnosti v roce 2005. Koncepce klade důraz na „kontinuitu teoretických východisek a principů, na jejichž základě byl reformován vězeňský systém v České republice a je zde naznačena další orientace na pozitivní zkušenosti evropských demokratických zemí“ (Karabec, 2010). Konkrétně koncepce konstatuje splnění některých z dříve stanovených cílů (např. zacházení s vězni) a snaží se navázat na dosud nerealizované cíle (decentralizace, vytvoření materiálních podmínek pro řádnou správu vězeňství) a reflektuje nové skutečnosti a trendy např. vstup České republiky do Evropské unie.

V uplynulých dvou letech byla připravována nová koncepce rozvoje českého vězeňství, která měla akceptovat některé z již dříve stanovených cílů a vycházet z nich, ale současně přinášet návrhy řešení praktických a aktuálních problémů, jež vyvstaly při jejich plnění. Jedna z prvních verzí nové koncepce, byla připravená Generálním ředitelstvím VS ČR za působení ministryně spravedlnosti prof. Válkové. Návrh koncepce se stavěl kriticky k předchozímu koncepčnímu materiálu z roku 2005 a zdůrazňoval jeho „proklamativní charakter bez odpovídající společensko-politické podpory“ a „vzhledem k politickým turbulencím a preferencím bývalých polických garnitur kritizoval nejasně vymezené cíle odpovídající reálným možnostem státního rozpočtu“. Zaměřoval se především na odstranění neefektivního, nákladného a nesystémového přístupu řízení vězeňství prostřednictvím racionalizace řídicích procesů zapojením se do strategie trestní politiky státu (Východiska a záměry nové koncepce vězeňství v České republice, 2014).

Práci na Nové koncepci vězeňství ČR do roku 2025 (dále jen Koncepce) bylo pověřeno Ministerstvo spravedlnosti a vzniklo na základě konsenzu členů speciálně zřízené pracovní skupiny z řad orgánů státní správy i odborných institucí (Ministerstva spravedlnosti, Vězeňské služby ČR, Probační a mediační služby, IKSP, Právnické fakulty UK, Policejní akademie ČR, Nejvyššího státního zastupitelství, Nejvyššího soudu, Kanceláře veřejného ochránce práv a dalších subjektů) za působení jejího současného ministra spravedlnosti JUDr. Pelikána. Hlavním cílem bylo „vytvořit dobře fungující, efektivní, mezinárodní standardy dodržující vězeňství, propojené s prevencí kriminality, postpenitenciární péčí, sociální sférou a vzdělávacím systémem a směřující k reintegraci pachatelů trestné činnosti do společnosti“. Realizace by měla přinést v dlouhodobém horizontu „nápravu

odsouzených osob na základě individuálních postupů za účelem předcházení recidivy kriminálního chování a izolace opakovaně recidivujících pachatelů nejzávažnější násilné trestné činnosti od společnosti s cílem zajistit bezpečí občanů“ (Nová koncepce vězeňství ČR do roku 2025, 2016).

„Podstatou koncepce je“, dle vyjádření Ministerstva spravedlnosti, „vytvoření dohledu nad cestou odsouzeného do vězení a zpět, včetně vytvoření vzdělávacího a pracovního plánu ve věznici, a pomoci se začleněním propuštěného zpátky do společnosti“ (MŠP T. o., 2016).

Na základě připravené Koncepce by mělo dojít ke zlepšení stavu ve všech devíti plánovaných okruzích působení:

- 1) zaměstnávání vězňených osob
- 2) vzdělávání odsouzených
- 3) v programech zacházení a Souhrnné analýze rizik a potřeb odsouzených (dále jen SARPO)
- 4) zdravotnictví
- 5) v oblasti zneužívání drog a jiných závislostí
- 6) bezpečnosti
- 7) financování vězeňství
- 8) resocializaci propuštěných vězňů, v návaznosti na prevenci a postpenitenciární péči
- 9) v legislativních změnách.

Koncepce počítá s rozpracováním výše uvedených okruhů do akčních plánů, využitelných pro kratší období. Pracovní skupina sestavená pro vypracování Koncepce by v budoucích letech měla jednou ročně evaluovat naplnění stanovených cílů a účinnost použitých nástrojů.

Koncepce vězeňství do roku 2025 byla přijata usnesením vlády České republiky dne 3. února 2016.

IV.2. Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody a programů zacházení

Nepodmíněný trest odnětí svobody je právem považován za nejpřísnější druh trestu. „Soudy je ukládán pouze v případech, že nelze dosáhnout účelu trestu (potažmo dostatečné nápravy pachatele) trestem mírnějším nebo tehdy, kdy pachatel spáchal typově nejzávažnější trestné činy a trest odnětí svobody je jedinou možnou sankcí uvedenou v zákoně.“ (Šámal, a další, 2009) Vzhledem ke značnému zásahu do lidských práv a svobod odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, je ukládání a výkon trestu odnětí svobody upraven zákonnými normami: zákonem č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním.

Konkrétní podmínky a podrobnosti výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody včetně jeho působení prostřednictvím terciární prevence na odsouzené, která je v českých věznicích uplatňována programy zacházení, upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a rozpracovává je vyhláška č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky vymezuje zejména úkoly a organizaci Vězeňské služby, povinnosti a oprávnění příslušníka Vězeňské služby při plnění služebních úkolů a povinností a při plnění úkolů justiční stráže, tj. při práci ve věznicích, vazebních věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence (§ 2 odst. 1). Podrobnosti k programům zacházení stanovuje ve sbírkách nařízení generální ředitel Vězeňské služby ČR, ve sbírkách pokynů a v metodických listech ředitel odboru výkonu vazby a trestu a vydává je jako interní právní předpisy Generálního ředitelství VS ČR.

Všechny zmíněné právní předpisy vycházejí z obecných principů vyjádřených v Evropských vězeňských pravidlech⁹.

IV.3. Vývoj zákona o výkonu trestu odnětí svobody

Do konce roku 1999 byl účinný zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Zákonodárci se v něm v sedmdesátých letech minulého století pokusili odstranit předchozí deformační vliv „sovětizace“. Byla stanovena nová pravidla výkonu trestu odnětí svobody vycházející z požadavků Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, které vydala Hospodářská a sociální rada OSN v roce 1957. Ačkoli jeho účinnost trvala celých 34 let, doznal sice pouze několik málo, avšak z hlediska výkonu trestu odnětí svobody zásadních novelizací.

*„V důsledku někdejšího procesu tzv. normalizace na základě politického dokumentu „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ“, který byl vydán v roce 1969, docházelo též k přehodnocování trestní politiky s cílem jejího zpřísnění.“ (Kýr, 1997) Tento dokument ovlivnil jednu z novel zákona o výkonu trestu, a to **zákon č. 47/1973 Sb.**, který razantně zasáhl do práv odsouzených. Potřeba tehdejší novely zákona o výkonu trestu byla zdůvodňována tvrzením, že zákon č. 59/1965 Sb. byl vypracován „v době ovzduší oficiálního optimismu, jenž byl vyvolán teorií o bezkonfliktním automatickém přerůstání diktatury proletariátu ve stát všelidový. Pod vlivem tehdejší politické situace ve společnosti pronikly do trestní politiky nesprávné, liberalistické tendence“ a pronikly i do zákona (myšleno zákon č. 59/1965 Sb.). V zákonu nebyly vytvořeny dostatečné právní podklady pro „účinný postih osob, které se vyhýbají práci ve výkonu trestu nebo jinak hrubě porušují stanovený pořádek. Z těchto a dalších důvodů bylo nutno v některých směrech posílit donucovací složku nápravně výchovné činnosti“ (Kvíděra, 1981). Zákon č. 47/1973 Sb. tedy zpřísnil zejména některé níže vyjmenované kázeňské tresty dospělých i mladistvých.*

Samovazba a celodenní umístění do uzavřeného oddělení dospělých odsouzených byly prodlouženy z 20 na 30 dnů. Opětovný výkon těchto dvou znovu uložených kázeňských trestů byl možný již po uplynutí 10 dnů (dříve 20) od jejich předešlého výkonu. Byl-li však kázeňský trest celodenního umístění do uzavřeného oddělení nebo umístění do samovazby znovu uložen ještě během výkonu některého z těchto kázeňských trestů, bylo možno vykonat dva takové kázeňské tresty bezprostředně za sebou (§ 20, odst. 3). Novela přinesla i dva nové kázeňské tresty určené mladistvým: snížení kapesného až do 2 měsíců a umístění do samovazby až do 10 dnů (§ 56).

9 Evropská vězeňská pravidla (European Prison Rules) vychází z Minimálních standardních pravidel pro zacházení s uvězněnými osobami z roku 1955 a byla přijata výborem ministrů Rady Evropy dne 11. ledna 2006.

Dále byla zvýšena odpovědnost za škodu způsobenou odsouzeným vlastním zaviněním na majetku nápravně výchovného ústavu ze 100,- na 500,- Kčs, která mohla být rozhodnutím náčelníka nápravně výchovného ústavu uložena k náhradě.

Pravomoc upustit od výkonu zbytku trestu při vydání nebo vyhoštění odsouzeného byla ze soudů přenesena na ministra spravedlnosti.

Nicméně novela přinesla i některé pozitivní instituty. V § 48a byl definován úkol nápravně výchovných ústavů vytvářet po dobu výkonu trestu předpoklady pro plynulý přechod osob propouštěných z výkonu trestu do občanského života, který byl předzvěstí pozdějšího zřizování předpropouštěcích (výstupních) oddělení v některých věznicích.

První vlašťovkou k novým metodám zacházení s odsouzenými přinesl § 72. Ministr spravedlnosti mohl dle novely dávat souhlas k ověřování nových, od tohoto zákona odchylných metod nápravně výchovné činnosti, a to pokud uplatnění takových metod znamenalo pro odsouzené zmírnění omezení jejich občanských práv.

Vykonávat již během výkonu trestu soudem uložené ochranné léčení umožnil § 72a zmíněné novely.

Jedna z prvních tzv. porevolučních novel zákona č. 59/1965 Sb. byla provedena **zákonem č. 179/1990 Sb.** Novela reagovala na překotné změny, jež s sebou přinesl proces demokratizace společnosti i vězeňství. Některá ze základních práv obsažená v Listině základních práv a svobod se přenesla i do jejího textu. Hned v úvodu zákona v základních ustanoveních je deklarován zákaz použití krutého nebo lidskou důstojnost ponižujícího způsobu zacházení a trestání (§ 1 odst. 2). Vzhledem ke zrušení skutkové podstaty trestného činu příživnictví¹⁰ zákonem č.175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, a tudíž zrušením povinnosti pracovat pod hrozbou trestní sankce, bylo v prvním odstavci vypuštěno z účelu výkonu trestu odnětí svobody výraz „pracujícího“.¹¹

Jelikož tato novela přinesla mnohé změny, dále budou uvedeny zejména ty, které se bezprostředně týkají tématu zacházení s odsouzenými osobami při plnění programů zacházení, tj. pracovních, vzdělávacích, zájmových, speciálních výchovných aktivit a oblasti utváření vnějších vztahů a dále nejdůležitějších změn organizace výkonu trestu.

Novelou bylo deklarováno zřizování nápravně výchovných ústavů pro mladistvé¹² a vojenských nápravných útvarů (§ 3 odst. 1). Naléhavost potřeby resocializace odsouzených a nutnost extramurálních aktivit v podobě udržování vztahu s příbuznými je zmiňována

10 Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a prostředky k obživě si opatřuje nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.

11 § 1 odst. 1 věta první zákona č. 59/1965 Sb., před jeho novelou zněla: „Účelem výkonu trestu odnětí svobody je odsouzenému zabránit v dalším páčání trestné činnosti a soustavně jej vychovávat k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka.“

12 V 70. letech 20. století již fungoval nápravně výchovné ústav pro mladistvé v Libkovicích u Mostu. Z důvodu plánované těžby hnědého uhlí v 90. letech byla věznice v Libkovicích zrušena a mladiství byli přemístěni do věznice Všechny.

v úvodu novely zákona (§ 5 odst. 2). V rámci vnitřní diferenciaci odsouzených je v zájmu zvýšení účinnosti nápravně výchovné činnosti s přihlédnutím na osobnost odsouzeného a možnost jeho účinnějšího ovlivnění umožněno odsouzené umístit do polootevřených nebo otevřených oddělení příslušné nápravně výchovné skupiny se zmírněným režimem nápravně výchovného procesu a s rozšířenými možnostmi samosprávy (§ 8 odst. 2).

Jsou jasně definována sociální práva odsouzených (§ 11 odst. 1):

- 1) ve výkonu trestu se pro odsouzené vytvářejí takové materiální a kulturní podmínky života, aby byl zabezpečen jejich náležitý tělesný a duševní rozvoj
- 2) zákon stanoví náležitosti a podmínky stravování tak, aby odpovídaly obvyklým hodnotám výživy potřebným k udržení zdraví a síly, s přihlédnutím k obtížnosti vykonávané práce
- 3) náležitosti a podmínky ubytování a vstrojování se stanoví v souladu s obecnými hygienickými požadavky a požadavky hygienických norem na hygienická zařízení, přičemž ubytovací plocha připadající na odsouzeného musí být nejméně 3,5 m²
- 4) každý odsouzený musí mít zabezpečeno lůžko a prostor pro uložení osobních věcí
- 5) odívání odsouzených musí odpovídat klimatickým podmínkám a musí dostatečně chránit jejich zdraví.

Zrušen byl kontroverzní institut zostřené izolace pro pachatele zařazené do třetí nápravně výchovné skupiny, který byl dříve často zneužíván jako trest pro tehdejší režim nepohodlné odsouzené tzv. politické vězně. Kázeňské tresty byly zmírněny a byla zavedena možnost prominutí kázeňského trestu a upuštění od výkonu zbytku kázeňského trestu a možnost jeho zahlazení, naopak je nově zaveden trest propadnutí věci.

Je deklarován zákaz výkonu trestu odnětí svobody těhotných žen a matek s dětmi do jednoho roku (§ 9a odst. 1). V době pracovního klidu jsou povoleny společné náboženské obřady odsouzených. Aby byly zachovány vztahy mezi odsouzenými a rodinou, jsou touto novelou zákona rozšířeny možnosti návštěv ve věznicích osobami blízkými¹³ s frekvencí dle zařazení do nápravně výchovných skupin. Odsouzený smí přijímat a odesílat korespondenci bez omezení (§ 12 odst. 1) – v dřívější právní úpravě byla tato možnost rovněž diferencována. Ke změnám došlo také při zaměstnávání odsouzených, pracovní právní podmínky včetně práce uložené přesčas byly upraveny stejně jako ostatním pracujícím, a to zákoníkem práce.

Velké změny jednak v ustálené terminologii i ve výkonu vězeňství s sebou přinesl **zákon č. 294/1993 Sb.** Nápravně výchovné ústavy byly přejmenovány na věznice. Místo tří nápravně výchovných skupin byl výkon trestu diferencován podle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programů do čtyř základních typů (stupňů):

- a) s dohledem,

13 Osobou blízkou byl podle tehdy platné právní úpravy taxativně stanoven příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocitovala jako újmu vlastní (§ 116 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník).

- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

V rámci jedné věznice mohla být zřízena oddělení různých základních typů, pokud tím nebyl ohrožen účel výkonu trestu.

Pro příjem odsouzených se ve věznicích zřizují nástupní oddělení (§ 7 odst. 1). V novele je poprvé zákonem stanoven průběh výkonu trestu v nástupním oddělení – zpracování komplexní zprávy o odsouzeném na základě zkoumání jeho osobnostních charakteristik a s ohledem na jeho předchozí trestnou činnost atd.

Pro odsouzené zpracovává věznice resocializační programy, které představují souhrn pracovních, vzdělávacích, terapeutických a zájmových aktivit s diferencovaným přístupem při jejich realizaci. Skladba resocializačního programu vždy sleduje dosažení účelu výkonu trestu.

Stanovena je také možnost odsouzeného zvolit si resocializační program z těch, které správa věznice považuje za vhodné. Pokud si žádný z těchto programů nezvolí, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice. Jeho základ tvoří pracovní činnost odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného (§ 8).

Nově může ředitel věznice rozhodnout o přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu, který se od věznice, v níž dosud odsouzený trest vykonává, může lišit o jeden stupeň za zákonem přesně vymezených podmínek. Rozhodnutí ředitel věznice vyhotoví vždy písemně a doručí odsouzenému. Na řízení o přeřazování odsouzených se nevztahovaly obecné předpisy o správním řízení.

Prosazení tohoto nového oprávnění ředitelů věznic do litery zákona však s sebou přineslo diskuzi mezi odborníky, která se přenesla na půdu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Skupina poslanců pak podala návrh na zrušení tohoto ustanovení s tím, že svěřením pravomoci přeřazovat odsouzené ředitelům věznic je v rozporu s Ústavou České republiky (dále jen Ústava) a Listinou základních práv a svobod (dále jen Listina). Nové právní úpravě bylo také vytýkáno, že přenáší výkon státní moci, příslušející jen soudům, na orgány výkonné moci a umožňuje jim tak rozhodovat o omezování nedotknutelnosti osob odsouzených. Dále novela zákona připouští, aby se rozhodnutími správních orgánů, na která se však v těchto případech nevztahuje správní řád, rušila právní moc a vykonatelnost rozsudků o zařazení odsouzených do jednotlivých typů věznic¹⁴.

Ústavní soud podání přezkoumal a rozhodl, že napadená ustanovení jsou v rozporu s Listinou. Újmy na právech odsouzených při přeřazování do přísnějšího typu věznice mají sice oporu v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody, ale v důsledku kritizované novely tohoto zákona č. 294/1993 Sb., která je s Listinou a Ústavou v rozporu, pak tyto

14 8/1995 Sb. Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 30. listopadu 1994 ve věci návrhu na zrušení § 9 a 9a zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění zákona č. 294/1993 Sb., a bodu 198 zákona č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

újmou postihují odsouzeného neústavním způsobem. Listina svěřuje rozhodování o trestu za trestný čin výlučně do pravomoci soudu a v případě rozhodování o přeřazování odsouzených správním orgánem (ředitelem věznice) se jedná o rozpor s čl. 40 Listiny. Z výše uvedených důvodů Ústavní soud rozhodl o zrušení napadených zákonných ustanovení.

Novinky nastaly i v rámci udržování příbuzenských a přátelských vztahů (extramurálních aktivit) odsouzených. Ten směl nově přijímat a odesílat písemná sdělení (dále jen „korespondence“) bez omezení, ale na svoje náklady. Návštěvy osob odsouzených osobami blízkými byly upraveny v závislosti na typu věznice, ve kterém byly zařazeny. Pokud vnitřní řád věznice neumožnil vyšší počet, mohly odsouzeného současně navštívit nejvýše čtyři osoby (§ 12).

V roce následujícím nabyt účinnosti zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ZVTOS). Při tvorbě tohoto zákona se zákonodárce snažil zohlednit stře-doevropské tradice výkonu nepodmíněného trestu a současně se vyhnout „terapeutickému optimismu“ typickému pro skandinávské země a vyvarovat se přehnanému zdůraznění odplatné a odstrašující funkce trestu charakteristické pro některé státy USA (Gřivna, a další, 2014). **Tento zákon je s drobnými legislativními úpravami doposud účinný.**

Radikální změnu ve vnější (soudní) diferenciaci věznic představuje **chystaná novela trestního zákoníku**, která se zásadně dotýká i zákona č. 169/1999 Sb. Podle současné právní úpravy v trestním zákoníku se trest odnětí svobody vykonává ve věznicích čtyř typů a o zařazení odsouzených do konkrétního typu věznic a jeho případném přeřazení rozhoduje soud. Připravovaný návrh novely obou zákonů spočívá v zavedení dvou typů věznic:

- 1) věznice
- 2) věznice s nejvyšší ostrahou.

Zákonodárce tak sleduje zjednodušení vnější diferenciaci věznic. Soudy by měly nadále rozhodovat o zařazení odsouzených do jednoho ze dvou typů věznic. O umístění do otevřeného, polootevřeného či uzavřeného oddělení věznice (vnitřní diferenciaci) by měla rozhodovat Vězeňská služba ČR podle míry kriminogenního rizika odsouzeného. Míra rizika by byla vyhodnocována prostřednictvím nástroje SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb osob), viz níže.

Plánovaná novela trestního zákoníku rozvířila diskusi mezi odbornou veřejností z řad právníků, kriminologů a Vězeňské služby. Nelze proto s jistotou tvrdit, že bude přijata v té podobě, v jaké byla předložena.

IV.4 Programy zacházení obecně

„Programy zacházení jsou nabídkou a možností volby pro odsouzeného. Účinnost programů je závislá od míry jeho aktivního zapojení, schopnosti opravdového a náročného procházení programem.“ (Válková, Kuchta, a další, 2012) Mimo běžné programy zacházení zaměřené na pracovní, vzdělávací, zájmové, speciální výchovné aktivity a oblast utváření vnějších vztahů jsou VS ČR využívány také standardizované programy zacházení, které jsou konkrétně zaměřené na cílovou skupinu odsouzených s rizikovým chováním při využití stanovených jednotných (standardizovaných) postupů a dále speciální intervenční programy, které probíhají ve specializovaných odděleních českých věznic.

Program zacházení je zpracován odbornými pracovníky věznic na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu (odsouzení, jejichž trest nebo zbytek trestu je kratší než 3 měsíce, se účastní aktivit v rámci minimálního programu zacházení), charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti (§ 41 zákona o výkonu trestu). Komplexní zpráva o odsouzeném je vypracována v průběhu pobytu odsouzeného v nástupním oddělení určenými odbornými zaměstnanci a obsahuje výsledky posouzení osoby odsouzeného z různých úhlů pohledu, zejména psychologického a pedagogického popř. i lékařského a vychází i z dalších dostupných materiálů, např. zprávy z místa bydliště, pracoviště či školy, zdravotní záznamy (Kalvodová, 2012).

„Pro zvlášť rizikové pachatele a vybrané cílové skupiny odsouzených probíhají zvláštní terapeutické programy ve specializovaných odděleních pro odsouzené se specifickými potřebami nebo standardizované programy.“ (Jiříčka & Prokešová, 2012) Standardizované programy zacházení vznikly z potřeby cíleně působit na ty odsouzené, kteří svými charakteristikami nespádají do působnosti specializovaných oddělení, avšak práce s nimi je pro ochranu společnosti mimořádně žádoucí. Zejména se jedná o odsouzené se zvlášť vysokými kriminogenními riziky nebo odsouzené se šancí zařadit se po výkonu trestu do běžného života.

Probíhající programy zacházení nabízené v současnosti Vězeňskou službou ČR ve věznicích s ohledem na komplexní zprávu o odsouzeném lze shrnout následovně:

- 1) **minimální program zacházení** – je charakterizován nižší potřebou odborné intervence (dle SARPO – viz níže – pro odsouzené s nízkými riziky) a určen pro osoby s kratším uloženým trestem odnětí svobody a dále pro osoby, které nemají zájem zúčastnit se standardního zacházení. Z toho plyne zaměření programu na zájmové aktivity. Možnost zaměstnávání je snížena zejména vzhledem ke krátkodobosti uloženého trestu (brigády, práce ve vnitřní režii).
- 2) **standardní zacházení** – střední potřeba odborné intervence (dle SARPO pro odsouzené se středními až vysokými riziky), převládají v něm pracovní a vzdělávací aktivity, což umožňuje také delší nepodmíněný trest odnětí svobody zpravidla uložený za závažnější trestné činy.
- 3) **speciální programy zacházení** – je třeba vyšších odborných zásahů a činností speciálně cílených na osobnost odsouzeného (dle programu SARPO je určen pro odsouzené s vysokými až velmi vysokými riziky). Ve speciálních programech jsou preferovány aktivity speciální výchovné a vzdělávací.
- 4) **zacházení ve výstupním oddělení věznic** – příprava na samostatný život po propuštění (sebeobslužné činnosti), opatření potřebných dokladů atd. Je třeba zmínit spolupráci s Probační a mediační službou a podíl některých nestátních neziskových organizací např. RUBIKON Centrum, které se dále podílí na postpenitenciární péči odsouzených po jejich propuštění. (Jiříčka, 2015)

Na tomto místě je však třeba upozornit na skutečnost, že „ani nabídka nejlépe vypracovaných programů zacházení není účinná, pokud odsouzení nejsou určitým způsobem motivováni a ochotni programy zacházení přijímat a plnit.“ (Raszková & Hoferková, 2014)

IV.5. SARPO

Elektronický program SARPO je vymezen jako „cílený nástroj hodnocení odsouzených s validizovaným výpočtem statického a dynamického rizika se zaměřením na identifikaci vybrané trestné činnosti (s násilným, sexuálním a drogovým kontextem)“ (Zavedení nástroje SARPO do praxe, 2012) či nově definován „jako validizovaná metoda na vyhodnocování kriminogenních rizik vedoucích k recidivě trestné činnosti. Zaměřuje se na kategorizaci odsouzených podle statických a dynamických rizik, rozlišování mezi riziky vnitřními (život ve vězení) a vnějšími (život ve společnosti), stanovení vhodných efektivních intervencí a predikci dalšího kriminálního chování“ (SARPO – často kladené otázky, 2014). Výchozím teoretickým předpokladem pro využití programu SARPO, „je zájem společnosti investovat intervenční programy především do těch odsouzených, u nichž má šanci vést k jejich změně a tím ke snížení rizika jejich recidivy“ (Jirička, a další, 2013).

Program SARPO byl v roce 2012 zaváděn v přípravném režimu do českých věznic. V roce 2013 již bylo Vězeňskou službou proškoleno přes 700 hodnotitelů pracujících se SARPO a v roce 2014 bylo díky tomuto nástroji zpracováno přes 10 000 komplexních zpráv o odsouzených, včetně aktualizací u přibližně 8 500 odsouzených (Aktuality, 2014).

SARPO funguje v počítačové síti Vězeňské služby ČR, je propojen s Vězeňským informačním systémem a jeho hlavním úkolem je posuzovat pravděpodobnost opětovného selhání odsouzeného na základě stanovených kritérií. Výpočet by měl vést k „analýze kriminogenních potřeb a výpočtu rizik“ hodnocené osoby ve výkonu trestu a následně ke zpracování komplexní zprávy, která je pověřeným zaměstnancům přístupná ve vězeňském informačním systému tzv. VIS. Z dostupných zdrojů, publikovaných VS ČR časopisecky a na webových stránkách, lze shrnout informace, jež jsou pracovníky VS do programu zadávány do následujících oblastí:

- 1) **výpočet statického rizika** – je založen na počtu přechozích odsouzení, přítomnosti závažných prvků v kriminálním jednání (násilí, sexuální motivy a šíření toxikomanie) a porušení podmínek dříve uložených alternativních trestů, (Petras, a další, 2010) a hodnotí další případné kriminální jednání odsouzeného ze získaných údajů.
- 2) **výpočet dynamického rizika** – vyhodnocuje celkem 48 rizikových faktorů v 7 základních životních oblastech (bydlení, zaměstnání, finance, závislosti, rodina a sociální kontakty, vzdělání a výchova, osobnost a chování).
- 3) **zjištění rizika újmy**
 - a) na základě popisu již spáchaného trestného činu tzn. popisu okolností trestného činu, oběti a spouštěcího mechanismu vedoucího k trestnému činu
 - b) určení komu by mohla hrozit újma (specifikace potenciální oběti) na základě analýzy trestné činnosti.
- 4) **vyhodnocení motivace a sebehodnocení odsouzeného** prostřednictvím dotazníku cíleného na získání zpětné vazby.
- 5) **vyhodnocení protektivních (ochranných) faktorů.**

Výstupem subjektivního (odborné posudky, sebehodnocení odsouzeného) a objektivního hodnocení (výpočty rizik ve čtyřstupňové škále od nízkého až po velmi vysokého rizika) je doporučení konkrétního výchovného postupu při zacházení s odsouzeným

ve formě komplexní zprávy. SARPO v současné době slouží ke sběru dat o odsouzeném a přináší tak pomoc při zpracování komplexní zprávy o odsouzeném sloužící jako podklad ke zpracování programu zacházení. VS ČR počítá s možností využít v budoucnosti SARPO při penitenciárním výzkumu. Množství osobních dat o odsouzených v kombinaci s údaji o realizovaných programech zacházení shromážděných a uložených v počítačovém systému by umožnilo zkoumat penologickou recidivu specifických cílových skupin, stejně jako výzkum efektivity intervencí. Analýza sebraných dat by mohla přinést poznatky o fungování programů zacházení, výkonnosti využívaných intervencí a poskytnout zaměstnancům Vězeňské služby vodítko pro realizaci optimálního modelu práce s odsouzenými (SARPO – často kladené dotazy, 2014).

IV.6. Specializovaná oddělení věznic

Na rozdíl od běžného výkonu trestu probíhají ve specializovaných odděleních věznic pro vybrané skupiny odsouzených terapeutické intervence zaměřené převážně na odsouzené s poruchami duševními a poruchami chování, s poruchami osobnosti a chování způsobných užíváním psychotropních látek, nebo s mentální retardací. Odsouzení mají stanoven rozšířený program zacházení (v rozsahu až 21 hodin týdně) jehož hlavní částí je terapeutické působení na odsouzené se zaměřením na konkrétní poruchu. Posláním specializovaných oddělení je omezovat a snižovat nebezpečnost a pravděpodobnost recidivy rizikových pachatelů trestné činnosti vykonávajících trest odnětí svobody a přispívat ke zvyšování ochrany společnosti po jejich návratu do občanského života. Cílem je působit na odsouzené směrem ke snižování rizika páchaní trestné činnosti, změně chování a motivace k nápravě.¹⁵

Všechna specializovaná oddělení věznic zřízená pro odsouzené se specifickými potřebami v českých věznicích jsou uvedena v tabulce č. 27. Pokud v této tabulce není v závorce popiska „ženy“, oddělení jsou určena pro mužskou populaci ve věznicích. Velkou změnou jsou nově zavedená specializovaná oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování s individuálním zacházením, která vznikala v roce 2012 a v současnosti fungují již ve třech věznicích (v Rýnovicích pro muže, v Opavě pro ženy a ve Všehrdech pro mladistvé).

Mimo výše uvedený výčet ve věznicích fungují také kvalitativně odlišná specializovaná oddělení pro výkon trestu trvale pracovní nezařaditelných odsouzených např. Věznice Praha Pankrác¹⁶ a specializované oddělení pro a pro matky s dětmi ve Věznici Světlá nad Sázavou.

15 § 1 odst. 2 Nařízení č. 42, kterým se stanoví pravidla pro zřizování a činnost oddělení specializovaného pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování ve vazebních věznicích a věznicích VS ČR, Sbírka nařízení generálního ředitele VS ČR, ročník 2009.

16 K 31. prosinci 2014 bylo zřízeno toto oddělení v 13 českých věznicích (19 odděleních dle profílance), z toho ve 4 věznicích pro ženy (Vazební věznice České Budějovice, Vazební věznice Praha – Ruzyně, Oddělení výkonu trestu Řepy, Věznice Světlá nad Sázavou a Vazební věznice Teplice).

Vězeňská služba usiluje nejen o poskytování speciálních programů zacházení, ale také se snaží používané programy evaluovat ve vybraných odděleních a v roce 2012 vydala sborník popisující praxi specializovaných oddělení a terapeutických programů.

Jeden z posuzovaných programů probíhal ve specializovaném oddělení pro výkon trestu odnětí svobody s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek ve Věznici Ostrov nad Ohří. Cílovou skupinou realizovaného programu jsou odsouzení s diagnózou syndromu závislosti nebo škodlivého užívání drog. Je vyžadována dobrovolnost odsouzených zařazených do programu (motivační dopis), přednostně jsou do něj zařazeni mladiství nebo prvovězňáci. Cílem specializovaného zacházení je u odsouzených vytvářet vazby na konvenční prostředí, odklonit je od sociálně nežádoucího chování a směřovat je k vytvoření sebekontrolních nástrojů. Z 1 200 odsouzených, vykonávajících trest odnětí svobody v této věznici s dozorem, je zhruba jedna třetina závislých na návykových látkách. Přibližně 30 osob ročně je nově zařazeno do terapeutického programu.

Účinnost programu byla ověřována u 20 osob a současně byl vybrán stejný kontrolní vzorek odsouzených, kteří do programu nebyli zařazeni (stejný rok výstupu z věznice, konce trestu či podmíněného propuštění, stejná recidiva). Konečný výsledek srovnání obou skupin byl příznivý ve prospěch těch osob, jež absolvovaly program specializovaného oddělení. U zkoumaných osob propuštěných v letech 2007 a 2008 byla zjištěna k 5. dubnu 2011 60% recidiva osob, jež se podrobily terapeutickému programu, ve srovnávacím vzorku byla recidiva 75 %. (Jiříčka & Prokešová, 2012)

Tabulka č. 27 Přehled specializovaných oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování

	Typ specializovaného oddělení	Věznice	Profilace
Výkon trestu (VT) odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování, kteří jsou schopni zapojení do skupinového terapeutického působení	Specializované oddělení pro VT odsouzených s poruchou duševní a poruchou chování (tj. poruchou osobnosti)	Horní Slavkov	C
		Jiřice	C
		Liberec	B
		Mírov	D
		Valdice	D
	Specializované oddělení pro VT odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek	Bělušice	C
		Kuřim	C
		Nové Sedlo	B, C
		Ostrov	B
		Plzeň	C
		Příbram	C
		Valdice	D
		Všehrady	B
	Specializované oddělení pro VT odsouzených s mentální retardací tj. pro odsouzené se sníženým intelektem	Heřmanice	C
		Karviná	D
		Stráž pod Ralskem	B
Vinařice		C	
VT odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování, kteří nejsou schopni zapojení do skupinového terapeutického působení	Specializované oddělení pro VT odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování s individuálním zacházením	Opava	B, C, D (ženy)
		Rýnovice	C
		Všehrady	młodiství

Údaje v tabulce byly čerpány ze sborníku příspěvků z praxe specializovaných oddělení a terapeutických programů VS ČR (Jiříčka & Prokešová, 2012) a doplněny daty ze Statistické ročenky Vězeňské služby 2014.

Zkušenosti s dalším z probíhajících terapeutických programů v rámci specializovaného oddělení výkonu trestu **pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování ve Vazební věznici Liberec** popisuje Jiříčka také ve své dizertační práci. (Jiříčka, 2015) Zaměřil se na zkoumání efektivity programu TERČ určenému odsouzeným s poruchou osobnosti, kteří byli odsouzeni za spáchání násilného trestného činu. Program je cílen na snížení rizika recidivy a posílení schopnosti odsouzeného žít po propuštění samostatně a odpovědně. Ze 100 odsouzených zařazených do programu TERČ 65 jedinců program řádně dokončilo a 57 jich bylo propuštěno na svobodu. Z nich se obecné recidivy do 12 měsíců od propuštění dopustilo 10,42 %, do 24 měsíců pak 14,63 %.

Dalšími druhy specializovaných oddělení v českých věznicích jsou **oddělení pro výkon ochranného léčení**. Ochranné léčení patří mezi ochranná opatření, jež „lze vymezit jako trestněprávní následek (trestně právní sankci) trestného činu nebo činu jinak trestného“ (Jelínek, a další, 2010). Trestní zákoník preferuje, pokud je ochranné léčení v ústavní i ambulantní formě uloženo vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody, jeho výkon

po nástupu trestu ve věznici (§ 99 odst. 4 zákona č 40/2009 Sb., trestní zákoník). Ve specializovaných odděleních věznic jsou poskytovány následující druhy ochranného léčení, viz tabulka č. 28.

Tabulka č. 28 Specializovaná oddělení pro výkon ochranného léčení v českých věznicích

Věznice	Typ specializovaného oddělení	Profilace	Pohlaví
Heřmanice	OL protitoxikomanické	C	Muži
	OL protialkoholní		
Kuřim	OL sexuologické	C	Muži
Opava	OL protitoxikomanické	A, B, C	Muži, Ženy
	OL protialkoholní		
	Léčba patologického hráčství		
Rýnovice	OL protitoxikomanické	C	Muži
Znojmo	OL protitoxikomanické	B	Muži

Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 2014.

Ochranné léčení ve výkonu trestu odnětí svobody vykonávají ti odsouzení, kterým soud toto ochranné opatření vedle nepodmíněného trestu uložil. „Ve zcela výjimečném případě může být ochranné léčení provedeno na žádost odsouzeného (dobrovolné ochranné léčení), které povoluje ředitel odboru zdravotnické služby¹⁷ (Blatníková, 2010).“ „Ve všech případech se jedná o výkon ochranného léčení uloženého a nařízeného v ambulantní formě, neboť ústavní ochranné léčení za současných podmínek ve VS ČR fakticky vykonávat nelze.“ (Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2014, 2015)

IV.7. Standardizované a speciální programy zacházení

V České republice je ve výkonu trestu odnětí svobody poskytováno motivovaným odsouzeným s vysokým stupněm rizika (dle SARPO) několik druhů tzv. standardizovaných programů zacházení. Postup pro vytvoření standardizovaného programu, jeho odzkoušení, aprobaci a implementaci do praxe upravuje Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 35/2011, kterým se stanoví pravidla pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody ze dne 19. července 2011 (Biedermanová & Petras, 2011).

Probíhající standardizované programy zacházení v českých věznicích:

- **Program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se)** je kognitivně-behaviorální program s terapeutickými prvky. Je zaměřen na dospělé recidivisty (muže i ženy) minimálně dvakrát soudně trestané a odsouzené za převážně majetkovou trestnou činnost před podmíněným propuštěním či skončením výkonu trestu odnětí svobody. Měl by vést odsouzené k vytvoření přiměřeného náhledu na jimi spáchanou trestnou činnost a uvědomění si důsledků, ke kterým došlo po jejím spáchání. K účasti na programu 3Z nejsou odsouzení přerazováni do jiné věznice.

17 Ředitel odboru zdravotnické služby Generálního ředitelství Vězeňské služby.

Program 3Z je jedním z nejrozšířenějších programů zacházení v českých věznicích, neboť se zaměřuje na práci s pachateli nejčtenějších trestných činů a současně také na problematickou skupinu penologických recidivistů. IKSP v roce 2011 vydal publikaci *Možnosti a problémy resocializace vězňů*, účinnost programů zacházení, ve které se pokusil zmapovat efektivitu tohoto programu. Na dvou obdobných skupinách respondentů po 148 osobách (jedna skupina absolvovala program 3Z, druhá byla kontrolní) byla zjišťována kriminologická recidiva po jejich propuštění na svobodu. Výzkum se během svojí realizace potýkal s různými problémy, jakými bylo např. jeho časové omezení. Následkem toho došlo ke zmenšení sledovaných skupin respondentů¹⁸ a dále byla omezena doba, po kterou byli respondenti na svobodě (cca 6–8 měsíců od propuštění). Na základě dat získaných z Vězeňského informačního systému bylo zjištěno, že o něco lépe si na svobodě vedli respondenti, kteří program neabsolvovali. Jejich kriminologická recidiva byla o 4 % nižší. Důvodů k tomuto zjištění byla celá řada. Mezi nejpádňější se řadí časové omezení výzkumu a tudíž nemožnost prozkoumat celý vzorek respondentů a také nemožnost zjistit případnou recidivu obou vzorků po delším časovém odstupu a jiné.

- **GREPP 1** je krátkodobý intenzivní vzdělávací program pro práci s pachateli, kteří byli odsouzeni za trestné činy násilí na dětech (týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání bez komerčního aspektu). Program je pro indikovanou skupinu odsouzených povinnou činností, ke které není umožněn alternativní výběr. Pro odsouzené vykonávající trest ve věznicích s dozorem je program vykonáván ve věznicích Nové Sedlo, pro odsouzené zařazené do ostrahy ve věznicích Heřmanice.
- **GREPP 2** je dlouhodobý terapeutický program navazující na program GREPP 1, jehož cílem je snížení rizika recidivy odsouzených mužů po propuštění po úspěšném absolvování programu GREPP 1. Je nepovinnou aktivitou, tudíž je podmíněn souhlasem odsouzeného, a je realizován ve věznicích Heřmanice. K účasti na obou programech jsou odsouzení přechodně přemístěni do výše uvedených věznic.
- **Program TP 21 Junior** je edukativně-terapeutickým programem s cílem minimalizovat násilné projevy v chování mladistvých odsouzených mužů snížením jejich aktuální, situačně podmíněné hladiny agresivity. Usiluje o snížení agresivních projevů jednání mezi mladistvými odsouzenými navzájem a současně i vůči zaměstnancům věznic a také k pozitivním změnám v jednání odsouzených např. naučit je využívat smysluplně svůj volný čas a byl již třikrát pilotován ve Věznicích Všehrdy. Program v současnosti probíhá např. ve věznicích Pardubice a Všehrdy a je pro indikovanou skupinu odsouzených povinnou činností. Kvůli účasti na tomto programu nejsou odsouzení přemísťováni.
- **TP KEMP (kognitivně-emocionálně-motivační program)** dlouhodobý program pro odsouzené muže – pachatele násilí, do něhož „jsou v současnosti zařazováni

18 Ze skupiny, která absolvovala program 3Z, bylo propuštěno po výkonu trestu odnětí svobody či podmíněně propuštěno pouze cca 57 % respondentů, obdobná situace panovala i ve skupině, jež program 3Z neabsolvovala, cca 62 % bylo na svobodě.

i pachatelé domácího násilí s ohledem na některé společné charakteristiky pachatelů, je realizován ve Věznici Vinařice (jeho pilotáž proběhla v letech 2010–2012)¹⁹. Program zaměřený pouze na pachatele domácího násilí Vězeňská služba dosud nezavedla (Martinková, Slavětínský, & Vlach, 2014). Cílem programu je naučit odsouzené se ovládat. Jedná se o nepovinnou činnost, zařazení indikovaného odsouzeného do programu je podmíněno jeho souhlasem.

- **Program PARDON** určený pachatelům dopravních nehod, jehož posláním je prevence recidivy rizikového jednání při řízení motorových vozidel a přispívající k hladšímu návratu do společnosti a do silničního provozu je nepovinným krátkodobým terapeuticko-edukativním programem pro odsouzené muže.¹⁹ V roce 2014 program probíhal ve věznicích Odolov a Pardubice (Statistické ročenky Vězeňské služby, 2016).
- Vězeňská služba uvažovala také o standardizaci **programu pro doživotně odsouzené** směřující ke snížení nebezpečnosti odsouzených v rámci vnitřní bezpečnosti a snížení kriminogenních rizik v případě podmíněného propuštění. Pilotně běžel program ve věznicích Valdice, Karviná a Mírov. V současnosti není tento program mezi standardizované programy zařazen.

Mimo uvedené standardizované programy zacházení probíhá ve Věznici Karviná speciálně – výchovná aktivita, program zaměřený na skupinovou práci s odsouzenými pro trestný čin zanedbání povinné výživy, tzv. **Program 213** (název byl vybrán dle paragrafového znění skutkové podstaty ze zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona). Cílem programu je umožnit odsouzeným širší náhled na problematiku neplnění výživovací povinnosti, tj. vysvětlit jim příčiny a důsledky zanedbání povinné výživy a motivovat je ke splácení dluhu na výživném zejména v případech, kdy jsou odsouzení zaměstnáni. Program od roku 2009 byl již sedmkrát realizován a do roku 2014 jej absolvovalo 93 odsouzených, z toho 43 prvovězněných, 32 druhovězněných, 18 vícenásobně vězněných (Zoubková & Sklenička, 2015).

IV.8. Programy zacházení v České republice a na Slovensku

Obdobně jako v České republice je zacházení s odsouzenými na Slovensku upraveno zejména zákonem č. 475/2005 Z.z., o výkonu trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov (dále jen ZVTOSS) a doplňuje ho vyhláška č. 368/2008 Z.z., Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky z 3. septembra 2008, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody (dále jen PVTOS).

Programy zacházení v **České republice** jsou obecně určeny k dosažení účelu výkonu trestu jako základní formě cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného²⁰. Pokud budeme programy zacházení dále specifikovat, pak obsahují konkrétně formulovaný

19 Poznatzky byly čerpány z Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 35/2011, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody.

20 § 40 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení tohoto cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, případně jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho soběstačný život v souladu se zákonem (§ 41 odst. 3 ZVTOS).

Na Slovensku je zacházení s odsouzeným definováno poměrně široce jako souhrn aktivit, jejichž účelem je diferencovaným způsobem zabezpečit výkon práv a povinností daných zákonem o výkonu trestu, podporovat a rozvíjet smysl pro zodpovědnost, dodržování zákonů, společenských norem, pozitivních osobnostních vlastností, úctě k jiným, sebeúctě a pozitivnímu vztahu k rodině (§11 ZVTOSS) a **program zacházení** je zákonodárcem vymezen jako souhrn aktivit zaměřených na rozvoj osobnosti odsouzeného, jeho přiměřené chování a hodnotovou orientaci v souladu s právy a povinnostmi, stanovenými právními předpisy (§ 15 odst. 3 ZVTOSS). Podobně jako v Česku program zacházení na Slovensku stanoví cílevědomé, komplexní a strukturované působení na odsouzeného podle jeho osobnostních vlastností, odborných vědomostí a stupně vzdělání v souladu s účelem trestu (§ 15 odst. 4 ZVTOSS). Prostředky, s jejichž pomocí jsou plněny cíle programů zacházení, využívají formy a metody pedagogického a psychologického působení, metody sociální práce, vězeňské předpisy, disciplinární pravomoc, zařazování do práce, vzdělávání a kulturně-osvětovou činnost (§ 16 ZVTOSS).

V obou státech je tedy **obsahem činností** v rámci programů zacházení zejména:

- 1) vzdělávání odsouzených
- 2) aktivity ve volném čase
- 3) zařazování do práce
- 4) vztahy s vnějším prostředím
- 5) ostatní metody a postupy zacházení.

Obdobně jako v Čechách je po vstupním pohovoru s odsouzeným sledován proces jeho adaptace na nové podmínky a stejně jako u nás do 3 měsíců je odborným pracovníkem (pedagogem) stanoven program zacházení. Potud obdobná právní úprava výkonu trestu odnětí svobody končí. Na rozdíl od českých věznic, kde je minimální program zacházení s odsouzenými učen osobám s výkonem trestu kratším než 3 měsíce, jsou na Slovensku o odsouzeného se zbytkem trestu kratším než 9 měsíců, vypracovány pedagogem krátkodobé cíle zacházení.

Naopak při vypracování programu zacházení se obdobně jako v České republice přihlíží:

- 1) k závěrům a doporučením psychologického vyšetření
- 2) k poznatkům získaným během výkonu vazby
- 3) k délce uloženého trestu
- 4) k možnostem sociální rehabilitace, zařazení do práce, zapojení do individuálních a skupinových forem zacházení, k zájmům odsouzeného, vzdělávání a využívání volnočasových aktivit a dalších poznatků (Ganyicz, 2013).

Je nutno říci, že obdobná právní úprava je ovlivněna vývojem vězeňství daným dlouhodobým soužitím společného státu (1960–1990).

Abychom správně pochopili odlišnosti v zařazování odsouzených do programů zacházení, je třeba upozornit na rozdíly ve vnější i vnitřní diferenciaci slovenských věznic, ve kterých se bezprostředně odráží nejen ve výkonu trestu odnětí svobody, ale také při realizaci programů zacházení s odsouzenými.

IV.9. Vnější diferenciacie slovenských věznic (ústavů)

Trest odnětí svobody je vykonáván ve třech druzích věznic (ústavů) pro výkon trestu odnětí svobody z hlediska bezpečnosti:

- 1) **s minimálním stupněm ostrahy** – ubytovny se během dne nezamykají (od budíčku do večerky), odsouzení se mohou volně pohybovat ve vymezených prostorách a jsou zařazováni do práce na pracovištích mimo objekt ústavu a lze jim v té souvislosti povolit volný pohyb (docházka do práce);
- 2) **se středním stupněm ostrahy** – uzamykají se ubytovny, ne však cely nebo pokoje. Mimo ubytoven se pohybují odsouzení pod dohledem, jsou zařazováni do práce na pracoviště v ústavech nebo mimo něj, volný pohyb mimo věznici se nepovoluje;
- 3) **s maximálním stupněm ostrahy** – cely, pokoje a ubytovny odsouzených se zamykají, mimo ně se mohou pohybovat pouze pod dozorem, zařazování do práce lze pouze na pracovištích v ústavech nebo pracují v celách a pokojích (§ 5 ZVTOSS).

IV.10. Vnitřní diferenciacie slovenských věznic (ústavů)

Vnitřní diferenciacie věznic (ústavů) v závislosti na stupni ostrahy (minimálním, středním a maximálním) je na Slovensku upravena vyhláškou č. 368/2008 Z. z., Poriadok výkonu trestu odňatia slobody (PVTOS). Odsouzení vykonávají trest v diferenciacních skupinách A, B, C nebo ve specializovaných odděleních, kde se vnitřní diferenciacie neuplatňuje, mimo oddělení doživotních trestů (§ 9 odst. 1 PVTOS). O zařazení odsouzených do diferenciacních skupin rozhoduje ředitel ústavu na základě závěru psychologického vyšetření, poznatků o chování odsouzeného ve vazbě a ve výkonu trestu, narušení osobnosti, a plnění povinností a programů zacházení (§9 odst. 4 PVTOS). Zacházení s odsouzenými ve skupinách označených stejným písmenem, ale v různých stupních ostrahy, se liší.

Programy zacházení specializované na typologii odsouzených osob ve slovenských věznicích (ústavech)

Odsouzení jsou zařazováni v rámci diferenciacních skupin nebo specializovaných oddílů podle typologie osob dle Schraga²¹ a absolvují i různé druhy programů zacházení

21 Základní typologie osob ve výkonu trestu odnětí svobody dle Schraga byla na Slovensku využívána již v dřívě (od 90. let minulého století) a osvědčila se při zařazování odsouzených do programů zacházení.

viz tabulka č. 29. Schrag rozděluje odsouzené ve své práci na prosociální, pseudosociální, antisociální a asociální typ viz tabulka č. 29 a dále popisuje jednotlivé sociální typy jako: „správňák, psanec, politik, poctivec a cinklej“ (Schrag, 1961)²².

Tabulka č. 29 Programy zacházení dle typologie odsouzených

Typologie odsouzených dle Schraga	Diferenční skupina/ specializovaný oddíl	Druh programu zacházení
Prosociální typ	A, B	rozšířený
Pseudosociální typ	C	základní
Antisociální typ	C/oddíl s bezpečnostním režimem	protektivní
Asociální typ	oddíl specializovaného zacházení	typ programu „ochranný“

Tabulka byla převzata z metodického materiálu Odboru výkonu vazby a výkonu trestu, GR ZVJS Metodické listy pro penitenciární prax, II. 2013.

Krátkodobé cíle v případě uloženého krátkodobého trestu (do 9 měsíců) jsou zaměřeny na individuální výchovu zaměřenou na způsob života po odpykání trestu, dále na zajištění volnočasových aktivit a případné zařazení do práce dle možností poskytovaných věznicí a podpora vztahů s vnějším prostředím.

Odsouzeným zařazeným do **základního programu zacházení** je poskytováno vzdělávání založené na principu přísné zásluhovosti, podporovány jsou volnočasové aktivity a extramurální aktivity a je veden k soustavnosti a vytrvalosti prostřednictvím jeho pracovního zařazení.

V **rozšířeném programu zacházení** pro odsouzené v obou skupinách A i B vnitřní diference je kladen důraz na vzdělávání se zaměřením na konkrétní problémy v osobnosti odsouzeného, zařazování do práce (v ideálním případě v profesním zaměření odsouzeného), udržování, případně řešení konfliktů při udržování vztahů s vnějším prostředím. Pokud je to potřebné a možné pracuje se na odstranění psychických problémů odsouzeného ve spolupráci s odbornými pracovníky věznic. Zařazování odsouzených do sociálně – výcvikových skupin pracujícími se závislostmi či patologickým jednáním odsouzených.

Protektivní péče je dostupná odsouzeným umístěným ve specializovaných oddílech věznic z důvodu duševních chorob, poruchy osobnosti nebo jiných závažných psychických problémů vyžadujících specializované zacházení.

22 **Správňák** se vyznačuje prosociálním chováním, je členem dominantní skupiny ve vězení. Jeho referenčními skupinami jsou naivní vězni, sofistikovaní vězni kariérního typu a další „správňáci.“

Psanec je asociální, nedisciplinovaný, nevázaný a sofistikovaný. Nenáleží k žádné referenční skupině.

Politik se dokáže zapojit do každé skupiny, mění svá přesvědčení podle prospěchu. Nepatří do žádné déle trvající skupiny.

Poctivec (Square John) je prosociálně orientován na společnost, se vstřícným přístupem k vedení věznic.

Cinklej (ding) se straní kolektivu, je neurotický, psychotik nebo mentálně retardovaný.

Ochranný program zacházení je určen osobám, jež by se mohly vzhledem ke svým povahovým či fyzickým vlastnostem stát obětí šikany, v českém prostředí označovaných MON (možná oběť násilí).

Programy zacházení pro odsouzené na doživotí realizují edukaci těchto osob s důrazem na režimovou činnost, upevňování základní sociální a právních norem a žádoucího chování v interpersonálních vztazích. Je třeba vést tyto osoby k zájmu o volnočasové aktivity a zařazovat je do práce, podporovat extramurální aktivity směrem k rodině, v rámci dalších postupů zacházení v případě dekompenzace nabídnout techniky zaměřené na uvolnění vnitřního napětí sociálně přijatelnou formou.

V rámci výchovných aktivit na Slovensku jsou uplatňovány různé preventivní pro-sociální programy např. preventivní program „Alkohol a protialkoholní prevence“, „Multikulturní výchova a výchova proti předsudkům“, „Komunikace a řešení konfliktních situací“, preventivní program „AIDS“ a jiné.

K rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky došlo před více než dvaceti lety²³, ale již nyní je vidět, že výkon vězeňství a právní úprava v obou nově vzniklých státech se počíná ubírat jinou cestou ke stejnému cíli.

23 Definitivně Česká a Slovenská Federativní Republika zanikla uplynutím 31. prosince 1992. Nástupnickými státy se tak Česká republika a Slovenská republika stala 1. ledna 1993.

v.

Některé problémy výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

V současném výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody existuje mnoho problémů, které nejen že nejsou řešeny, ale větší část odborné veřejnosti o nich nemá ani tušení. V této kapitole využíváme příležitost s některými problémy seznámit alespoň naše čtenáře.

Analýza vnitřní struktury věznice z hlediska složení současné vězeňské populace může být celkově nazírána v několika diametrálně odlišných, zároveň však vzájemně neoddělitelně spjatých rovinách. Je možné bez nadsázky říci, že jednotlivé věznice samy o sobě představují ze sociálně psychologického a sociologického pohledu svoji podstatou složité živé sociální útvary sui generis. Ve svém životě se řídí z vnějšího pohledu neproniknutelnou a leckdy těžko pochopitelnou vlastní „logikou“, sobě vlastní soustavou oficiálních, formálních i nepsaných, neformálních pravidel, norem a zvyklostí, podmíněných specifickým prostředím, jehož hlavní podstatou je izolace vězeňského prostředí od normální společnosti.

Mnohé zjištěné a prezentované rozdíly mezi věznicemi zahrnutými do různých resortních materiálů, analýz a výzkumů by měly jinou podobu, pokud by při jejich interpretaci realizátoři vzali v úvahu, že značná část zjištěných rozdílů je dána předem, a to určeným typem věznice a charakterem tam, dle předem určených pravidel, zařazovaných druhů vězňů. Výběr typu věznice (v souladu s tzv. vnější diferenciací) při udělování trestu konkrétním odsouzeným je přímo dán rozhodnutím soudu. V souladu s rozhodnutím soudu jsou pak odsouzené osoby Generálním ředitelstvím Vězeňské služby umísťovány do určeného typu věznic, zpravidla prostřednictvím dispečera Generálního ředitelství VS ČR. Bližší informace o jeho práci však nejsou veřejnosti (ani uvnitř resortu) přístupné. Při zařazování vězňů do konkrétních věznic dispečer zpravidla přihlíží k tomu, o jak narušeného jedince se jedná, k rodinnému zázemí odsouzeného, k jeho odborné kvalifikaci, potřebám vzdělávání a potřebám jednotlivých věznic na určité specializace vězňů atd.

Samostatnou kapitolou výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých věznicích jsou informace o tzv. **druhém životě odsouzených** (aktivitách mimo pozornost vězeňského personálu), které vězeňská služba zpravidla tají nebo zlehčuje. Leckde o jeho projevech opravdu ani neví, protože, dle našeho názoru, chybí potřebný mezičlánek prosociálně spolupracujících samospráv vězňů. Často pak je na „druhý život“ vězňů usuzováno jen z případů, které mají soudní dohru a jsou tak široce medializovány nebo z výpovědí samotných vězňů po propuštění, případně jejich příbuzných a známých nebo z výpovědí propuštěných vězeňských zaměstnanců. Čím méně je seriózních informací o podmínkách VTOS v českých věznicích, tím více je dán prostor širší veřejnosti pro různé dohady a často i bizarní představy o nich. V poslední době jsou informace o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých věznicích stále dostupnější (byť někdy ve značně zkrácené podobě) na různých webových stránkách (především na sociálních sítích) propuštěných vězňů nebo jejich sympatizantů. Významným zdrojem informací jsou též na internetu dostupné diplomové práce studujících pracovníků Vězeňské služby. Mnohé informace lze také získat (občas pod příslibem anonymity) přímo od zkušených pracovníků věznic, sociálních pracovníků, kteří s vězni pracují – jak v době VTOS, tak i po jejich propuštění, ale i v širším extramurálním sociálním prostředí delikventů. Tyto poznatky poskytují orientační představu o tom, ve kterých věznicích lze častěji než jinde „sehnat“ drogy, spojit se s vnějším světem, kde je větší naděje být propuštěn „na podmínku“ atd. Např. i širší veřejnosti byly známy informace, že Věznice Stráž byla tzv. pracovní věznicí. Seriózní

informace o vnitřní diferenciaci ve VTOS, kterou realizuje Vězeňská služba ČR podle vnitřních předpisů, základní poznatky o práci dispečera, který zařazuje vězně do jednotlivých věznic apod. však i odborné veřejnosti chybí. Všechny tyto informace byly v dobách existence Výzkumného ústavu penologického²⁴, tam pracujícím i spolupracujícím výzkumným pracovníkům známy a při zpracování různých informačních materiálů pro potřeby resortů zabývajících se kontrolou kriminality, při interpretaci výsledků výzkumů vězňů apod., byly zohledňovány. Závěry z takových výzkumů měly pak větší platnost a byly využitelné i pro samotnou terénní vězeňskou službu. V současnosti, právě pro nedostatečnou orientovanost v potřebách a problémech vězeňské služby, pro neznalost prostředí výkonu služby a terénních zkušeností výchovných a jiných vězeňských pracovníků, jsou mnohé výzkumy prováděné ve věznicích mimoresortními výzkumníky či studenty a jejich výsledky následně zpochybňovány a dokonce zesměšňovány. Účinně je bránit a věcně argumentovat, za výše popsaných okolností, je pro pracovníky vlastního resortu, natož jiných pracovišť, velice obtížný úkol. (Marešová, 2014)

V.1. Vnější diferenciacie

Jednotlivé věznice se liší organizačním uspořádáním, podmíněným tzv. vnější diferenciací, která je po zrušení dřívějšího systému 3 nápravně výchovných skupin v roce 1994 v současné době představována **4 typy věznic**. Ty se člení dle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování programů zacházení do – dohledových, dozorových, ostrahových a zvýšeně ostrahových věznic, a rovněž tzv. věznic pro mladistvé, tvořících ve své úplnosti ucelený vězeňský systém. K problematice **vnější diferenciacie**, která je legislativně ustavenou právní normou a náleží tudíž do oblasti práva a kompetence právníků, stejně jako k problematice vnitřní diferenciacie, která je v kompetenci vězeňského personálu, lze nicméně z penitenciárně psychologického hlediska uvést několik poznámek.²⁵

- 1) **První a nejobsáhlejší se týká současné situace výkonu trestu odnětí svobody mladistvými vězni.** Popis existující situace je obsáhlý především proto, že současní mladiství odsouzení již dnes představují v určitém ohledu nejvíce nebezpečnou skupinu vězňů, byť početně výrazně nejmenší. Problémy u této věkové skupiny odsouzených jsou nejpálčivější a nejzralejší k radikálnímu řešení.

U kategorie mladistvých se problematika **vnitřní a vnější diferenciacie** překrývá, protože vnější diferenciacie (typy věznic pro mladistvé) u nich neexistuje a je nahrazena (historicky) **vnitřní diferenciací pro mladistvé**. Současná tzv. vnitřní diferenciacie pro mladistvé, je stejně jako vnitřní diferenciacie pro dospělé vězně, pouhým osvědčeným a v penitenciární praxi užitečným **výchovným prostředkem** sloužícím k motivaci vězňů v podmínkách kolektivního výkonu trestu odnětí svobody. Vnitřní diferenciaci mladistvých stanoví vyhláška MSp, čili Řád výkonu trestu, která se od vnitřní diferenciacie dospělých liší tím, že je sice rovněž čtyřstupňová, ale jinak členěná do tzv. základních skupin – A, B, C, D). Přitom A) zahrnuje osobnost jedince v normálu, ovlivněnou nevhodnými sociálními vlivy, B) osobnost s disharmonickým vývojem, C) osobnost s abúzem návykových látek a D) mentálně retardovanou osobnost.

24 Tj. v letech 1964 až 1980.

25 Vnější diferenciacie – viz též kap. IV. 3. Vývoj zákona o výkonu trestu odnětí svobody.

Rozdělování podle těchto čtyř diferenciačních skupin (dále též DS) se ovšem v současné penitenciární praxi nedodrží vůbec, jednak z důvodu nízkého počtu mladistvých vězňů, jednak z materiálně technických nevyhovujících podmínek, jež neumožňují dodržovat řádnou klasifikaci. Také proto, že rozdělování z hlediska příčin trestné činnosti je již ne zcela vyhovující, jelikož nezohledňuje všechny psychologické aspekty osobnosti, a je potřebné jej nahradit **kritériem deprivace osobnosti²⁶ vězněného pachatele**. Vypovídací hodnota trestného činu má sice vždy velký význam, ale kritérium deprivace osobnosti je třeba považovat za podstatné vždy tam kde je nutno odlišit pachatele „napravitelné“ od „nenapravitelných“. Bohužel ani toto kritérium však není v současné praxi, přes jeho potřebnost, zavedeno, ani se s ním nepočítá, tudíž nemůže být dodržováno. Závěr z řečeného je jen jeden: mladiství nejsou diferencováni (mimo již zmíněných 3 DS).

Nicméně stanovené základní 4 diferenciační skupiny u mladistvých formálně existují a jsou historickým pozůstatkem a zredukovanou modifikací dřívějšího kriminologicky pojatého uceleného expertizního modelu klasifikace, resp. vnitřní diferenciace (dále též VD). Ten byl velmi kvalitně široce založen na příčinách trestné činnosti a popisu psychopatologie osobnosti mladistvého delikventa, zavedeného do výkonu trestu mladistvých odsouzených počátkem 80. let 20. stol. Autorem popisovaného modelu diferenciace byl JUDr. MUDr. O. Kučera, soudní znalec v oborech práva a forenzní psychiatrie, působící tehdy na Univerzitě Karlově v Praze. Celkově již tato jistá alogičnost aplikací modelů VD poskytuje zároveň určitý vhled do složité problematiky týkající se problematiky klasifikace a vnitřní diferenciace.

Předně, pokud jde o **mladistvé, tj. věkovou kategorii 15–18 let**, pak tito vykonávají nepodmíněný trest odnětí svobody, resp. dnešní tzv. trestní opatření ve věznicích, přesněji řečeno odděleních pro mladistvé, dříve v tzv. nápravně výchovných ústavech pro mladistvé (NVÚ), které v minulosti skutečně byly od 60. let 20. stol. vyhrazeny pouze pro mladistvé. Těchto delikventních mladistvých ve výkonu trestu bylo v různých obdobích v jednom NVÚ od 200 do více než 400 mladistvých. Dospělé osoby v nápravně výchovných ústavech pro mladistvé vykonávaly trest pouze jako nezbytní nepočtení „režisté“ z důvodů provozního zajištění věznice, jako údržbáři, kuchaři, atd. Byli pomocníky v řádu jedinců (1–2 odsouzení) ubytovaní na oddílech mladistvých z bezpečnostních důvodů, aby v nočních hodinách v případech vzniku násilí mezi mladistvými vězni přivolali pomoc. Důvodem tohoto svým způsobem hraničního opatření byla **extrémní početnost** kolektivů mladistvých dosahujících v podmínkách centralizovaného systému výkonu trestu až 140 mladistvých (jen na jednom z mnoha oddílů), u nichž sloužili jeden až dva službu konající vychovatelé.

To je z dnešního pohledu jen těžko uvěřitelný a zcela nepředstavitelný stav, jelikož v současné době již pouhých 30 mladistvých soustředěných na jedné z ubytoven mezi několika sty dospělými vězni v dozoru, představuje pro současný penitenciární systém z řady příčin, téměř neřešitelný problém. V současné době samostatný ústav, jenž po zrušení NVÚ Libkovic přešel na Věznici pro mladistvé Všehrdy, a tedy v dnešní terminologii, byl přeměněn na **tzv. věznici pro mladistvé**, sice existuje, avšak pouze formálně, protože je ve skutečnosti v první řadě dozorovou a dohledovou věznicí pro dospělé odsouzené.

26 Pojem deprivace osobnosti je podrobně vysvětlen v druhé kapitole, v části věnované užití terminologii.

Mladiství delikventi jsou sice ubytováni odděleně od dospělých odsouzených, v souladu se zákonem, avšak v bezprostřední blízkosti vedle ubytoven dospělých odsouzených vězňů. Tudíž nevyhnutelně **sdílejí společný** a bohatě využívaný nejen **komunikační prostor** uvnitř věznice, ale též uvnitř vzdělávacího zařízení. Např. v rámci hromadných nástupů i **reálný veřejný fyzický prostor**, což je i přes neustálý dozor ze strany personálu, vzhledem k **útočnosti mladistvých pachatelů** vůči dospělým vězňům, nebezpečné. Brutální útoky vůči dospělým vězňům jsou realitou, neboť v nestřeženém okamžiku se příležitost vždycky najde.

Z penologického hlediska je současná situace výrazným krokem zpět, protože mladistvé je ze zásady nezbytné zcela oddělit od všudy přítomného negativního vlivu problémových dospělých vězňů, což se vědělo již v počátcích vzniku penologického zkoumání trestu hluboko v minulosti. Zejména od hostility, negativismu, zvnitřněných antisociálních postojů dospělých. Také je nutno bránit možnosti navazování dalších kontaktů, vztahů a propojování kriminality mladistvých a dospělých vězňů po propuštění z výkonu trestu. Vězeňská subkultura tudíž ve stávajících podmínkách kolektivního a v podstatě společného výkonu trestu nevyhnutelně negativně ovlivňuje méně deprivované jedince z řad kriminálního dorostu vězněné za bagatelní trestnou činností.

V důsledku nesprávně nastavených penitenciárních podmínek výkonu trestu, resp. trestního opatření, pak nevyhnutelně dochází k řadě závažných jednání mladistvých delikventů, nelišících se již svou sofistikovaností a promyšleností od jednání a zvyklostí zkušených recidivistů z ostrahových věznic, a to jak mezi sebou navzájem, tak i ve vztahu k výchovnému personálu. Nebezpečnost a **fyzická agresivita** mladistvých je ve vězeňském systému stále přítomná, a lze říci, že dlouhodobě, a to přes četné neblahé závažné mimořádné události, trvale podceňována. To pak vede k mnoha závažným důsledkům v různých rovinách, kdy za současných okolností vůbec není možné diskutovat o principech výchovy, natož o resocializaci, protože je problém tyto mladistvé kázeňsky zvládat. Výkaznictví a administrativní činnost vedle všemožných nic neřešících „normo-kuso-časo-aktivit“, sloužících k vyplnění volného času a zajištění zábavy nudících se vězňů, maří čas výchovného personálu potřebný pro skutečně výchovnou individuální práci s vězni, kteří to potřebují. Z výchovného hlediska taková administrativa je pochybnou aktivitou a pouhou zástěrkou pro zakrytí výchovně-režimové podstaty problému.

Režimově-výchovná podstata problému spočívá v tom, že za normálních okolností má každý člověk po většinu svého života každý den života, tuto elementární základní časoprostorovou jednotku, přirozeným způsobem rozdělenou a uspořádanou. Během 24 hodin má člověk jednu část dne pracovat, aby se obživil, další část dne spát, aby regeneroval své síly, a třetí část dne je rekreativní, vyhrazena pro volno, odpočinek a zábavu.

Přirozenému chodu života má odpovídat rovněž organizace a uspořádání života jedince, a to ve všech oblastech života, tedy i ve vězeňských zařízeních, má-li mít jejich pobyt v nich nějaký smysl. Idealistická představa o blahodárném vlivu bezpočtu terapeutických aktivit, kterými se vyplní většina času odsouzených, vedle nicnedělání, je z principu chybná, proto nereálná, co do penitenciární účinnosti. V důsledku přijetí této představy se stalo, že mimo jiné selhává např. už normální uspořádání režimu dne, což se u velkého počtu vězňů projevuje absencí pracovního procesu, reálné pracovní činnosti k vytvoření alespoň

elementárních pracovních návyků. Vždyt značná část mladistvých nikdy nepracovala, ani si to nedovede představit, leckdy již transgeneračně, a není tudíž ani dostatečně k výuce motivována anebo schopna, včetně profesně vzdělávací činnosti. Závažnou deformací a jednou z příčin chorobného neklidu mladistvých projevující se **permanentní agresivitou** ve všech podobách, je nezajištění dostatečného aktivního pohybu, sportovní činnosti, zcela nepostradatelnému u této věkové kategorie, namísto pohodlného přežívání, vysedávání a povalování na ubytovnách, charakteristickému druhdy spíše u kategorie stárnoucích recidivistů.

Tento výchovně nepřijatelný styl vězeňského života bohužel paradoxně v mnoha ohledech koresponduje s životním stylem některých mladistvých na svobodě, rovněž vyplněném zahálkou, poflakováním, potulováním, bloumáním po ulicích, tedy leckdy z nudy nenaplněného života, s trestnou činností, chápanou jako vítané vzrušující rozptýlení „adrenalin“ a krutým násilím pro zisk i pro zábavu. Tento způsob života velké části mladistvých je ovšem dříve či později přivedl do výchovných ústavů (jako dnes již standardního předstupu před výkonem trestu), a posléze i do věznic. Všudypřítomná kriminální **vězeňská subkultura** zcela bezpečně vede k dalšímu prohloubení procesu mravního chátrání, zpusnutí a strmému zvyšování depravace osobnosti mladistvých, stále více se postupem času podobajících obrazu jejich věkově starších recidivních spoluvězňů, s nimiž si již v raném věku kupodivu dobře rozumí.

Jako naprostá nutnost se v podmínkách výkonu trestu jeví potřeba smysluplně **rozdělovat jedince do početně menších skupin**, což by se mělo odehrávat s přihlédnutím k druhu, stupni, hloubce a formám **depravace osobnosti**, což se však neděje. Jejich rozdělování a decentralizace se uskutečňuje v posledních letech pouze váhavě a nahodile, pod tlakem mimořádných událostí vyvolaných zvýšenou agresivitou mladistvých, nikoli systémově. Chybí propracovaný a ucelený systém decentralizovaného výkonu trestního opatření mladistvých, místo toho se pouze improvizuje. Z naznačených okolností lze snadno usuzovat, vedle řady jiných, na ty nejzjevnější příčiny nízké účinnosti penitenciárních postupů a samotného trestu, který se ale za daných podmínek zcela májí účinkem a vede nutně k recidivě vězňených mladistvých pachatelů.

K řešení těchto otázek byla podoba **modernějšího a humánnějšího modelu** resocializačního působení již před 25 lety zkoncipována. Byla rozpracována na základě dlouhodobé analýzy stavu a empirických zkušeností, ze sociologicko-pedagogických a penologických hledisek pod názvem „**Decentralizovaný model vnitřní diferenciaci mladistvých**“. Tento model nápravněvýchovné činnosti, vyjádřeno tehdejší terminologií, počítal s formou zřízení tzv. resocializačních středisek – uzavřeného, polootevřeného a otevřeného typu, založených s důrazem na sociální práci a kombinaci profesního vzdělávání a pracovní činnosti mladistvých. Byl výsledkem zobecnění zkušenosti ze zcela nevyhovujících podmínek centralizovaného výkonu trestu u mladistvých z konce 80. let 20. stol. (Tamchyna, 1990). Mladiství však byli propuštěni na velkou amnestii 1990, čímž problém byl jakoby „vyřešen“ a po stránce vnitřní diferenciaci byl řešen souběžně s dospělou vězňenou populací, na níž byl kladen hlavní důraz. Tento přístup se rovněž neosvědčil a po dalších peripetiích vyústil až v současný nevyhovující stav.

Dnes se na nápravné výchově „podepisuje“ škodlivé, avšak do jisté míry nevyhnutelné vměštnání „resocializujících se“ jedinců do nastavených žádoucích forem. Sociolog Goffman hovoří v této souvislosti o sociálně psychologickém jevu jako o tzv. mortifikaci, čili přizpůsobování jedinců – vězňů, chovanců, pacientů, seniorů apod. provoznímu chodu organizací. (Goffman, 1961) Což je výhodné pro organizaci, avšak nevýhodné pro osazenstvo, alespoň z hlediska výsledného efektu pro jedince. V případě mladistvých delikventů se to projevuje v jejich „tvarování“ do nežádoucích forem pasivních objektů výchovy, a výsledně v nesamostatnosti rozhodování, v **pasivitě**. A to místo žádoucího cíle výchovy, aby mladiství se stali v průběhu svého nedobrovolného pobytu **aktivním subjektem** výchovy, a byli vedeni a motivováni k přirozené aktivitě a k samostatnému rozhodování, jako jednomu z podstatných a současně nezbytných cílů výchovy, má-li se o výchově vůbec hovořit. V současném rigidním demotivujícím vězeňském disciplinárně izolačním systému však není tato výchovná koncepce možná.

Současná koncepce „předkládání aktivit v rámci programů zacházení“ má se skutečnou aktivitou v podmínkách stávajícího vězeňského systému jen málo společného. To ostatně platí obecně pro celý současný „systém penitenciárního zacházení“ s vězni, jehož podstatou a výsledkem je navozený nežádoucí „stav pasivity v podmínkách izolace“, což je pravá podstata problému účinnosti působení takového systému. Nevyhnutelným důsledkem uměle navozené zahálky, nedostatečné smysluplné individuální pracovní aktivity je nejen zvyšování deprivace osobnosti vězněných pachatelů, ale i následná recidiva trestné činnosti.

Nutno však konstatovat, že oproti minulosti v současnosti paradoxně samotní mladiství delikventi, sami již recidivisté, často představují značné ohrožení a riziko pro dospělé odsouzené vězně, neboť kriminálního dorostu se i zkušení celoživotní dospělí recidivisté plným právem obávají pro jeho nezkrotnost, divokost, fyzickou agresivitu a nebezpečnost.

O výrazném vzrůstu agresivity mladistvých měřeně z hlediska druhu jimi spáchané trestné činnosti vypovídá i skutečnost, že **násilná trestná činnost**, byť z podstatné většiny majetkově motivovaná, představovaná loupežným přepadením, již u mladistvých vykonávajících trestní opatření, **poprvé převážila nad čistě majetkovou trestnou činností**. Ukazuje se rovněž, že postupem času se mění způsob trestné činnosti mladistvých, která se stále více **podobá kriminalitě dospělých**, zatímco dříve to byla záležitost spíše skupinová v rámci nekrocených zábav delikventních part (Tamchyna, 2013). Nepříznivý stav na úseku penitenciární praxe a víceméně nahodilých snah o resocializaci delikventní mládeže je nevyhovující penitenciární realitou vězeňského systému, se všemi tomuto stavu penitenciární praxe odpovídajícími negativními důsledky. Uplatňování nahodilých improvizací v zacházení s mladistvými vězni logicky nese své ovoce, zejména pokud výsledky resocializace delikventní mládeže umístěné do výkonu trestního opatření, budeme hodnotit mírou recidivy mladistvých. Mladiství delikventi se totiž často, ještě jako mladiství nepřekračující věkovou hranici 18 let nebo již jako mladí dospělí ve věkovém rozmezí 18–23 let, po svém propuštění z výkonu trestu zakrátko vracejí do věznic pro dospělé odsouzené, čili mezi kriminálně zkušené dospělé vězně, s nimiž se konec konců z předchozích pobytů, jakož i z prostředí páchání trestné činnosti mimo věznice, již často běžně znají.

Zajímavá je rovněž proměna postoje mladistvých k dospělým vězňům, v porovnání s minulostí 80. let minulého století, kdy dospělými vězni tehdejší mladiství delikventi opovrhovali, protože jim z mnoha důvodů neimponovali, zatímco dnes se s nimi identifikují. S opakovaným uvězněním mladiství totiž běžně počítají a nebojí se ho, mezi dospělé se naopak těší. Možno říci, že dospělí vězni dnešním mladistvým imponují jako pseudopozitivní sociální vzory a referenční skupina (Tamchyna, 2013).

Ve světle naznačených souvislostí tedy ani není divu, že **kriminální recidiva** mladistvých i dospělých odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se v průběhu uplynulých časových dekád stala závažným společenským problémem a zdrojem nových forem sociální patologie (Marešová, a další, 2011). Pokud se jedná o mladistvé, pak ostatně již samotný represivní název zbavený jakéhokoli pedagogického optimismu – věznice pro mladistvé – je určitým, a to zdaleka nejen symbolickým krokem zpět od nápravně výchovných ústavů, ale též penologickým anachronismem, neboť se už ze samotného názvu převýchovného zařízení pro mladistvé zcela vytratil nezbytný výchovný aspekt. Výchova ani převýchova není v názvu vůbec obsažena, pouze represe a izolace od společnosti, což se vzhledem k věku osob umístěných do výkonu trestního opatření jeví jako metodologicky i prakticky neadekvátní k účelu a cílům uloženého trestu. Trest má být vykonáván přiměřeně nízkému věku pachatele, tudíž by mladiství odsouzení rozhodně neměli být ztotožňováni s dospělou kriminální populací, třebaže se jí stále více podobají, a už vůbec by neměli vykonávat trest vedle sebe. Že tomu tak není, je tristní realitou dne, tomu také odpovídají i výsledky tohoto působení.

V.2. Vnější a vnitřní diference

- 2) Chronickým problémem je rovněž trvale neřešená nebo řešená jen sporadicky otázka zacházení s další početnou věkovou kategorií vězněných osob, a to osob blízkých věku mladistvého, která je v kriminologii a penologii označována jako **tzv. mladí dospělí**. Její věkové vymezení je vcelku nejednotné, nejčastěji se pohybuje mezi 18–23 lety, někdy až 25 nebo dokonce až 28 lety věku (dle různých autorů). Tato kategorie vězňů není právně nijak kodifikována ani vymezena, přestože v penitenciární teorii a praxi se sporadicky s touto věkovou skupinou v rámci vnitřní diference počítá. Existuje pro to řada dobrých důvodů a samotná penitenciární praxe si řešení tohoto problému vynucuje, třebaže formálně problém jakoby neexistuje. Situace je o to vážnější, že teprve či právě v **tomto věkovém období dochází u mladého jedince ke skutečnému „vyhranění se“, a tedy k ničemu menšímu, než vlastnímu procesu „seberozhodování“ mezi kriminální dráhou, či jejím odmítnutím**. Tento proces je podmíněn specifickými věkovými zvláštnostmi socializace, u nás velmi detailně popsány (např. V. Příhodou²⁷), a souvisí s věku přiměřeným a jen pro tento věk typickým definitivním dotvářením dosud psychosociálně neukotvené osobnosti. Až v tomto věkovém období dochází k definitivnímu utváření systému hodnot, ke zvolení životního stylu mladého dospělého jedince. Právě v tomto věku člověk reálně volí životní cestu, a vždy záleží jenom na něm, jakou cestu jedinec zvolí, k čemu se přikloní, zda se proces sociální deprivace směřující k delikvenci pozastaví anebo bude dále pokračovat. Právě zde, v tomto kritickém životním

27 Příhoda, Václav (1977). Ontogeneze lidské psychiky. Praha: SPN.

úseku se rozhoduje, s čím se budou tito jedinci ve svém dalším životě definitivně identifikovat, zda se vyhraní prosociálně anebo antisociálně. Je známým faktem, že právě v raně adolescentním věku se z řad mladistvých a mladých dospělých formuje příští základ, tzv. **tvrdé jádro recidivy**. Mladí dospělí odsouzení by proto měli tvořit v trestně právní legislativě definovanou, a v následné penitenciární praxi zohledněnou, zvláštní kategorii vězňů, zejména od již beznadějně deprivovaných recidivních spoluvězňů, ale zároveň i odděleně od mladistvých vězňů. Představují prokazatelně zcela specifickou, svěbytnou věkovou kategorii, psychicky (vývojově) se odlišující od obou uvedených kategorií vězeňské populace a zasluhující tudíž poněkud jiné výchovné a psychologické postupy.

V návaznosti na tzv. výkon trestního opatření mladistvých by, dle našeho názoru, celá věková kategorie mládeže, tedy včetně věkové kategorie tzv. mladých dospělých, měla být právně uznána jako „specifická věková skupina“, a to i z hlediska zákona o výkonu trestu, a měla by představovat jednotně organizovaný subsystém v rámci vězeňství. Tento požadavek má úzkou souvislost s problematikou kategorizace vězňů, klasifikací, vnější i vnitřní diferenciací a měla by mu odpovídat též alokace vynakládaných ekonomických prostředků do vězeňského systému.

Agresivita mladých dospělých, nalézajících se v tomto věku v plné životní síle, je mimořádně vysoká, stejně tak ale platí, že právě věková kategorie tzv. mladých dospělých, je zároveň mnohem více přístupná věcným argumentům a etickým úvahám, tudíž je více přístupná resocializačním snahám, než věková kategorie racionální argumentaci většinou ještě nepřístupných mladistvých delikventů.

- 3) Jinou nepříliš známou a zároveň nepříliš řešenou otázkou je specifický problém, který vystupuje spíše jako nezamýšlený důsledek současné podoby vězeňského systému. Jedná se o problém tzv. **polepšených recidivních vězňů**, kteří se v rámci dostupnosti vnitřní diferenciací postupně dopracují vzorným chováním, bez ohledu na jimi spáchanou velmi závažnou trestnou činnost, z vězeňské kategorie ostrahy, v minulosti někdy dokonce i zvýšené ostrahy, přes dozor až do nejnižší kategorie dohledu. Znovu se tak objevuje chronicky neřešený problém vnitřní diferenciací, jelikož tato kategorie osob, umístovaných soudy v rámci vnější diferenciací do věznic typu s dohledem, je prioritně určena pro odsouzené vězně buď s bagatelní trestnou činností, anebo s trestnou činností se závažnými důsledky, ale převážně nedbalostního rázu. Zpravidla to jsou jedinci, u nichž závažné důsledky jsou spojeny s autohavárií, kteří vykazují sice nižší stupně sociální deprivace osobnosti, ale nedosahují stupně a hloubky kriminální deprivace osobnosti.

Takovýto nesourodý stav, ve svých důsledcích nevyhnutelně vede k řadě dosti podstatných obtíží, neboť pokud se jedná o recidivní pachatele, pak „polepšení si“ ještě nemusí znamenat „polepšení se“.

Zapomíná se, že pokud jde o málo deprivované nebo osobnostně intaktní jedince, prvotrestané a prvovězněné, pak pro ně je umístění společně s „polepšenými“ recidivisty a pachateli závažné trestné činnosti, násilníky a loupežné vrahy nevyjímaje, trýznivé, a pro

tyto jedince, nepřivýklé kriminální subkultuře a zvyklostem, často ponižující, a krajně obtížné. Nemluvě o efektu přenosu tzv. kriminální infekce a zvýšení deprivace těchto, na vstupu málo deprivovaných či nedeprivovaných osob, které však při propuštění z věznice jsou vlivem bezprostředního asociálního okolí, zvláště je-li to vliv déletrvající, prokazatelně poznamenané.

Výsledně může, úplně zbytečně, docházet k deprivaci osobnosti v důsledku prizonicace, čemuž by však bylo možno uplatněním na psychologických základech koncipované vnitřní diferenciaci zohledňující osobnost odsouzeného, vcelku účinně čelit. K deprivaci osobnosti adjustací do daného sociálního prostředí věznice nedobrovolným, leč nevyhnutelným přivyknutím a přizpůsobením se nově poznaným pokřiveným normám kriminální subkultury, by nemuselo dojít. V tomto ohledu jsou obzvláště zajímavé nežádoucí proměny postojů k vlastnímu deliktu kupříkladu u nedbalostní kategorie odsouzených **tzv. nehoďářů**, kde tento **neuspokojivý stav nesourodé penitenciární diferenciaci a společného výkonu trestu** je někdy vede až k přesvědčení, že pokud dosud trpěli trýznivými pocity viny pro zmařený život v důsledku vlastního pochybení či hazardní jízdy, pak po šokující zkušenosti nových kontaktů a seznámení se s rozsahem a závažností trestné činnosti svých nových spolubydlících, nezřídka tyto své pocity viny ztrácí. Porovnáním své a jejich kriminality docházejí k pro ně vítanému závěru, že vlastně se trápili zcela zbytečně, že nemají čeho litovat, když vidí, co vše se může dít, a co vše může být, a ještě to je dokonce stejně právně oceněno. Tímto zjištěním jsou šokováni a otrěseni, a „probrání“ ztrátou iluzí do nově poznané „životní reality“. V takové situaci pak vědomě, někdy i hořce až výsměšně, ztrácí respekt k právu, jako takovému a k jeho výkonu zvláště. Právem začínají opovrhovat, dokonce se tím netají, tím spíše, že jim nový stav mimoděk umožňuje zbavit se vlastních trýznivých pocitů viny, výčitek svědomí, a tak bagatelizují a mechanismem racionalizace kompenzují svoji vlastní vinu – docela stejně jako otrlí kriminální zločinci. Nedůvodně se jim tak dostává psychologického prospěchu ze zbavení se oprávněných pocitů viny.

Jedinec se zkušenostmi z kriminálního prostředí a psychologickými racionalizacemi vlastních činů, se stává v průběhu času cynickou, oploštělou, otrlou, protřelou, kriminálně infikovanou osobou, přizpůsobenou asociálnímu prostředí. **Oslabení, popřípadě ztráta původního subjektivního vcelku prosociálního postoje k lidem, ztráta právního vědomí, zvolna nastupující etická deprivace, citová deprivace také může být, bohužel, objektivním výsledným efektem (ne)resocializačního působení, jako nezamýšleného důsledku nesprávně pojatých (ne)výchovných forem vnější i vnitřní diferenciaci, uvnitř vězeňského systému.**

V.3. Vnitřní diferenciacie

- 4) **Vnitřní diferenciacie uvnitř jednotlivých typů vnější diferenciacie věznic** je jednotná a, podle současné platné úpravy, je tvořena klasickým **progresivním zvyhodňovacím** systémem 1–3 diferenciacní skupiny, určující dodržování stanoveného pořádku a chování. Spíše však platí, že vnitřní diferenciacie pro svou vágnost navozuje stav faktické nediferencovanosti, což má za následek řadu negativních projevů a důsledků v podobě skrytého tzv. **druhého života odsouzených** (blíže srov. bod 5) a přílohu č. 3 publikace).

Současný systém vnitřní diferenciacie je vlastně pouhým motivačním nástrojem nezbytným pro hodnocení a motivaci vězňů využívaným od nepaměti výchovným personálem věznic. Samotné složení vězňů ve smyslu jejich skladby na ubytovnách však neovlivňuje, ani z podstaty věci nemůže, proto existuje v mnoha věznicích nepřijatelný stav faktické nediferencovanosti, který je poněkud mírněn soustavou tzv. **specializovaných oddělení různého typu**. Ta jsou sice užitečná, avšak vzhledem k celkovému počtu odsouzených v podmínkách hromadného kolektivního výkonu trestu naprosto nepostačující, neboť nemohou svými kapacitami nahradit řádnou vnitřní diferenciaci uvnitř všech věznic. Klasifikaci a vnitřní diferenciaci založenou na osobnosti delikventa a psychologickém kritériu depravace osobnosti, nemůže současný progresivní systém 3 diferenciacních skupin nahradit, protože jeho úloha může být nanejvýš doplňující, pomocná k motivaci vězňů, a proto ji ani nemůže suplovat.

*V minulosti spoluautorem Tamchynou empiricky v jedné z věznic odzkoušená a následně v penitenciární praxi po řadu let používaná a osvědčená „Psychologická klasifikace a vnitřní diferenciacie“ byla založená na vědecky zdůvodněném psychologickém kritériu „osobnosti delikventa“ komplexně vyšetřené podle druhu, stupně a hloubky depravace. Stala se modelem klasifikace a vnitřní diferenciacie, který umožnil uplatnit nezbytný **individuální přístup** a tím skutečně **humanizovat, místo liberalizovat, současné vězeňství**. Možnosti případného dalšího uplatnění psychologické klasifikace by byly univerzální pro všechny typy věznic. Předpokládalo by to však efektivně rozlišovat a oddělovat méně osobnostně depravované relativně prosociální vězně od těžce depravovaných hluboce antisociálních vězňů a tím předcházet jevu kriminální infekce a bránit tomu, aby se stupeň depravace ještě více nezvyšoval v důsledku nepatřičně liberalizovaného vězeňského systému. (Tamchyna, 1994, 2006).*

Základními kritérii psychologické diferenciacie je 1) **depravace osobnosti** umožňující základní rozdělení většiny vězňených osob buď jako ještě relativně „prosociálních“ od osob vysloveně „antisociálních“, 2) **psychopatologie**, což v praxi znamená vytřídit a vzájemně od sebe oddělit – neurotiky (astenické, neduživé, možné oběti násilí), psychopaty (násilníky, explozivní nezvladatelné, agresory), toxikomany (alkoholiky), 3) kritérium intelektu, které je spíše doplňující a důležité zejména při uplatňování rozdílných přístupů a možností v rámci individualizovaných programů zacházení.

Promyšleným psychologicky koncipovaným a na osobnosti založeným **modelem vnitřní diferenciacie** lze takto, pro jeho univerzálnost využití pro všechny kategorie vězňených osob, zcela promyšleně, systematicky v rámci celého vězeňského systému **racionálně vytvá-**

řet sociální skupiny a významně tak ovlivňovat a vytvářet sociální prostředí, vztahovou síť a sociální mikroklima a zároveň tímto způsobem eliminovat alespoň zčásti druhý život odsouzených a předcházet tak nekontrolovatelnému skrytému i zjevnému násilí a mimořádným událostem. Význam psychologického modelu klasifikace a vnitřní diferenciacce je tedy **výrazně bezpečnostní**, preventivní, slouží především k **předcházení násilí** uvnitř věznic. Tento systém, který Tamchyna na počátku 90. let vypracoval z důvodu naléhavé situace pro potřeby Věznice Bělušice (1992), byl Generálním ředitelstvím Vězeňské služby ČR aprobován a zaveden do praxe výkonu trestu odnětí svobody, přičemž přinesl po jeho zavedení a realizaci okamžité snížení, a zakrátko i úplné vymizení hromadných nátlakových akcí vězňů, **výrazné snížení agresivity a projevů násilí**. (Tamchyna, 1992, 1994, 2006)

Psychologický model vnitřní diferenciacce umožňoval, alespoň do jisté míry, realizovat individuální přístup, reflektoval nutnost diferencovat skladbu vězňů, s dostatečnou účinností bránil fyzickému násilí a šikanám, eliminoval bezpečnostní rizika, a tím umožňoval vytvořit reálné předpoklady pro resocializační úsilí. Nelze považovat za oddělené ubytování recidivistů a nerecidivistů to, že jsou ubytováni na jiném pokoji, když spolu sdílejí veškeré ubytovací prostory, tak jak je to dnes běžné, a tím považovat vnitřní diferenciaci (vedle kritéria 3 skupin VD podle chování) za skutečnou vnitřní diferenciaci.

5) **Sociálně psychologická atmosféra uvnitř věznic** („druhý život odsouzených“ – srov. příloha č. 3)

Ve věznicích, snad ještě mnohem více než kdekoli jinde platí výstižné Goffmanovo (Goffman, 1961) „**všichni hrají divadlo**“. Kolektivní život vězňů je sice uvnitř věznic organizovaný, nicméně **neformální život** v limitovaných podmínkách probíhá v čilých interpersonálních a striktně hierarchizovaných vzájemných **vztazích spoluvězňů**, komunikujících spolu bez ohledu na bariéry, rozdělení zdmi, ubytovacími prostory. Vždy se nalezne příležitost k neformálním kontaktům: útokům, odvetám, vyřizování účtů. Každý jedinec zde má své místo, postavení a s ním spojený úděl. Veškerá společenská aktivita je prodchnuta všudypřítomnou přetvářkou, neupřímností, výmysly, lží, předstíráním, vše je jenom „jako“, vše je vedeno hlavně **účelovostí**. Vězni si vymýšlejí neuvěřitelné příběhy, zvyšují svůj význam, vliv, vztahy, majetek, vše, čím mohou upoutat, ohromit, předvést se. Veškerý život je poznamenán účelovostí, prospěchem, snahou dobýt si výhod, a zlepšit své vyhlídky např. na podmíněné propuštění.

Mezi vězni probíhá uvnitř i vně kolektivů neustálý nelítostný boj o pozice, boj o své místo, neboť jde o to, mít jméno. Jakékoliv přemístění v průběhu výkonu trestu, třeba jen na jiný pokoj, na jinou celu, na jinou ubytovnu nebo dokonce do jiné věznic je vždy zákonitě, nevyhnutelně spjata s nutností nově si vydobýt svou pozici, protože od této pozice se pak odvíjí život daného vězně. Často vězeň ohrožený změnou pozice zcela vědomě riskuje postih – možný „kážeňák“, tj. kážeňské potrestání, např. za fyzické napadení, nebo jiné nedovolené jednání, protože dobře ví, že nemá na vybranou. Jinak bude sloužit všem a ke všemu, co druhé napadne; proto bojuje, aby obstál mezi svými, neboť to je cena, kterou musí zaplatit, aby se mohl mít dobře, a nebyl druhým za sluhu. Pokud jde o „kážeňáky“, ty pak později „maže“ jiným, stejně účelovým způsobem (vzorným chováním, vzorným přístupem k plnění povinností atd.). Tentokrát ovšem ve vztahu k vězeňskému personálu. **První je pozice v kolektivu vězňů, aby mezi nimi obstál, a mohl relativně „v klidu“ žít,**

pak u personálu, jiná cesta k úspěšnému přežití, to znamená k snesitelnému způsobu života ve vězeňském zařízení v podmínkách současného liberalizovaného výkonu trestu, plném zábavných aktivit, není. A takto může konkrétní vězeň pokračovat v postupu, samozřejmě zcela účelově chápaném, na cestě z ostrahy do dozoru, z dozoru do dohledu, až k podmíněnému propuštění z výkonu trestu. A etické aspekty toho všeho, kdo by je hledal, všichni jsou srozuměni, a nastoleným systémem přinuceni hrát svou roli zcela v goffmanovském duchu – všichni hrají divadlo.

Mezi vězni panuje **neustálá směna služeb**, prolínající se „dodavatelsko-odběratelské vztahy“, vlastně úplně vše je mezi nimi na prodej, kupříkladu postavení uvnitř kolektivů, ochrana, bezpečnost, pomoc, zboží všeho druhu, drogy, sex, práce na rajonech, jako skoro jediný zdroj možnosti udělování kázeňských odměn, či zase naopak zbavení nutnosti práce na rajonech výměnou za služby, peníze, úsluhy, nejrůznější služby, praní prádla, ponožek. Nic, ale vůbec nic, není zadarmo. Vše je vždy tvrdě vynucováno zpět, **nikdy není žádná „pomoc“ nezištná**, na což nezřídka doplácí nezkušení prvotrestaní a prvovězňeni, tj. nově přijatí vězni, kteří nejsou dosud náležitě s tímto subkulturním prostředím obeznámeni, kteří neznají nepsaná, avšak reálně existující neformální pravidla, jež jsou příležitostně nelítostně připomínána. Bezohlednost, skrytá i zjevná hostilita a agresivita mezi vězni je všudypřítomná, celá atmosféra vězeňského života jí je prodchnuta. Pravidla jsou nelítostná, slabost se netoleruje, síla uznává, především hrubá. Zločinci své oběti nelitují, stejně nelitují jeden druhého. Slabí se nelitují, ale jsou ostatními využíváni do té míry, do jaké ji snesou.

To platí bez výjimky o všech vězeňských kolektivech, nevyjímaje specializovaná oddělení pro toxikomany ani oddělení určené pro tzv. možné oběti násilí, protože i mezi slabými jsou někteří ještě slabší, a tak se stejný příběh neustále opakuje v jiných podobách i v těchto „azylech“.

Výchova se v podmínkách kolektivního výkonu trestu stává téměř iluzorní, resocializace nemožná, stupeň a hloubka deprivace je po prodělaných zkušenostech v prostředí věznic u mnoha odsouzených vyšší, nežli na počátku výkonu trestu. Všichni (včetně personálu) jsou navíc obohaceni o pestrou zkušenost druhých, deprivovanějších jedinců. Všude je znát skrytý vliv neformálních vůdců, disponujících většími právy, než druzí, kteří však musí mezi sebou o svůj vliv, postavení a výhody neustále nemilosrdně soupeřit. Sociální a fyzický tlak je nepřetržitý, což vede nezřídka k různým projevům dekompenzace psychicky méně odolných jedinců, resp. méně deprivovaných, tedy slušnějších jedinců, jejichž psychické obtíže, resp. příčiny jejich obtíží mívají zpravidla jednotnou hlavní diagnózu – mívá jméno a příjmení.

Je to podivný, nepřirozený, pokřivený svět, pokřivený život deformovaný nedobrovolným kolektivním soužitím uvnitř početných vězeňských skupin. Sami odsouzení někdy označují tyto kolektivy jako „tlupy“, po individuální terapii někteří říkají, „a teď zpátky do tlupy“. **Hromadný, kolektivní výkon trestu je v současné době 25 let trvajícím přežívajícím anachronismem, zastaralým reliktem minulosti.** Pokud sloužily ubytovny, resp. ubikace dříve v podstatě jen na přespání, jelikož vězni převážnou část času trávili

v práci nebo na cestě do zaměstnání, problémy mezilidských vztahů, konfliktních situací, samozřejmě existovaly, ale zdaleka nedosahovaly té intenzity, četnosti, a naléhavosti, které dosahují dnes.

Výše prezentované problémy jsou pádným argumentem pro názor, že trest, konkrétně **nepodmíněný trest odnětí svobody zřídka má očekávaný účinek na změnu chování a jednání vězňů do společensky žádoucí podoby, a to jak v průběhu uvěznění, tak v době po propuštění z vězení.** Ve výkonu trestu dochází spíše k negativním změnám. Nejen, že pachatelé v prostředí věznic zpravidla neodobouřávají zažité způsoby svého chování, včetně agresivních projevů, ale jen se učí lépe je skrývat před dozorujícím personálem a projevovat svoji agresi nepřímo – zprostředkovaně přes submisivní spoluodsouzené, vytvářením skupinových pseudosociálních norem apod. Učí se indukovat svoje způsoby chování spoluvězňům formou zvyšování napětí v neformálních skupinách vězňů. Tím pak podporují existenci výše popsaného druhého života odsouzených a naopak brání úspěšnosti resocializačních postupů včetně těch, které jsou zaměřeny speciálně na eliminaci násilí ve věznicích.

- 6) Bez nezbytného **pracovního zařazení vězňů**, bez jakékoli normální práce, umožňující změnu a smysluplnou činnost, je současný penitenciární model po všech stránkách nevyhovující, nemoderní, nedůstojný a jako takový nemůže přes množství aktivit v rámci programů zacházení standardní pracovní činnost adekvátně nahradit. Jestliže k tomu přistoupí demoralizující nečinnost, zahálka, nuda, depravace osobnosti se tímto úměrně stupňuje.

Terapeutické programy jsou jistě potřebné, ale pouze v odůvodněných indikovaných individuálních případech, nikoli jako hromadný kolektivní systém, suplující chybějící normální pracovní činnost. Sebelepší terapie, která je vhodná k odtlumení tenzí, či k omezení pocitů nudy ve vězení, však vězni nepomůže po propuštění. Zejména když během trestu nepracoval a nemohl krýt pohledávky, kterých ho stejně nikdo nezbaví a nenaučil se zde pracovním návykům, které buď nikdy neměl, anebo jich v důsledku výkonu trestu z valné části, či zcela, pozbyl.

- 7) V posledních dvaceti letech je téměř znemožněn **penologický výzkum** mimo jiné i proto, že je podmíněn písemným souhlasem vězně – respondenta. Takže může být uskutečňován jen na takových osobách, které se výzkumu chtějí účastnit, a objektivita získaných poznatků, a zejména jejich zobecnění, může být vždy zpochybněna značně omezeným výběrem výzkumného vzorku. Proto více než dříve nabývá na významu možnost získat jiné, dostupnější poznatky z prostředí věznic, které mohou více či méně konečné výsledky výzkumu ovlivnit. A zpravidla tyto informace může poskytnout pouze zkušený vězeňský personál. S tímto účelem jsme se v této kapitole pokusili zachytit nenahraditelné zkušenosti vězeňských psychologů, a to s cílem uplatnit je při naplňování nové koncepce českého vězeňství a eliminovat alespoň některé z výše popsaných problémů.

VI.

Srovnání vězeňské populace vybraných zemí

V této kapitole porovnáme data získaná formou námi speciálně vytvořeného dotazníku – strukturované informace (příloha č. 5) – z Maďarska, Rakouska, Slovenska a České republiky a data získaná z polských statistik. Oslovili jsme také kolegy v Německu, bohužel bez úspěchu. Získaná data však nejsou zcela srovnatelná navzájem mj. i z důvodu, že každá země má jiné časové limity na zpracování resortních statistik a často nám byly poskytovány údaje starší, než jsme požadovali. Většina dat zpracovaných do tabulek zachycuje stav v letech 2009 až 2013.

V samostatných podkapitolách jsou zpracovány informace o vězeňských populacích na Slovensku a srovnatelné informace z České republiky.

Při srovnání výše uvedených zemí podle indexů vězeňské populace²⁸ z období let 2009 až 2013, tak v České republice, Maďarsku a Slovensku nepřesáhl hodnotu 200, v Polsku pak dosáhl hodnoty 300.

VI.1. Výsledky získané vyžádanou strukturovanou informací

Ve všech zmíněných zemích, vyjma Maďarska, je vězeňská služba zařazena do resortu ministerstva spravedlnosti. Maďarská vězeňská služba spadá pod ministerstvo vnitra.

Z námi provedeného šetření vyplynulo, že **ve všech srovnávaných zemích mají odsouzení povinnost pracovat**. Zaměstnanost vězňů činila v České republice k 31. 12. 2013 66,36 % všech práceschopných vězňů (Česká republika používá od zbývajících zemí odlišnou kategorii „zaměstnanosti“, kdy pod ni řadí také aktivity, které nemají povahu pracovního vztahu. Ostatní země termínem „zaměstnanost“ rozumí striktně aktivity, za které odsouzení pobírají mzdu). Na Slovensku bylo k 31. 12. 2011 zaměstnáno 61,95 % osob z počtu všech práce schopných vězňů, z toho ve vnitřní režii věznice 22 %, externími firmami mimo věznici 20 %, externími firmami v areálu věznice 58 % (do tohoto počtu jsou zahrnuti též odsouzení na vlastních pracovištích provozovaných Sborem vězeňské a justiční stráže mimo spolupráci s externími firmami). V Maďarsku bylo k 31. 12. 2013 zaměstnáno 65 % všech práceschopných vězňů a v Rakousku bylo k 1. 1. 2014 zaměstnáno 4 786 osob z celkového počtu 7 039, tedy 67,5 %.

Dále vyplynulo, že **ve všech srovnávaných zemí mají odsouzení povinnost hradit náklady na výkon jejich trestu**, avšak na Slovensku a v Rakousku pouze ti vězni, kteří mají příjem buď z pracovní činnosti či z důchodových dávek.

Zajímavostí je skutečnost, že **na Slovensku byly nejnižší denní náklady na jednoho vězně** (v roce 2011) 876 Kč (tato částka zahrnuje čerpání z běžných rozpočtových výdajů), v České republice byly v roce 2013 průměrné náklady na jednoho vězně za den 1 319 Kč

28 Index vyjadřuje poměr počtu vězňů k určitému datu – např. 31. 12. – k počtu obyvatel v hodnoceném státu dle statistické ročenky. Představuje pak počet vězňů na 100 000 (příp. 10 000) obyvatel. (Např. 20 000 vězňů na 100 000 obyvatel 10 mil státu představuje index 200).

(kdy tato částka zahrnuje náklady na platy personálu, pojistné, ostatní veřejné výdaje, FKSP, kapitálové výdaje a výdaje na sociální dávky), v Rakousku tvořily průměrné náklady v témže roce 2 767 Kč na jednoho vězně a v Maďarsku činily přibližně 3 015 Kč.

Detailní popis vězeňských systémů jednotlivých zemí uvádíme ve druhé části této kapitoly, v této části se soustředíme na srovnání získaných dat.

Z dotazníkového šetření dále vyplynulo, že mužská vězeňská populace v roce 2013 byla v jednotlivých věkových skupinách procentuálně zastoupena tak, jak ukazuje tabulka č. 30: Nejvíce vězňů bylo ve věkové kategorii 30 až 60 let.

Tabulka č. 30

Země	Mužská vězeňská populace celkem	18–30 let	30–60 let	60–70 let	Starší 70 let
Česká republika	13 491	48,4 %	50,8 %	0,8 %	0,015 %
Maďarsko	11 518	33,4 %	65 %	1,6 %	
Rakousko	6 673	39,4 %	56,7 %	3,19 %	0,67 %
Slovensko	8 016	34,9 %	64,5 %	0,62 %	

Zajímavé hodnoty v této tabulce i následujících jsou zvýrazněny.

Mužská vězeňská populace v Maďarsku a na Slovensku vykazuje téměř identické složení v kategorii do 30 let a v kategorii od 30 do 60 let, obě země používají ve statistikách jednu kategorii pro vězně starší 60 let (nerozlišují do 70 a nad 70 let), kdy Maďarsko má o procento vyšší zastoupení v této věkové skupině. Oproti nim je rakouská vězeňská mužská populace do 30 let nepatrně větší a téměř o deset procent menší populace v kategorii 30–60 let. Naopak je pak vyšší zastoupení vězňů v kategorii nad 60 let, kdy Rakousko rozlišuje kategorii do 70 let a starší.

Česká republika má výraznější zastoupení mužské vězeňské populace do 30 let a výrazně nižší zastoupení v kategorii 30–60let, kdy velikost nejstarší vězeňské populace osciluje mezi velikostí uvedenou Maďarskem a Slovenskem a je výrazně menší, než takto stará rakouská skupina. Jinými slovy, Česká republika má z uvedených zemí nejmladší mužskou vězeňskou populaci.

Pokud se zaměříme na ženskou vězeňskou populaci v roce 2013 (která je shodně ve všech srovnávaných zemích výrazně nižší než mužská), zjistíme toto:

Tabulka č. 31

Země	Ženská vězeňská populace celkem	18–30 let	30–60 let	60–70 let	Starší 70 let
Česká republika	810	44,2 %	54,6 %	1,23 %	0 %
Maďarsko	873	19,4 %	79,5 %	1,15 %	
Rakousko	428	34,6 %	61,4 %	3 %	0,9 %
Slovensko	521	24,8 %	72,6 %	2,7 %	

I při srovnávání zastoupení žen podle věku ve vězeňské populaci zjistíme, že nejbližší k sobě mají velikosti této populace v Maďarsku a na Slovensku, i když s většími rozdíly než u populace mužské, přesto rozdíly nečiní víc než pět a půl procenta. **Česká republika má i mezi ženami nejmladší vězeňskou populaci** a Rakousko opět osciluje mezi Českou republikou a zbývajícími dvěma zeměmi.

Pokud bychom porovnali zastoupení mužů a žen v jednotlivých věkových kategoriích v rámci jednotlivých srovnávaných zemí, v České republice nečiní rozdíl mezi muži a ženami zastoupenými v jednotlivých věkových kategoriích více než pět procent, rakouské vězeňské populace se pak liší maximálně o čtyři procenta, oproti tomu slovenské o deset a maďarské až o čtrnáct procent.

V následující pasáži se zaměříme na možné shody či odlišnosti ve složení pravomocně odsouzených podle délky uloženého trestu. Aby bylo možné provést srovnání, upravili jsme kategorie tak, aby se dala použít získaná data, tedy jsou odlišné od přehledů uvedených v následných popisech jednotlivých zemí.

Tabulka č. 32 Délka trestu odnětí svobody do 6 měsíců a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	13,39 %	11,47 %	10,85 %	8,07 %	3,26 %
Maďarsko	5,75 %	6,06 %	6,76 %	5,59 %	5,08 %
Polsko	8,02 %	7,75 %	7,75 %	8,31 %	7,38 %
Rakousko	10,78 %	10,29 %	9,94 %	9,64 %	8,90 %
Slovensko	X	5,54 %	5,40 %	6,28 %	6,21 %

Z přehledu trestu odnětí svobody v délce **do šesti měsíců** uloženého za předchozích pět let lze vyčíst, že kromě České republiky neznamenal ukládání trestu odnětí svobody do šesti měsíců větších změn, rozdíly mezi jednotlivými lety nepřesahují v případě Maďarska, Polska a Slovenska jedno procento, v případě Rakouska dvě procenta. Oproti tomu ukládání trestu odnětí svobody v této délce v České republice vykazuje prudký pokles, a to od prvního sledovaného roku k poslednímu o deset procent. Vyjma Slovenska dochází k lehkému poklesu u všech zemí, avšak rozdíl nepřesahuje dvě procenta.

Tabulka č. 33 Délka trestu odnětí svobody 6–12 měsíců a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	24,70 %	24,79 %	26,59 %	22,84 %	10,61 %
Maďarsko	16,63 %	16,38 %	14,52 %	12,74 %	13,21 %
Polsko	21,07 %	21,01 %	21,24 %	20,98 %	20,56 %
Rakousko	10,29 %	11,39 %	9,91 %	10,42 %	16,40 %
Slovensko	X	13,02 %	12,47 %	13,38 %	11,84 %

U trestu odnětí svobody **mezi 6 a 12 měsíci** je zřejmé, že většina zemí nezaznamenala větší rozdíly v ukládání tohoto trestu ve sledovaných letech, v případě Maďarska, Polska a Slovenska nečiní rozdíly více než 3,5 procenta, kdy Polsko má téměř konstantní počet tohoto typu trestu. Oproti tomu Česká republika doznala skokové změny v roce 2013, kdy počet těchto trestů poklesl o 14 procent, ačkoli v předchozích letech dosahoval vyrovnaného počtu. Ve stejném roce pak došlo v Rakousku k výraznějšímu nárůstu, o 6 procent.

Tabulka č. 34 Délka trestu odnětí svobody 1–3 roky a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	33,44 %	34,75 %	31,01 %	39,73 %	44,19 %
Maďarsko	33,45 %	34,87 %	35,77 %	35,94 %	34,98 %
Polsko	43,77 %	44,58 %	44,48 %	44,94 %	45,62 %
Rakousko	34,24 %	35,13 %	34,92 %	33,99 %	31,68 %
Slovensko	X	31,13 %	30,36 %	30,32 %	28,84 %

Zde je třeba zdůraznit, že **u délky trestu od 1 do 3 let se jedná ve všech sledovaných zemích o nejčastěji ukládanou podobu trestu**, tvoří téměř vždy třetinu všech uložených trestů. I u tohoto typu se Česká republika lehce vymyká trendu, kdy všechny země si drží téměř konstantní počet těchto trestů, a u nás dochází k nárůstu o více než deset procent. **Spolu s Polskem pak má Česká republika v roce 2013 nejvyšší zastoupení této délky trestu mezi uloženými tresty odnětí svobody.**

Tabulka č. 35 Délka trestu odnětí svobody 3–5 let a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	9,79 %	10,57 %	12,06 %	11,80 %	17,24 %
Maďarsko	17,49 %	17,74 %	17,87 %	17,58 %	17,62 %
Polsko	12,22 %	12,00 %	12,20 %	12,19 %	12,44 %
Rakousko	18,89 %	18,31 %	20,18 %	19,70 %	18,28 %
Slovensko	X	17,35 %	17,84 %	15,18 %	17,17 %

I u délky trestu odnětí svobody od 3 do 5 let můžeme dovodit, že trendem je konstantní procentní zastoupení, vyjma České republiky, kdy dochází k nárůstu o téměř osm procent.

Tabulka č. 36 Délka trestu odnětí svobody 5–10 let a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	12,02 %	11,85 %	12,49 %	11,36 %	15,93 %
Maďarsko	17,87 %	16,63 %	17,17 %	19,66 %	20,32 %
Polsko	8,23 %	7,89 %	7,59 %	7,05 %	7,24 %
Rakousko	16,09 %	15,72 %	16,39 %	17,43 %	16,50 %
Slovensko	X	23,42 %	24,29 %	24,71 %	25,44 %

Z tabulky č. 36 lze vyčíst, že **u délky trestu odnětí svobody v rozmezí 5 až 10 let nedochází v rámci jednotlivých zemí k žádnému zásadnímu výkyvu** mezi podílem tohoto trestu ve sledovaných letech, rozdíl nikdy nepřesahuje čtyři procenta. Zajímavé je, zatímco v Polsku tato délka trestu netvoří ani deset procent všech uložených trestů, na Slovensku je to čtvrtina, v Maďarsku v roce 2013 pětina, v České republice a v Rakousku v dlouhodobějším náhledu šestina.

Tabulka č. 37 Délka trestu odnětí svobody větší než 10 let a její procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	6,47 %	6,37 %	6,78 %	5,99 %	8,45 %
Maďarsko	6,45 %	6,00 %	5,78 %	6,14 %	6,32 %
Polsko	6,34 %	6,38 %	6,33 %	6,10 %	6,28 %
Rakousko	7,36 %	7,07 %	6,79 %	6,94 %	6,35 %
Slovensko	X	9,14 %	9,21 %	9,72 %	10,02 %

U trestu odnětí svobody delšího než 10 let je zřejmé, že nedochází k žádným výrazným změnám, jeho změny se pohybují okolo jednoho procenta krom České republiky, kde došlo k nárůstu o dvě procenta, což nepředstavuje žádnou významnější změnu. Zajímavou se jeví skutečnost, že větší podíl tohoto trestu má v dlouhodobější perspektivě Slovensko a v posledním sledovaném roce se k němu přidala i Česká republika, avšak ne v tak výrazné podobě.

Tabulka č. 38 Trest doživotí a jeho procentuální podíl na všech trestech odnětí svobody

	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	0,20 %	0,19 %	0,22 %	0,22 %	0,32 %
Maďarsko	2,13 %	2,11 %	1,97 %	2,08 %	2,21 %
Polsko	0,35 %	0,38 %	0,41 %	0,43 %	0,47 %
Rakousko	2,34 %	2,09 %	1,87 %	1,89 %	1,89 %
Slovensko	0,41 %	0,43 %	0,41 %	0,47 %	0,41 %

U trestu doživotí vidíme, že Česká republika, Polsko a Slovensko dlouhodobě udržují podíl tohoto trestu ve výši do půl procenta, oproti Rakousku a Maďarsku, kde se pohybuje okolo dvou procent. V případě Maďarska je to téměř konstantní podíl, u Rakouska dochází k pozvolnému snižování o téměř půl procenta.

Dalším ukazatelem vězeňské populace je míra, v jaké jsou v ní **zastoupeni prvotrestaní a recidivisté.** Opět budeme srovnávat navzájem vybrané země, krom Polska, kde se nám nepodařilo potřebné informace získat, a Slovenska, které informaci o četnosti předchozích věznění neposkytlo.

Zastoupení odsouzených poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody (poprvé uvězněných) v roce 2013, jak vyplývá z dotazníkového šetření, uvádí tabulka č. 39.

Tabulka č. 39

Země	Muži – podíl prvotrestaných na celkové vězeňské populaci	Ženy – podíl prvotrestaných na celkové vězeňské populaci
Česká republika	27,95 %	48,88 %
Maďarsko	42,61 %	60,02 %
Rakousko	43,21 %	49,77 %

Z uvedené tabulky lze vyčíst, že v případě mužů jsou prvotrestaní v České republice výrazně méně zastoupeni než v Maďarsku a Rakousku, kdy tyto dvě země mají téměř identický podíl prvotrestaných mužů ve věznicích. V případě žen se blíží situace v České republice rakouské, kdy podíl prvotrestaných žen je také téměř identický a vymyká se Maďarsko, kde více než polovinu žen ve věznicích tvoří prvotrestané.

Dle dotazníkového šetření mělo v roce 2013 již jednu zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody následující počet mužů a žen:

Tabulka č. 40

Země	Podíl mužů podruhé uvězněných na celkové mužské vězeňské populaci	Podíl žen podruhé uvězněných na celkové ženské vězeňské populaci
Česká republika	22,34 %	21,97 %
Maďarsko	32,68 %	27,84 %
Rakousko	21,05 %	24,77 %

Jednu zkušenost s uvězněním má více než pětina mužů v českých a rakouských věznicích oproti jedné třetině mužů ve věznicích maďarských. U žen není rozdíl tak výrazný, podruhé se ve výkonu trestu ocitla pětina českých žen, čtvrtina rakouských a více než čtvrtina maďarských žen.

Dle dotazníkového šetření mělo v roce 2013 více než jednu zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody následující počet mužů a žen:

Tabulka č. 41

Země	Podíl počtu více než jednou uvězněných mužů na celkové mužské vězeňské populaci	Podíl počtu více než jednou uvězněných žen na celkové ženské vězeňské populaci
Česká republika	49,69 %	29,13 %
Maďarsko	24,71 %	12,14 %
Rakousko	35,74 %	25,47 %

Rozsáhlejší zkušenost s uvězněním má téměř polovina českých mužů oproti více než třetině rakouských a čtvrtině maďarských. U českých žen je to jedna třetina oproti čtvrtině rakouských žen a více než desetinu maďarských. Jinými slovy v České republice je nejméně podíl recidivy v případech mužů a žen a nejlépe je na tom Maďarsko.

V poslední části této kapitoly se zaměříme na nejčastější trestné činy, za které byly osoby vězněné v roce 2013 odsouzeny. Slovensko bohužel neposkytlo informace, proto ve srovnání chybí.

Při zpracování těchto informací jsme sloučili některé trestné činy do jedné kategorie, neboť se domníváme, že se spíše než skutková podstata liší jazykové označení, do jisté míry zkreslené i překladem. Dospěli jsme k následujícím sedmi trestným činům (skupinám trestných činů), které se v rámci srovnávaných čtyř zemí vyskytují nejčastěji.

1. Krádež
2. Loupež
3. Trestné činy proti životu a zdraví
4. Podvod
- 5.–6. Drogové delikty
- 5.–6. Výtržnictví, vandalismus
7. Zanedbání povinné výživy

Trestný čin krádeže se objevuje na prvním místě ve všech srovnávaných zemích, kdy na druhém místě se shodně v České republice, Maďarsku i Polsku objevuje loupež, oproti tomu v Rakousku je na druhém místě trestný čin ublížení na zdraví. Další shodou pak je umístění trestného činu podvodu na pátém místě v České republice a v Maďarsku.

Shrnutí:

Pokud bychom měli **shrnout situaci v roce 2013** v českém vězeňství pohledem výsledků srovnání daných zemí, **nejvýraznější odchylkou České republiky od ostatních je výrazně mladší vězeňská populace a to jak mužská, tak ženská**. Shodně jako ostatní země tvořily mužskou vězeňskou populaci zejména osoby ve věku 30–60 let (polovina), ale oproti ostatním zemím byla věková skupina 18–30 let zastoupena také téměř 50 %, kdy u ostatních zemí tvořil podíl této věkové skupiny 33–39 %. Obdobně u žen tvořily v roce 2013 českou vězeňskou populaci více jak z poloviny ženy ve věku 30–60 let, zároveň se na její skladbě významně podílela věková skupina 18–30 let, a to 44 %, u srovnávaných zemí pak 19–35 %.

Co se dále týče **složení vězeňské populace, muži v České republice mají výrazně větší kriminální zkušenost**, kdy prvotrestaní činí necelou třetinu této populace oproti necelé polovině v Maďarsku a Rakousku, obdobně je výrazná odlišnost České republiky v případech předchozího častějšího odsouzení, kdy tato skupina tvoří polovinu, oproti čtvrtině v Maďarsku a více než třetině v Rakousku. **V případech ženské vězeňské populace nejsou rozdíly mezi Českou republikou a ostatními zeměmi tak významné**, naopak se od ní a Rakouska liší Maďarsko se svým výrazně nižším podílem v minulosti vícekrát odsouzených žen, který tvoří pouhých 12 % oproti České republice, kde je tento podíl třetinový, a Rakousku, kde je čtvrtinový. (Slovensko bohužel informace k předchozí zkušenosti s uvězněním nedodalo.)

Další významnou odchylku, a to nižší podíl krátkodobých trestů na celkovém počtu trestů odnětí svobody v roce 2013, zapříčinila novela trestního zákona v roce 2012. Při srovnání tohoto podílu v letech 2009–2013 je evidentní pokles podílu trestu odnětí svobody do 6 měsíců, kdy v roce 2009 tvořil 13%, v roce 2012 8 % a v roce 2013 pouze 3 %. Oproti tomu rozdíly v podílu tohoto trestu odnětí svobody v uvedených letech u ostatních zemí nepřesahují dvě procenta.

Obdobně u trestu odnětí svobody v délce 6–12 měsíců dochází v České republice k prudkému poklesu, kdy v roce 2012 činí téměř 23 % a o rok později necelých 11 %. Oproti tomu u ostatních zemí nedochází k většímu rozdílu než 6 %.

U trestu odnětí svobody v délce 1–3 roky je pro všechny srovnávané země shodné, že se jedná o nejčastěji ukládaný trest. Kromě České republiky nedošlo v žádné zemi mezi sledovanými lety 2009–2013 (v případě Slovenska 2010 a 2013) k výrazné změně podílu této délky trestu na všech trestech odnětí svobody. Pokud porovnáme situaci v roce 2013 s výchozí sledovanou situací, v Maďarsku stoupl o 1,53 % a v Polsku o 1,85 %, v České republice došlo k navýšení o 10,75 %, zatímco v Rakousku se snížil o 2,56 % a na Slovensku došlo k jeho poklesu o 2,29 %. V roce 2013 činil tento typ trestu odnětí svobody přibližně třetinu všech trestů v Maďarsku, Rakousku a na Slovensku, zatímco v České republice a v Polsku se blížil téměř k polovině všech trestů.

Lze shrnout, že výše uvedené odchylky vyčerpaly zásadnější odlišnosti a v ostatních ohledech se od situace v České republice příliš neliší.

Podíl trestu odnětí svobody 3–5 let kopíruje situaci popsanou v předchozím odstavci, opět vyjma České republiky nedochází k žádným výrazným změnám v ukládání tohoto typu trestu, pokud srovnáme rok 2009 a 2013 (v případě Slovenska 2010 a 2013) a tvoří ve všech sledovaných zemích necelou pětinu všech trestů, kdy v Polsku je tento podíl menší a pohybuje se okolo 12 %. V České republice dochází k zvýšení tohoto podílu o necelých 8 % a tím se dostává na úroveň pětinového podílu jako u většiny zemí.

Podíl trestu odnětí svobody v délce 5–10 let se ve srovnávaných zemích v roce 2013 výrazně lišil, v případě Slovenska činil čtvrtinu, zatímco v případě Polska necelou desetinu. Oproti tomu v České republice a v Rakousku činil necelou pětinu, v Maďarsku pětinu. Pokud srovnáme rok 2009 a 2013 (v případě Slovenska 2010 a 2013), nedošlo v jeho ukládání k žádným výrazným změnám, nejvíce se jeho podíl změnil v České republice, kdy se zvýšil o 3,91 %, k jeho navýšení došlo také v Maďarsku o 2,45 %, Slovensku o 2,02 % a Rakousku o 0,41 %. Zajímavé je, že v Polsku, kde tvoří výrazně nízký podíl oproti ostatním zemím, došlo ještě k jeho snížení o 0,99 %.

Podíl trestu odnětí svobody delšího než deset let byl v roce 2013 u všech zemí srovnatelný a nedošlo ani k žádným významnějším změnám v jeho ukládání, tvořil desetinu všech trestů odnětí svobody na Slovensku a necelou desetinu všech trestů v České republice, v ostatních zemích činil jeho podíl okolo šesti procent.

Obdobně podíl trestu doživotí se v průběhu sledovaných let v žádné ze zemí výrazně nezměnil a v roce 2013 tvořil okolo půl procenta v České republice, Polsku a na Slovensku, v Maďarsku a Rakousku činil jeho podíl přibližně dvě procenta.

VI.2. Slovensko

Slovenská vězeňská služba je zařazena pod Ministerstvo spravedlnosti, které také financuje její činnost, dohled vykonává státní zastupitelství. Kontrolu výkonu trestu dále vykonává Národní rada Slovenskej republiky, ministr a jím pověřené osoby, generální ředitel vězeňské služby a jím pověřené osoby, a také právnické nebo fyzické osoby, pokud tak stanoví zvláštní právní předpis či mezinárodní smlouva, kterou je Slovenská republika vázána. Kontrolu hospodaření provádí Ministerstvo spravedlnosti a Nejvyšší kontrolní úřad Slovenské republiky.

Postavení vězeňské a justiční stráže upravuje zvláštní zákon č. 4/2001 Z. z. o Zbore väzenskej a justičnej stráže. Zákon definuje Sbor vězeňské a justiční stráže jako ozbrojený bezpečnostní sbor, který plní úkoly na úseku výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody, ochrany a ostrahy objektů sboru a ochrany pořádku a bezpečnosti v objektech soudů a státních zastupitelství.

Vězeňskou službu tvoří 4 680 příslušníků vězeňské služby a 780 zaměstnanců, tedy civilní zaměstnanci tvoří 14,3 % sboru. Pracují jako administrativní pracovníci (sekretářky), bezpečnostní a požární technici, personalisti (spravují agendu civilních zaměstnanců), účetní, kuchaři, provozní údržbáři (elektrikář, zámečnick, strojník, instalatér, apod.), recepční a pokojská (v léčebně rekreačních střediscích VS) a spojovatelka telefonní ústředny. Status příslušníka Vězeňské služby je obdobný jako status příslušníka policie, neboť služební poměr příslušníků Policejního sboru, Sboru vězeňské a justiční stráže, Slovenské informační služby a Národního bezpečnostního úřadu upravuje zákon č. 73/1998 Z. z. o služobnom pomere.

O zařazení vězně do konkrétního typu věznice rozhoduje soud. Vnější diferenciacie se dělí podle stupně ostrahy a řídí se zásadou, že čím vyšší stupeň ostrahy, tím větší je rozsah omezení. Obdobně se postupuje i při úpravě výkonu práv a programu zacházení (§ 12 Zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov znení neskorších predpisov). Trest odnětí svobody se vykonává diferenciovaně v zařízeních minimálně středního anebo maximálního stupně ostrahy. Vnější diferenciaci specifikuje § 48 Trestného zákona č. 300/2005 Z.z. takto:

Soud zařadí odsouzeného zpravidla do věznice

- a) S minimálním stupněm ostrahy, pokud v posledních deseti letech před spácháním trestného činu nebyl ve výkonu trestu odnětí svobody, který mu byl uložený za úmyslný trestný čin
- b) Se středním stupněm ostrahy, pokud byl v posledních deseti letech před spácháním trestného činu ve výkonu trestu odnětí svobody, který mu byl uložený za úmyslný trestný čin; k předchozímu odsouzení se však nepřihlédne, pokud se na pachatele hledí, jako kdyby nebyl odsouzený

- c) Do zařízení výkonu trestu odnětí svobody s maximálním stupněm ostrahy zařadí soud
 - aa) pachatele, kterému uložil trest odnětí svobody na doživotí
 - bb) pachatele zvláště závažného zločinu.

O tom, do kterého zařízení se odsouzený umístí k výkonu trestu odnětí svobody, rozhoduje Generální ředitelství Sboru vězeňské a justiční stráže (dále jen „generální ředitelství“), podle stupně ostrahy, délky trestu, závažnosti trestné činnosti, věku, zdravotního stavu, vzdělání a kvalifikace. Před umístěním odsouzeného do příslušného zařízení se bez zbytečného odkladu vykoná psychologické vyšetření osobnosti. Psychologické vyšetření osobnosti odsouzeného je zaměřené na zjištění jeho potřeb pro stanovení programu zacházení.

O podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody rozhoduje soud. Soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, pokud odsouzený ve výkonu trestu plněním svých povinností a svým chováním projevilsou nápravu a lze od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, a

- a) Pokud jde o osobu odsouzenou za přečin po výkonu poloviny uloženého nepodmíněného trestu odnětí svobody anebo rozhodnutím prezidenta Slovenské republiky zmírněného nepodmíněného trestu odnětí svobody
- b) Pokud jde o osobu odsouzenou za zločin po výkonu dvou třetin uloženého nepodmíněného trestu odnětí svobody anebo rozhodnutím prezidenta Slovenské republiky zmírněného nepodmíněného trestu odnětí svobody
- c) Pokud jde o osobu odsouzenou za zvláště závažný zločin, může být podmíněně propuštěná až po výkonu tří čtvrtin uloženého trestu odnětí svobody
- d) Pokud jde o osobu odsouzenou na doživotí, může být podmíněně propuštěná nejdříve po dvaceti pěti letech výkonu toho trestu odnětí svobody
- e) Pokud jde o osobu opakovaně odsouzenou k trestu odnětí svobody na doživotí, nemůže být podmíněně propuštěná

V roce 2011 bylo podáno celkem 4 605 podaných žádostí o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Z toho bylo vyhověno 2 359 žádostem, tedy 51 % osob bylo podmíněně propuštěných. Podle vnější diference bylo podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody realizováno následovně: mladiství – 88 %, minimální stupeň ostrahy – 57 %, střední stupeň ostrahy 33 % a maximální stupeň ostrahy 8 %.

Zákon č. 475/2005 Z.z., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů stanovuje v § 39 povinnost pracovat. Ta se vztahuje na všechny odsouzené, kteří byli zařazeni do práce. **Ve vězeňské statistice jsou pak vykazovány jako zaměstnané osoby ti vězni, kteří jsou zaměstnáni na plný úvazek, ale také ti, kteří jsou zaměstnáni na částečný úvazek. Za zařazené do práce se považují odsouzení i tehdy, pokud mají zkrácenou pracovní dobu, nesmí však být v kratší méně než pět hodin v jednom pracovním dni.**

K 31. 12. 2011 bylo zaměstnáno 62 % osob z počtu všech práce schopných vězňů, z toho ve vnitřní režii věznice 22 %, externími firmami mimo věznici 20 %, externími firmami v areálu věznice 58 % (do tohoto počtu jsou zahrnuti též odsouzení na vlastních pracovištích provozovaných Sbořem vězeňské a justiční stráže mimo spolupráci s externími firmami).

Odsouzení jsou odměňováni jednotným způsobem, podle druhu a množství vykonané práce v souladu s nařízením vlády SR č. 384/2006 Z.z., o výšce pracovní odměny a podmínkách jejího poskytování obviněným a odsouzeným, tedy na jejich odměňování nemá vliv, zda vykonávají práci na pracovišti přímo zřízeném vězeňskou službou, pro státní správu, soukromou firmu anebo v rámci vnitřní režie. Při zařazení na konkrétní práci se odsouzený zařadí do příslušného platového tarifu a pracovního stupně v závislosti na charakteru práce, kvalifikace a délky praxe.

Povinnost hradit náklady spojené s výkonem trestu (pobyt ve věznicí), tedy náklady výkonu trestu, mají ti odsouzení, kteří jsou zařazeni do práce a tyto náklady hradí z pracovní odměny odsouzeného.

Při výpočtu nákladů výkonu trestu z pracovní odměny odsouzeného se postupuje podle § 45 odst. 2, písmena b) zákona o výkonu trestu, kde u odsouzeného, který nemá vyživovací povinnost, se náklady výkonu počítají jako 55 % z čisté pracovní odměny z částky nepřevyšující částku životního minima a z částky přesahující částku životního minima ve výši 20 % z čisté pracovní odměny.

Pokud má odsouzený vyživovací povinnost, tak náklady výkonu trestu se počítají jako 45 % z čisté pracovní odměny z částky nepřevyšující částku životního minima a z částky přesahující částku životního minima ve výši 10 % z čisté pracovní odměny.

Povinnost hradit náklady výkonu trestu má také odsouzený, který pobírá důchodové dávky. V takovém případě se náklady hradí z této důchodové dávky. Příslušný orgán sociálního pojištění na základě výkonu rozhodnutí generálního ředitele je povinný srazit z důchodu odsouzeného sumu na úhradu nákladů výkonu trestu ve výši 50 % důchodu, nejvíce však za jeden kalendářní měsíc a v částce rovnající se části mzdy nepostihnutelné výkonem rozhodnutí a zaslat ji příslušné věznicí, v níž se odsouzený nachází.

Průměrný denní náklad na jednu vězněnou osobu představoval v roce 2011 35,61 €. Při výpočtu průměrného denního nákladu na jednu vězněnou osobu se vycházelo z celkového čerpání rozpočtových běžných výdajů v roce 2011.

Po propuštění z výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody jsou pohledávky – dluhy bývalých obviněných a bývalých odsouzených převedené z jednotlivých věznic na úsek odboru ekonomiky Generálního ředitelství sboru vězeňské a justiční stráže (dále jen „úsek pohledávek“).

Úsek pohledávek zabezpečuje vymáhání pohledávek ve smyslu zákona č. 71/1967 Sb. (správní řád) ve znění pozdějších předpisů, nařízením výkonu rozhodnutí srážkou ze mzdy, z pracovní odměny odsouzených nebo obviněných, z důchodu, nebo příkázáním pohledávky z účtu v bance anebo pobočce zahraniční banky. V odůvodněných případech se využije i institut soudního exekutora.

K 31. 12. 2011 evidoval Sbor vězeňské a justiční stráže pohledávky obviněných a odsouzených v celkové výši 10 679 003,10 €.

Z toho tvoří pohledávky bývalých obviněných a bývalých odsouzených, evidované a spravované úsekem pohledávek 9 403 989,87 € pohledávky obviněných ve výkonu vazby a odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody 1 275 013,23 €.

V průběhu roku 2011 bylo z celkové dlužné částky 10 679 003,10 € uhrazeno 476 198,04 €, t.j. 4,5 %.

Tabulka č. 42 Vývoj početních stavů vězněné populace SR za posledních 5 let:

Rok/Počet osob	2009	2010	2011	2012	2013
Obvinění (vazebně věznění)	X	1 464	1 407	1 308	1 216
Odsouzení (vykonávající trest odnětí svobody)	X	8 567	9 118	9 542	8 537

Tabulka č. 43 Vývoj početních stavů vězněných žen v SR za posledních 5 let:

Rok/Počet žen	2009	2010	2011	2012	2013
Obvinění (vazebně věznění)					
Odsouzení (vykonávající trest odnětí svobody)	X	476	555	584	515

Tabulka č. 44 Věkové rozvrstvení vězněných pravomocně odsouzených osob v SR v roce 2013

Pohlaví	Do 18 let	18–21	22–25	26–30	31–45	46–60	Nad 60let	Celkem
M	51	348	904	1 494	3 607	1 562	50	8 016
Ž	4	13	37	75	261	117	14	521
Celkem	55	361	941	1 569	3 868	1 679	64	8 537

Tabulka č. 45 Složení pravomocně odsouzených vězněných osob v SR podle délky uloženého trestu

Délka uloženého trestu	2010	2011	2012	2013
Do 6 měs.	475	492	599	530
Do 1 roka	1 115	1 137	1 277	1 011
Do 2let	1 536	1 552	1 705	1 392
Do 3 let	1 131	1 216	1 188	1 070
Do 5 let	1 486	1 627	1 448	1 466
Do 10 let	2 006	2 215	2 358	2 172
Do 15let	559	583	635	592
Do 25 let	224	257	293	264
Doživotí	35	39	39	40
Celkem	8 567	9 118	9 542	8 537

Výzkum ve věznicích je organizovaný příslušníky a zaměstnanci Sboru vězeňské a justiční stráže, ale také civilními osobami. Výzkum realizují také studenti vysokých škol v rámci bakalářských, magisterských a dizertačních prací. Aktuálně platí interní předpis ZIPS GR č. 12/2010 Exkurzie v objektech Zboru väzenskej a justičnej stráže a realizácia systematickej vedeckej činnosti, kde jsou podrobně stanovené podmínky, které musí být splněné, aby se mohl výzkum realizovat. Je připraven nový interní předpis, který bude komplexně předmětnou problematiku upravovat, nyní je v legislativním řízení. V aktuálně platném interním předpise je přesně vymezené, jakými oprávněními bude výzkumník disponovat. Zpravidla pokud výzkumník není příslušníkem Sboru vězeňské a justiční stráže, dotazník dá respondentům vyplnit určený příslušník sboru, tak, aby zachoval strukturu výzkumného vzorku dle hypotéz výzkumného úkolu. Při zveřejňování získaných informací se striktně postupuje podle zákona č. 428/2002 o ochraně osobních údajů a zákona č. 215/2004 o ochraně utajovaných skutečností. Výběr respondentů je na pracovnících sboru – studenti zpravidla nepřicházejí do přímého kontaktu s vězňenými osobami.

VI.3. Česká republika

Česká vězeňská služba je zařazena pod Ministerstvo spravedlnosti, které nad ní také vykonává dohled. Soud, který rozhoduje o vině a trestu, délku trestu a zařazení do konkrétního typu věznice. Tím se řídí Vězeňská služba, která následně určí, v které konkrétní věznici bude odsouzený trest vykonávat.

Dalšími kritérii pro umístování odsouzených do konkrétních věznic je pohlaví odsouzeného (muž, žena), věk (mladistvý či dospělý), možnost zaměstnání a zdravotní stav.

Vězeň může být podmíněně propuštěn, pokud lze předpokládat, že byl dosažen cíl trestu odnětí svobody na základě doporučení věznice, doporučení odborného personálu, bezproblémového chování během pobytu ve věznici, zaměstnání, programu zacházení atd. Zákonnou podmínkou je, že odsouzený odpykal polovinu trestu odnětí svobody (u prvotrestaných třetinu, pokud nebyli odsouzeni za zvlášť závažný zločin), v případě odsouzených za zvlášť závažné zločiny tři čtvrtiny trestu.

O podmíněném propuštění rozhoduje soud. V roce 2013 bylo podmíněně propuštěno 2 835 osob.

Odsouzení mají povinnost pracovat, k 31. 12. 2013 bylo zaměstnáno 66,36 % všech práceschopných vězňů.

O propuštění vězně z výkonu trestu odnětí svobody je informována probační služba.

V roce 2013 činily průměrné náklady na jednoho vězně za den 1 319 Kč, kdy tato částka zahrnuje náklady na platy personálu, pojistné, ostatní veřejné výdaje, FKSP, kapitálové výdaje a výdaje na sociální dávky.

Vězni mají povinnost svůj pobyt ve věznicích hradit, je jim účtováno přibližně 1 500 Kč za měsíc.

Dluhy za pobyt ve věznicích jsou od odsouzených vymáhány Vězeňskou službou. V roce 2013 činila dlužná částka za pobyt ve vězení 54 727 000 Kč u vězňů ve stavu a 281 341 000 Kč u vězňů, kteří byli propuštěni. Celkem tedy dlužná částka činila 336 068 tisíc Kč.

Tabulka č. 46 Vývoj početních stavů vězněné populace v ČR za posledních 5 let:

Rok/Počet osob	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Obvinění (vazebně věznění)	2 360	2 443	2 613	2 183	2 308	2 185
Odsouzení (vykonávající trest odnětí svobody)	19 374	19 449	20 541	20 429	14 301	16 433

Tabulka č. 47 Vývoj početních stavů vězněných žen v ČR za posledních 5 let:

Rok/Počet žen	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Obvinění (vazebně věznění)	151	164	185	155	147	145
Odsouzení (vykonávající trest odnětí svobody)	1 007	1 129	1 307	1 300	810	1 022

Tabulka č. 48 Věkové rozvrstvení vězněných pravomocně odsouzených osob v ČR v roce 2013

Věk	Muži	Ženy	Celkem
Do 18 let	34	1	35
Nad 18 do 30 let	6 498	357	6 855
Nad 30 do 60 let	6 852	442	7 294
Nad 60 do 70 let	105	10	115
Starší 70 let	2	0	2
Celkem	13 491	810	14 301

Tabulka č. 49 Složení pravomocně odsouzených vězněných osob v ČR podle délky uloženého trestu

Délka uloženého trestu	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Do 3 měs.	437	351	319	258	64	115
Nad 3 do 6 měs.	2 155	1 881	1 693	1 391	402	823
Nad 6 do 12 měs.	4 782	4 822	4 930	4 665	1 517	2 919
Nad 1 rok do 3 let	6 475	6 759	5 750	8 116	6 319	6 463
Nad 3 do 5 let	1 895	2 056	2 236	2 411	2 466	2 476
Nad 5 do 10 let	2 328	2 305	2 316	2 320	2 278	2 398
Nad 10 do 15 let	1 034	1 014	998	944	901	863
Nad 15 let	218	226	259	280	308	328
Doživotí	38	37	40	44	46	48
Celkem	19 362	19 449	20 541	20 429	14 301	16 433

Tabulka č. 50 Počty vězněných pravomocně odsouzených osob v ČR rozdělených podle počtu předchozích odsouzení v roce 2013:

Počty odsouzení	Muži	Ženy	Celkem
Poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody (poprvé uvězněn)	3 772	396	4 168
Byl již 1x vězněn	3015	178	3 193
Byl již vícekrát než 1x vězněn	6 704	236	6 940
Celkem	13 491	810	14 301

Osoby vězněné v roce 2013 byly nejčastěji odsouzeny za následujících 10 konkrétních trestných činů, seřazených dle četnosti výskytu:

1. krádež,
2. loupež
3. zanedbání povinné výživy
4. neoprávněné držení platební karty
5. podvod
6. výtržnictví
7. maření výkonu úředního rozhodnutí
8. porušování domovní svobody
9. vraždu
10. drogové delikty.

Ve věznicích není prováděn penologický výzkum, přesto, že povinnost jej provádět je zakotvena v zákoně. Určitá šetření odsouzených osob jsou prováděna pracovníky Vězeňské akademie ČR a studenty vysokých škol, a to jak studenty – pracovníky Vězeňské služby, tak i dalšími osobami apod.

VII.

Závěr a diskuse

Dne 3. 2. 2016 byla přijata vládou ČR „Koncepte vězeňství do roku 2015“²⁹, která zahajuje novou etapu ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Tato koncepce vychází ze základní premisy, jíž je multidisciplinární a meziresortní přístup k problematice vězeňství. Jedním z přístupů s širší platností se snad stane i předkládaná kriminologická analýza výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Dosud jako téměř jediný zdroj informací o nepodmíněném výkonu trestu odnětí svobody sloužily resortní analýzy (pokud byly dostupné), ty však neposkytovaly (ani nemohly) potřebné informace k vytvoření si reálné představy o sankční politice v posledních cca dvaceti letech v České republice, o výsledcích srovnání způsobů nepodmíněného výkonu trestu odnětí alespoň s okolními státy, o skutečných problémech českého vězeňství v širších souvislostech.

Nepodmíněný trest odnětí svobody – je trest, který je stále funkční a jeho zrušení se nechystá. Jak z výše provedené kriminologické analýzy jednoznačně vyplývá, je však nezbytné jej reformovat – zbavit se nefunkčních pravidel jeho výkonu, věznice přizpůsobit evropským standardům vystavením nových objektů pro výkon nepodmíněného trestu, modernizovat užívané bezpečnostní technologie, zkvalitnit a vybavit většími pravomocemi vězeňský personál. Česká republika není v této snaze o reformu osamocená, spíše pokulhává především za některými severskými evropskými státy, které reformy v této oblasti průběžně realizují. Není ovšem pravdou, že zrovna anglosaské země a USA musí být v této snaze naším vzorem. To, co bychom však především měli z většiny evropských států převzít, je jejich kritický postoj k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody a úsilí o jeho transparentnost, větší kontrolu při realizaci výkonu trestu jednotlivými zařízeními (věznicemi) a měli bychom ubrat direktivnosti centrálnímu řízení. Současně bychom však měli zvýšit osobní odpovědnost vězeňských funkcionářů za učiněná rozhodnutí – odměnit dobrá a následováníhodná a sankcionovat špatná rozhodnutí. Snad schvalovaná koncepce vězeňství na léta budoucí (do roku 2025), která vznikla v diskusi širokého fóra odborníků, tato očekávání naplní.

Pro ilustraci, že obdobné problémy řeší i vyspělé západní vězeňské systémy, které často prezentujeme jako náš vzor:

Dle projevu britského ministerského předsedy Camerona z 8. 2. 2016³⁰, vězeňské reformy by měly být součástí britské politiky a měla by být stanovena vize moderního, účinnějšího než dosud, hodného 21. století vězeňství.

Uvádíme některé výňatky z jeho projevu:

„Výchozím bodem reformy je fakt, že vězení potřebujeme. Někteří lidé – násilníci, vrahové, zneužívači dětí opravdu do věznic patří. Pro mě trest odnětí svobody není sprosté slovo. Ne každý má výčitky svědomí a hledá vykoupení za spáchaný trestný čin.“

„Avšak těm, kteří se hodlají změnit, musíme nabídnout šanci na změnu. Musíme pomáhat těm, kteří udělali chyby, najít správnou cestu zpět do společnosti.“

29 Koncepte vězeňství do roku 2025 – příloha usnesení vlády České republiky č. 79 ze dne 3. 2. 2016.

30 www.gov.uk/government/policies/justice-system-transparency

„Stručně řečeno potřebujeme vězeňský systém, který ve věznicích nevidí pouze přítěž, ale naopak potenciální přínos, který se má využít. Dnes však vězeňský systém skandálně selhává.“
(Cameron, 2016)

Zásadní vliv na výkon trestu odnětí svobody v českých věznicích (na jeho úroveň, počty vězňených osob atd.) má prováděná sankční politika státu. Hodnoceno zpětně, na sankční politiku realizovanou v České republice po roce 1990 pak zásadní vliv měla (podle našeho názoru) následující opatření: depenalizace a dekriminlizace provedená v prvních letech po sametové revoluci, rozšíření škály alternativních trestů, velká novela trestního řádu a novela trestního zákona provedená zák. č. 265/2001 Sb., přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zák. č. 218/2003 Sb.) a přijetí nového trestního zákoníku (zák. č. 40/2009 Sb.).

Pro analyzované období let 1990–2015 bylo charakteristické, že opatření velmi často nenaplnila očekávání zákonodárce ve smyslu snížení vězeňské populace. Dalším charakteristickým znakem uvedeného období byla absence funkční trestní politiky.

Pokud chce stát vybudovat promyšlenou a funkční trestní politiku, tak je nezbytné zajistit její provázání i s dalšími subjekty či orgány působícími mimo resort ministerstva spravedlnosti. Subjekty odpovědné za její realizaci si musí uvědomit, že vliv trestní justice a jí uplatňovaných opatření na recidivu odsouzených je velmi omezený. Trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat a musí se více zaměřit na diskusi o vhodných opatřeních v oblasti sociální politiky, i když nezbytným předpokladem či základem je pochopitelně motivace odsouzených žít v souladu se zákony, jejich vlastní aktivita a zájem řešit problémy.

Pouze při tomto komplexním přístupu lze docílit funkční trestní politiky.

Problematika vězeňství je širší, než se může na první pohled zdát. Způsoby výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, jednotlivé programy zacházení s vězni jsou z hlediska metodiky definovány a popsány, ale jejich naplnění bývá mnohdy obtížné. Jedním ze základních pilířů v programech zacházení je zaměstnávání odsouzených. To by mělo být smysluplné a současně by mělo odsouzeným ve výkonu trestu přinést takové finanční ohodnocení, které by mohlo pokrýt jak zákonem vymezené platby, tak i dluhy odsouzených. Pokud k tomu přičteme nutnost vytváření pracovních míst v prostorách věznic, v době existence nezaměstnanosti, nutnost pracovníky pro práci zaškolit atd., není tomuto veřejnému sektoru co závidět. Zaměstnávání předchází další důležitý pilíř, jakým je vzdělávání odsouzených, a to nejen akademické, ale zejména praktické, jež by nalezlo do budoucna svoje uplatnění po výkonu trestu. Nakonec by mělo v optimálním případě dojít k využití všech získaných pozitivních zkušeností v praxi sociálních služeb po propuštění odsouzených, a to za pomoci ingerence státu.

Vzhledem ke stále se rozrůstající vězeňské populaci, kterou si žádný ze států nemůže z hlediska ekonomiky dovolit, je však terciární prevence probíhající ve věznicích i po výkonu trestu žádoucí a nutná. Ačkoli je tato problematika široká, a co do realizace náročná (zejména pro personál věznic), je stále pomyslnou Popelkou. Neutuchající práce s odsou-

zenými není široké veřejnosti známa, a pokud některé aspekty vejdou v širší povědomí prostřednictvím novinových článků, internetu či jiným způsobem, je velmi často vnímána jako něco nepatřičného, nadstandardního.

Všechny státy v Evropě i ve světě se snaží nasměrovat svoji trestní politiku ke stejnému cíli, tím je, v ideálním případě, bezpečný stát s minimem spáchaných trestných činů a stabilním počtem osob ve věznicích, a volí k jeho dosažení odchylné prostředky. Bohužel spoléhat v tomto případě pouze na terciární prevenci prováděnou ve věznicích jako na samospasitelnou nelze. I když bude prováděna zodpovědně, bude mít a má svoje limity. Úvod do nové koncepce českého vězeňství začíná slovy: „Vězeňství je esenciální součástí trestní politiky státu. Česká republika jako demokratický právní stát vychází ze svých mezinárodních závazků, z respektu k lidským právům a svobodám a ze svého úkolu ochránit společnost před pachatelem porušování právních předpisů. Účelem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí, jednajících v souladu se zákony“.

Již chybí jen dostatečná podpora (včetně finanční) všech ostatních státních institucí, aby české vězeňství mohlo stanovené cíle dosáhnout.

Resumé

Jedním z nejtěžších výzkumných úkolů ve společenských vědách v ČR v posledních desetiletích je provedení šetření pachatelů trestných činů jako specifické skupiny občanů, zjišťování účinnosti jim udělených trestů, a především zkoumání účinnosti stávajících způsobů zacházení s odsouzenými pachateli v podmínkách nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody. Ani resortní analýzy (pokud jsou dostupné) neposkytují potřebné informace k vytvoření si reálné představy o sankční politice v posledních cca dvaceti letech v České republice, o výsledcích srovnání způsobů nepodmíněného výkonu trestu odnětí alespoň s okolními státy, o skutečných problémech českého vězeňství v širších souvislostech.

Za této situace byl v rámci přípravy střednědobého plánu výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na léta 2012 až 2015 založen výzkumný úkol: Analýza změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace. Důvodem pro zadání tohoto úkolu byla skutečnost, že kriminalita v ČR zhruba od počátku nového století, alespoň podle oficiálních statistik, pomalu a neustále klesá, avšak tomu navzdory počty odsouzených, ale i vězňených osob, neustále stoupají. Od 90. let minulého století, kdy v důsledku proslulé amnestie prezidenta republiky se počty vězňených osob ztenčily na minimum (cca 8 000 včetně obviněných), na konci roku 2011 už výrazně překročily hranici 20 000 osob (včetně vazebně vězňených pak 23 tis. osob). Za této situace pak byla koncem roku 2012 vyhlášena další amnestie prezidenta realizovaná od 1. 1. 2013. **Většinová společnost byla touto novou rozsáhlou amnestií nemile zaskočena, protože možnost amnestie v různých průzkumech veřejného mínění opakovaně a razantně odmítala a její případné uskutečnění spojovala s nárůstem kriminality. Odborná veřejnost pak byla v rámci provedené amnestie překvapena faktem, že amnestii nedoprovázelo žádné systémové řešení problémů, které vyvstaly již v průběhu a jako výsledek amnestie v roce 1990 a které vedly k opětovnému navýšení počtu odsouzených do původní výše.**

Využívaje zájem nadřízeného orgánu tj. Ministerstva spravedlnosti, byl zformulován návrh na penologický výzkum, rozdělený do dvou částí: 1) na Analýzu změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace a 2) Nebezpečnost a násilí ve výkonu trestu a vazby.

Předkládaná publikace obsahuje poznatky zjištěné při plnění úkolů z první části, tj. **z analýzy změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace.**

Kolektiv autorů si rozdělil zpracování jednotlivých částí monografie podle odborného zaměření jednotlivých členů a v souladu s vytýčeným cílem. Jako dílčí úkoly byly formulovány následující kapitoly: sankční politika v České republice po roce 1990; vývoj právní úpravy českého vězeňství a problematika zacházení s odsouzenými v posledních letech; analýza struktury vnitřního života odsouzených; srovnání vězeňských populací ve vybraných státech. Jako doplňující byly vybrány ke zpracování obecné informace z historie vězeňství a pohled na problematiku tzv. druhého života odsouzených.

Oproti původnímu záměru autorů došlo při zpracování závěrečné zprávy z výzkumu k určitým úpravám souvisejícím se skutečností, že v posledních dvou letech řešení úkolu byla zadána k vypracování nová koncepce rozvoje českého vězeňství, a to do roku 2025.

Nepodmíněný trest odnětí svobody – je trest, který je stále funkční a jeho zrušení se nechystá. Jak z provedené kriminologické analýzy jednoznačně vyplývá, je však nezbytné jej reformovat – zbavit se nefunkčních pravidel jeho výkonu, věznicе přizpůsobit evropským standardům vystavením nových objektů pro výkon nepodmíněného trestu, modernizovat užívané bezpečnostní technologie, zkvalitnit a vybavit většími pravomocemi vězeňský personál. Česká republika není v této snaze o reformu osamocená, spíše pokulháva především za některými severskými evropskými státy, které reformy v této oblasti průběžně realizují. Není ovšem pravdou, že zrovna anglosaské země a USA musí být v této snaze našim vzorem. To, co bychom však především měli z většiny evropských států převzít jejich kritický postoj k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody a úsilí o jeho transparentnost, větší kontrolu při realizaci výkonu trestu jednotlivými zařízeními (věznicemi) a měli bychom ubrat direktivnosti centrálnímu řízení. Současně bychom však měli zvýšit osobní odpovědnost vězeňských funkcionářů za učiněná rozhodnutí – odměnit dobrá a následováníhodná a sankcionovat špatná rozhodnutí. Snad schvalovaná koncepce vězeňství na léta budoucí (do roku 2025), která vznikla v diskusi širokého fóra odborníků, tato očekávání naplní.

V současném nepodmíněném výkonu trestu odnětí svobody existuje mnoho problémů, které nejen že nejsou řešeny, ale větší část odborné veřejnosti o nich nemá ani tušení. V této publikaci jsme využili příležitost s některými problémy seznámit alespoň naše čtenáře.

Mnohé zjištěné a prezentované rozdíly mezi věznicemi zahrnutými do různých resortních materiálů, analýz a výzkumů by měly jinou podobu, pokud by při jejich interpretaci realizátoři vzali v úvahu, že značná část zjištěných rozdílů je dána předem, a to určeným typem věznicе a charakterem tam, dle předem určených pravidel, zařazovaných druhů vězňů. Výběr typu věznicе (v souladu s tzv. vnější diferenciací) při udělování trestu konkrétním odsouzeným je přímo dán rozhodnutím soudu. V souladu s rozhodnutím soudu jsou pak odsouzené osoby Generálním ředitelstvím Vězeňské služby umístovány do určeného typu věznic, zpravidla prostřednictvím dispečera Generálního ředitelství VS ČR. Bližší informace o jeho práci však nejsou veřejnosti (ani uvnitř resortu) přístupné. Při zařazování vězňů do konkrétních věznic dispečer zpravidla přihlíží k tomu, o jak narušeného jedince se jedná, k rodinnému zázemí odsouzeného, k jeho odborné kvalifikaci, potřebám vzdělávání a potřebám jednotlivých věznic na určité specializace vězňů atd.

Samostatnou kapitolou výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých věznicích jsou informace o tzv. druhém životě odsouzených (aktivitách mimo pozornost vězeňského personálu), které vězeňská služba zpravidla tají nebo zlehčuje. Leckde o jeho projevech opravdu ani neví, protože, dle našeho názoru, chybí potřebný mezičlánek prosociálně spolupracujících samospráv vězňů. Často pak je na „druhý život“ vězňů usuzováno jen z případů, které mají soudní dohru a jsou tak široce medializovány nebo z výpovědí samotných vězňů po propuštění, případně jejich příbuzných a známých nebo z výpovědí propuštěných vězeňských zaměstnanců. Čím méně je seriózních informací o podmínkách VTOS v českých věznicích, tím více je dán prostor širší veřejnosti pro různé dohady a často i bizarní představy o nich.

Námi prezentované problémy jsou pádným argumentem pro názor, že trest, konkrétně **nepodmíněný trest odnětí svobody nemá očekávaný účinek na změnu chování a jednání**

vězněných osob do společensky žádoucí podoby, a to jak v průběhu uvěznění, tak v době po propuštění z vězení. Ve výkonu trestu dochází spíše k negativním změnám. Nejen, že pachatelé v prostředí věznic zpravidla neodbourávají zažitě způsoby svého chování, včetně agresivních projevů, ale jen se učí lépe je skrývat před dozorujícím personálem a projevovat svoji agresi nepřímo – zprostředkovaně přes submisivní spoluodsouzené, vytvářením skupinových pseudosociálních norem apod. Učí se indukovat svoje způsoby chování spoluvězňům formou zvyšování napětí v neformálních skupinách vězňů. Tím pak podporují existenci výše popsaného druhého života odsouzených a naopak brání úspěšnosti resocializačních postupů včetně těch, které jsou zaměřeny speciálně na eliminaci násilí ve věznicích.

Zásadní vliv na výkon trestu odnětí svobody v českých věznicích (na jeho úroveň, počty vězněných osob atd.) má prováděná sankční politika státu. Hodnoceno zpětně, na sankční politiku realizovanou v České republice po roce 1990 pak zásadní vliv měla (podle našeho názoru) následující opatření: depenalizace a dekriminalizace provedená v prvních letech po sametové revoluci, rozšíření škály alternativních trestů, velká novela trestního řádu a novela trestního zákona provedená zák. č. 265/2001 Sb., přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zák. č. 218/2003 Sb.) a přijetí nového trestního zákoníku (zák. č. 40/2009 Sb.).

Pro analyzované období let 1990–2015 bylo charakteristické, že opatření velmi často nenaplnila očekávání zákonodárce ve smyslu snížení vězeňské populace. Dalším charakteristickým znakem uvedeného období byla absence funkční trestní politiky.

Pokud chce stát vybudovat promyšlenou a funkční trestní politiku, tak je nezbytné zajistit její provázání i s dalšími subjekty či orgány působícími mimo resort ministerstva spravedlnosti. Subjekty odpovědné za její realizaci si musí uvědomit, že vliv trestní justice a jí uplatňovaných opatření na recidivu odsouzených je velmi omezený. Trestní politika se na oblast trestání nesmí omezovat a musí se více zaměřit na diskusi o vhodných opatřeních v oblasti sociální politiky, i když nezbytným předpokladem či základem je pochopitelně motivace odsouzených žít v souladu se zákony, jejich vlastní aktivita a zájem řešit problémy.

Pouze při tomto komplexním přístupu lze docílit funkční trestní politiky.

Problematika vězeňství je širší, než se může na první pohled zdát. Způsoby výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, jednotlivé programy zacházení s vězni jsou z hlediska metodiky definovány a popsány, ale jejich naplnění bývá mnohdy obtížné. Jedním ze základních pilířů v programech zacházení je zaměstnávání odsouzených. To by mělo být smysluplné a současně by mělo odsouzeným ve výkonu trestu přinést takové finanční ohodnocení, které by mohlo pokrýt jak zákonem vymezené platby, tak i dluhy odsouzených. Pokud k tomu přičteme nutnost vytváření pracovních míst v prostorách věznic, v době existence nezaměstnanosti, nutnost pracovníky pro práci zaškolit atd., není tomuto veřejnému sektoru co závidět. Zaměstnávání předchází další důležitý pilíř, jakým je vzdělávání odsouzených, a to nejen akademické, ale zejména praktické, jež by našlo do budoucna

svoje uplatnění po výkonu trestu. Nakonec by mělo v optimálním případě dojít k využití všech získaných pozitivních zkušeností v praxi sociálních služeb po propuštění odsouzených, a to za pomoci ingerence státu.

Vzhledem ke stále se rozrůstající vězeňské populaci, kterou si žádný ze států nemůže z hlediska ekonomiky dovolit, je však terciární prevence probíhající ve věznicích i po výkonu trestu žádoucí a nutná. Ačkoli je tato problematika široká, a co do realizace náročná (zejména pro personál věznic), je stále pomyslnou Popelkou. Neutuchající práce s odsouzenými není široké veřejnosti známa, a pokud některé aspekty vejdou v širší povědomí prostřednictvím novinových článků, internetu či jiným způsobem, je velmi často vnímána jako něco nepatřičného, nadstandardního.

Všechny státy v Evropě i ve světě se snaží nasměrovat svoji trestní politiku ke stejnému cíli, tím je, v ideálním případě, bezpečný stát s minimem spáchaných trestných činů a stabilním počtem osob ve věznicích, a volí k jeho dosažení odchylné prostředky. Bohužel spoléhat v tomto případě pouze na terciární prevenci prováděnou ve věznicích jako na samospatitelnou nelze. I když bude prováděna zodpovědně, bude mít a má svoje limity.

Úvod do nové koncepce českého vězeňství začíná slovy: „Vězeňství je esenciální součástí trestní politiky státu. Česká republika jako demokratický právní stát vychází ze svých mezinárodních závazků, z respektu k lidským právům a svobodám a ze svého úkolu ochránit společnost před pachateli porušování právních předpisů. Účelem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí, jednajících v souladu se zákony“³¹.

Již chybí jen dostatečná podpora (včetně finanční) všech ostatních státních institucí, aby české vězeňství mohlo stanovené cíle dosáhnout.

Realizovaná kriminologická analýza si jako cíl stanovila zjistit a popsat příčiny současného vysokého počtu vězněných osob, příčiny změny trendů vývoje vězeňské populace, ale i získat další poznatky o výkonu trestu odnětí svobody v podmínkách českých věznic. Autoři analýzy jsou přesvědčeni, že stanovený cíl analýzy dosáhli. Splněn byl i dílčí úkol, který představovaly návrhy na omezení počtu vězněných osob v budoucnosti. Doufáme, že v příštích letech bude zpracovaná analýza dobrým podkladem pro další opatření zkvalitňující výkon trestu odnětí svobody, dostatečnou poznatkovou bází pro další výzkumné aktivity včetně samostatného penologického výzkumu.

31 Koncepce vězeňství do roku 2025 – příloha usnesení vlády České republiky č. 79 ze dne 3. 2. 2016.

Summary

Marešová, Alena, et al: Unconditional Imprisonment

One of the most difficult research tasks in social sciences in the Czech Republic in recent decades has been the study of offenders as a specific group of citizens, assessing the efficacy of their imposed sentences, and in particular, exploring the effectiveness of current methods in the treatment of convicted offenders serving unconditional terms of imprisonment. Ministerial analyses (if available at all) provide little of the information needed to form a real picture of sanctions policy over the last twenty years in the Czech Republic, a comparison of the methods of unconditional imprisonment with at least neighbouring countries, or the real issues of the Czech prison system in a broader context.

Given this situation, a research task was set up as part of the preparation of the mid-term plan of research activities by the Institute of Criminology and Social Prevention for 2012–2015, titled: Analysis of Changes in the Structure, Trends and Characteristics of the Prison Population. The reason for the assignment of this task was the fact that from approximately the beginning of the new century, at least according to official statistics, the rate of crime in the Czech Republic has been slowly and steadily decreasing, yet despite this the number of convicted offenders and inmates continues to rise. **Since the 1990s, when, as a result of the infamous amnesty announced by the President of the Czech Republic, the prison population dwindled to a minimum (approx. 8,000 including accused), by the end of 2011, the number had significantly exceeded 20,000 inmates (23,000 including those in remand). In this situation, another presidential amnesty was announced at the end of 2012, effective from 1 January 2013. The general public was caught off-guard by this broad amnesty, as it repeatedly and vigorously rejected the option of amnesty in various opinion polls and equated its realisation with an increase in crime. On its part, the expert public was surprised by the fact the amnesty had not been accompanied by any systemic solutions to problems that arose in the course and as a result of the amnesty in 1990, which led to a later increase in the number of convicted offenders to their original number.**

Taking advantage of the interest shown by the superior authority, i.e. the Ministry of Justice, a proposal for a penology study was formulated, divided into two parts: 1) an Analysis of Changes in the Structure, Trends and Characteristics of the Prison Population, and 2) Dangers and Violence During Imprisonment and Custody.

The presented publication contains information found during the execution of the tasks in the first part of the study, i.e. **Analysis of Changes in the Structure, Trends and Characteristics of the Prison Population.**

The team of authors divided the individual parts of the monograph according to the expertise of individual members and in accordance with the stated objective. The following chapters were formulated as sub tasks: sanctions policy in the Czech Republic after 1990; developments in legislation on the Czech prison system and issues on the treatment of convicted offenders in recent years; an analysis of the structure of the inner life of convicted offenders; a comparison of prison populations in selected states. This was supplemented by an examination of general information on the history of the prison system and the issue of the so-called “other life” of convicted offenders.

Certain adjustments over the authors' original intent were made when processing the final research report in relation to the fact a new concept for the development of the Czech prison system up to 2025 was commissioned in the last two years of the research task.

Unconditional imprisonment – is a punishment that is still effective and its abolition is not planned. This was clearly shown by the conducted criminological analysis, however, it requires vital reform – to eliminate dysfunctional rules for its execution, to bring prisons into line with European standards by building new facilities for serving unconditional terms of imprisonment, to modernise security technology, and to improve and give prison staff greater powers. The Czech Republic is not alone in its pursuit of this reform, but it lags behind especially some of the Nordic European countries that have been progressively implementing reforms in this area. However, it is not true that Anglo-Saxon countries and the US must necessarily be our model in this endeavour. However, what we should adopt from most European countries is, above all, their critical attitude to unconditional imprisonment and efforts to ensure their transparency, greater control over the execution of sentences at individual facilities (prisons) and a reduction in the directives of central management. At the same time, however, we should increase the personal responsibility of prison officials for their decisions – rewarding good, emulatable decisions and penalise bad decisions. Perhaps the concept of the prison system for future years (up to 2025), which arose from discussion by a wide platform of experts, will meet these expectations.

Currently, unconditional imprisonment has many problems, which not only remain unresolved, but of which the greater part of the expert public has no knowledge. We took the opportunity to familiarise at least our readers with some of these problems in this publication. Many of the differences found between prisons and presented in various ministerial materials, analyses and studies would be of another form if the authors had taken into account, in their interpretation, that many of the observed differences were given in advance by the specific type of prison and nature of prisoners placed there according to predetermined rules. The choice of the type of prison (according to so-called external differentiation) when sentencing convicted offenders is directly determined by court decision. Convicted offenders are then placed in the designated type of prison according to the court's decision by the General Directorate of the Prison Service, usually through one of its dispatchers. However, more information about its work is not available to the public (or inside the resort). When placing inmates in specific prisons, the dispatcher typically takes into account how disturbed the individual is, the convicted offender's family background, his/her professional qualifications, training needs and the needs of individual prisons for certain specialisations by inmates, etc.

A separate chapter on imprisonment at individual prisons is information on the so-called "other life" of convicted offenders (activities outside the supervision/attention of prison staff) that are generally hidden or derogated by the prison service. At many facilities no-one is even aware of its manifestations, because, in our opinion, the necessary intermediary in the form of a pro-socially cooperating self-government of inmates is lacking. The "other life" of inmates can then only be inferred from cases that end up at court and which receive wide media coverage, or from the testimonies of inmates following their release or that of their relatives and friends, or the testimony of redundant prison employees. The less

reliable information we have about the conditions of imprisonment in Czech prisons, the more scope there is for various speculations and often bizarre ideas about prisons among the general public.

The problems we have presented build a strong case for the argument that punishment, namely **unconditional imprisonment does not have the expected effect on changing the behaviour and conduct of inmates to socially desirable forms, both during incarceration and after release from prison**. Prison is more likely to create negative changes. In general, offenders do not overcome ingrained ways of behaviour, including aggressive behaviour in prisons, but simply learn to better hide them from supervising staff and to express their aggression indirectly – through submissive fellow inmates, creating group pseudo-social standards, etc. They learn to induce their forms of behaviour in fellow inmates by raising tensions in informal groups of inmates. In this way, they support the existence of the afore-described other life of inmates and obstruct the success of resocialisation processes, including those specifically aimed at eliminating violence in prisons.

The state's implemented sanctions policy has a major impact on imprisonment in Czech prisons (its standard, the number of inmates, etc.). Rated retrospectively, sanctions policy implemented in the Czech Republic after 1990, has been fundamentally influenced (in our opinion) by the following measures: depenalisation and decriminalisation in the first years after the Velvet Revolution, the extension of the range of alternative punishments, major amendment of the Code of Criminal Procedure and amendment of the Penal Act by Act No. 265/2001 Coll., the adoption of the Juvenile Justice Act (Act No. 218/2003 Coll.) and the adoption of the new Penal Code (Act No. 40/2009).

It was characteristic in the analysed period of 1990–2015 that measures often did not meet the expectations of legislators in terms of reducing the prison population. Another characteristic feature of this period was the absence of a functional criminal policy.

If the state wants to develop a coherent and functional criminal policy, it must ensure its link to other entities or authorities operating outside the Ministry of Justice. The bodies responsible for its implementation must realise that the impact of the criminal justice system and its measures on the recidivism of convicted offenders is very limited. Criminal policy must not be limited to the area of punishment (penalties), and focus more on discussion of appropriate measures in the field of social policy, even though the prerequisite or basis is naturally the motivation of convicted offenders to live in accordance with the law, their own activity and an interest in solving problems.

Only with this comprehensive approach can a functional criminal policy be achieved.

The issue of the prison system is broader than it appears at first glance. Methods of serving unconditional terms of imprisonment, and individual programmes for the treatment of inmates are defined and described in terms of methodology, but their fulfilment is often difficult. One of the cornerstones of programmes for the treatment of inmates is their employment. This should be meaningful, and at the same time, bring convicted offenders serving time a financial reward, which could cover both statutorily defined payments, as well as the convicted offender's debts. If we add the need for job creation

on prison grounds at a time of unemployment, the need to train workers for specific jobs, etc., there is nothing to envy this public sector. Employment is preceded by another important pillar, which is training convicted offenders, not only academically, but above all practically, which would then find its application in the future after being released from prison. Finally, all the positive experience gained in the practice of social services should be optimally utilised after the release of inmates, with the help of the state.

In view of the ever-growing prison population, which no country can afford in economic terms, tertiary prevention in prisons and after release from prison is both desirable and necessary. Although this issue is broad, and difficult in terms of implementation (especially for prison staff), it is still an illusory concept. Unceasing work with inmates is not known to the general public, and if some aspects come into wider awareness through newspaper articles, the internet or other means, it is very often perceived as inappropriate, or above standard.

Countries throughout Europe and around the world are trying to steer their criminal policy towards the same goal, that is, ideally, a secure state with minimum crime and a stable number of people in prison, and they choose different means to achieve that goal. Unfortunately, we cannot simply rely on tertiary prevention in prisons to solve everything in this case. Even if done responsibly, it will and does have its limits.

The introduction to the new concept of the Czech prison system begins with the words: "Prisons are an essential part of the state's criminal policy. The Czech Republic, as a democratic, constitutional state, proceeds on the basis of its international commitments, respect for human rights and freedoms, and its duty to protect society from perpetrators who violate the law. The purpose of unconditional imprisonment is not only to isolate convicted offenders, but especially an intense effort to reform the offender and his/her future reintegration into a society of people acting in accordance with the law".

The only thing missing is sufficient support (including financial) from other state institutions so that the Czech prison system can achieve these set goals.

The conducted criminological analysis set itself the goal of identifying and describing the causes of the current large number of inmates, the causes of changes in trends in the development of the prison population, but also to gain further knowledge on imprisonment under the conditions of Czech prisons. The authors of the analysis are confident they have achieved the objective of the analysis. The subtask that presented proposals for a reduction in the number of inmates in the future was also met. The authors hope that in the coming years the completed analysis will be a good basis for further measures to improve the quality of imprisonment, and that it will provide a sufficient information and knowledge base for further research, including a separate penology study.

Translated by: Presto

Použité prameny

- Aktuality. (14. únor 2014). Načteno z Vězeňská služba České republiky: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/aktuality/>
- Beier, M. (1996). *Betrüger im Strafvollzug. V Die Sicherungsverwahrung auf dem Prüfstand Ergebnisse einer theoretischen und empirischen Bestandsaufnahme des Zustandes einer Massregel.* Freiburg: Max Planck Institut.
- Best, J. (1999). *Random violence: how we talk about new crimes and new victims.* Berkeley: University of California Press.
- Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení.* Praha: IKSP.
- Blatníková, Š. (2010). *Problematika zabezpečovací detence.* Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2007). *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti.* Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Zeman, P. (2014). *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost.* Praha: IKSP.
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression.* US: John Wiley and sons Inc.
- Cameron, D. (2016). *Prison reform: Prime Minister's speech.* London: Policy Exchange, Westminster.
- Cíle nové koncepce vězeňství do roku 2025: snížení recidivy pomocí vzdělávání a zaměstnávání vězňů a péče o propuštěné.* Získáno 8. leden 2016, z Ministerstvo spravedlnosti ČR: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2375&d=346525>
- Coid, J., Yang, M., Ullrich, S., Robert, A., Moran, P., Bebbington, P., Hare, R. (3 2009). *Psychopathy among prisoners in England and Wales. International Journal of Law and Psychiatry, stránky 134–141.*
- Collins, R. (2008). *Violence: A micro-sociological theory.* Oxford: Princeton University Press.
- Cunningham, H. R., & Berry, W. F. (2012). *Handbook on the Psychology of Violence.* New York: Nova Science Publisher.
- Čermák, I. (1999). *Lidská agrese a její souvislosti.* Žďár nad Sázavou: Fakta.
- Čermák, I., Hřebíčková, M., & Macek, P. (2003). *Agrese, identita, osobnost.* Brno: Psychologický ústav AV ČR.
- Černíková, V., a kol. (2008). *Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Čírtková, L. (2006). *Policejní psychologie.* Plzeň: Aleš Čeněk.
- Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku, I. Obecná část.* (2009). Praha: Parlament ČR.
- Elias, N., a kol. (1994). *The civilizing process: sociogenetic and psychogenetic investigation.* Malden: Blackwell Publishers.
- Ewald, U. (2000). *Criminal victimization and social adaption in modernity.* V H. a. (ed.), *Crime, risk and insecurity.* Loíndon: Routledge.
- Farmer, P. (2004). *Pathologies of Power Health, Human Rights, and the New War on the Poor.* Berkeley: University of California Press.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime: interpreting victimization risk.* Albany, NY: State University of New York Press.
- Foucault, M., a kol. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison.* New York: Vitage books.
- Ganyicz, M. (2013). *Metodické listy pre penitencárnu prax, program zaobchádzani.* Leopoldov: Odbor výkonu väzby a výkonu trestu, GR ZVJS.

- Gelles, R. (1997). *Intimate violence in families*. Thousand Oaks: SAGE.
- Gerbner, G., a kol. (issue 3. vol. 30 1980). The Mainstreaming of America: Volence Profile. *Journal of Communication*, stránky 10–29.
- Goffman, E. (1961). The Charakterisitics of Total Institutions. V A. ETZIONI, *Complex Organizations*. New York: Rinenhart.
- Grumlík, R., & Uhlíř, F. (1 1992). Brutalita ve vražděném útoku. *Československá kriminálníka*.
- Gřivna, T. (6. 2003). Privilegované skutkové podstaty de lege lata a de lege ferenda. *Trestní právo*, stránky 5–7.
- Gřivna, T., Scheinost, M., Zoubková, I., & a kol. (2014). *Kriminologie*. 4. vyd. Praha: Wolsters Kluwer.
- Harsa, P., Žukov, I., & Csémy, L. (8. 2008). Možnosti posuzování a měření agresivity psychiatrických pacientů pomocí osobnostních dotazníků. *Čes. a slov. psychiatrie*, stránky 405–411.
- Hartl, P. (1996). *Psychologický slovník*. Praha: Budka.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hearn, J. (issue 2. vol. 61 2012). The sociological significance of domestic violence: Tensions, paradoxes and implications. *Current Sociology*, stránky 152–170.
- Heidensohn, F., Silvestri, G., Gordon, C., & Miller, P. (1996). *Women and crime: risk-transfer war and its crisis in Iraq* (2 nd ed., Sv. Women in society). Basingstoke: Macmillan.
- Heretik, A. (1999). *Extrémna agrésia I. Forezná psychologia vraždy*. Nové Zámky: Psychoprof.
- Heretik, A. (2004). *Forezná psychologia*. Bratislava: SPN.
- Hinterlehner, H., & Farrall, S. (issue 1. vol. 23 2013). Testing two related models. *International Criminal Justice Review*, stránky 5–24.
- Hořák, J. (2. 2007). Úmyslná úsmrcení de lege ferenda. *AUC-Iuridica*, stránky 133–141.
- Hořák, J. (2011). *Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd*. Praha: UK Praha, právnická fakulta.
- Höschl, C., Libiger, J., & Švestka, J. (2004). *Psychiatrie*. Praha: Tigris.
- Hulmáková, J., & Rozum, J. (2012). Aktuální trendy sankční politiky v ČR. *Trestněprávní revue 11–12*, 256–262.
- Jelínek, J., a kol. (2010). *Trestní právo*. 2. vydání. Praha: Leges.
- Jewkes, Y. (2004). *Media and crime: media influence and public understanding of sexual violence against children* (Issues in society. vyd.). Thousand Oaks: SAGE.
- Jiříčka, V. (2015). *Efektivní zacházení s pachateli násilných trestných činů s poruchami osobnosti v podmínkách penitenciární péče*. Praha, Česká republika.
- Jiříčka, V. (3 2014). Terapie zaměřená na trestný čin. *České vězeňství*, stránky 14–16.
- Jiříčka, V., & Prokešová, J. E. (2012). *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích*. Praha: Vězeňská služba České republiky – Odbor výkonu vazby a trestu.
- Jiříčka, V., Petras, M., Hůrka, J., & Drahý, F. (říjen 2013). Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. *Soudce 10/2013*, stránky 5–10.
- Kaiser, G. (1994). *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck.
- Kaldor, M. (2006). *New and old wars: Organized Violence in a Global Era*. Chicago: Polity press.

- Kalvodová, V. (2012). *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Karabec, Z. (2010). *Proměny trestní politiky v České republice*. Praha: Konference k 50 výročí existence IKSP.
- Karabec, Z., Diblíková, S., & Macháčková, R. (2000). *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP.
- Kelly, E. (2003). *Domestic Violence and the politics of privacy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kitzinger, J. (2004). *Framing abuse: media influence and public understanding of sexual violence against children* (Issues in society. vyd.). Maidenhead, England: Pluto Press.
- Kohoutek, R. (17. červen 2012). *rudolfkohoutek.blog.cz*. Načteno z *Blog.cz*: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1206/teorie-agrese>
- Koncepce rozvoje vězeňství v ČR. (leden 1998). *České vězeňství*, str. Příloha časopisu.
- Koncepce vězeňství do roku 2025. (2015). Praha, Česká republika: Vězeňská služba České republiky.
- Koukolík, F. (2006). *Sociální mozek*. Praha: Karolinum.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Dahlberg, L. L. (issue 9339. vol. 360 2002). The world report on violence and health. *The Lancet*.
- Kunik, M. S. (71 2010). Causes of aggressive behavior in patients with dementia. *Journal of Clinical Psychiatry*, stránky 1145–1152.
- Kvídera, K. (1981). Důvodová zpráva k vydání zákona č. 47/1973 Sb., kterým se mění a doplňuje ZVOS. *Nápravně výchovná činnost, učební pomůcka VŠ SNB*. Praha.
- Kýr, A. (březen 1997). Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství (1952–1992). *Historická penologie*, stránky 49–68.
- LaGrange, R., Ferraro, K., & Supancic, M. (issue 3. vol. 29 1992). Perceived Risk and Fear of Crime: Role of Social and Physical Incivilities. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, stránky 311–334.
- Lány, E. (1930). *Zpráva ministerského rady Dra Lányho o návštěvě vězeňských ústavů v Belgii, Hamburku, Dánsku, Prusku a Sasku v září–říjnu 1930*. Praha: MS.
- Látalová, K. (63 2009). Bipolar disorder and aggression. *International Journal of Clinical practice*, stránky 889–899.
- Látalová, K. (2013). *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing.
- Lhotský, J. (září 2011). Mezinárodní trestní soud a vývoj právní úpravy zločinu agrese v mezinárodním právu. *Právník*, stránky 878–880,887.
- Marešová a kol. (2012). *Analýza trendů kriminality v roce 2011*. Praha: IKSP.
- Marešová, A., a kol. (2014). *Analýza trendů kriminality v roce 2013*. Praha: IKSP.
- Marešová, A. (1995). *Etiologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha : IKSP.
- Marešová, A. (2 2014). Charakteristika věznice – nezbytná součást poznatků z penologického výzkumu. *Kriminalistika*, stránky 128–138.
- Marešová, A. (2004). *Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem (analýza vybraných případů vražd a vydírání)*. Praha: IKSP.
- Marešová, A., a kol. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP.
- Martínek, Z. (26. 6 2015). *Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí*. Načteno z *clanky.rvp.cz*: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/17907>
- Martinková, M. (1995). *Výskyt některých forem násilného a sociálně nežádoucího jednání rodičů vůči dětem při výchově v rodině*. Praha: IKSP.

- Martinková, M. (1997). *Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině. (Kriminologická analýza vybraných pravomocně skončených věcí v roce 1994)*. Praha: IKSP.
- Martinková, M., Slavětinský, V., & Vlach, J. (2014). *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí*. Praha: IKSP.
- Martinková, M., Vlach, J., & Krejčová, S. (2009). *Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí*. Praha: IKSP.
- Marzuk, P. (Juni 1996). Violence, crime and mental illness. How strong a link? *ArchGen Psychiatry*, stránky 481–486.
- McKie L. (2005). *Families, violence and social change*. Maidenhead: Open University Press.
- Musil, J. (10. 2004). Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení. *Trestní právo*, stránky 10–14.
- Mythen, G. (issue 2. vol. 2 2006). Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture od fear? *Crime, Media, Culture*.
- Nasilije, agresija, žestokost (kriminalno-psychologičeskoje issledovanije) (1990)*. Moskva: VNIIPUZP.
- Nečada, V. (2000). *Přehled novel trestních kodexů v období od listopadu 1989 do konce roku 1999*. Praha: IKSP.
- Netík, K. (1991). *Kriminální agresor*. Praha: Řed. SNV.
- Novotný, O. J., a kol. (2004). *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing.
- Oddělení pro odsouzené ve věznicích*. (25. leden 2013). Načteno z Vězeňská služba České republiky: <http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/o-nas-1636/vykon-vezenstvi-729/oddeleni-se-specifickymi-postupy-zachazeni-ve-veznici-vinarice>
- Osmančík, O., a kol. (1992). *Násilná kriminalita*. Praha: IKSP.
- Paéz, D. (2004). *Psychología social, cultura y educación*. Madrid: Pearson Educación.
- Pál, L. (1985). Penitenciární pedagogika. V *Penologické zošity* (str. 11). Bratislava: S ZNV.
- Palmer, S. H. (1972). *The Violent Society*. New Haven: Rowman & Littlefield.
- Palovský, T. (2007). Ústavní meze odpovědnosti za trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 trestního zákona. *Státní zastupitelství* 6, 21–25.
- Páníček, F. (1970). *Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes*. Bratislava: Obzor.
- Petras, M., Jiříčka, V., Hůrka, J., Netočný, M., Podaná, Z., & Buriánek, J. (září 2010). Predikce kriminality: Nový nástroj SARPO 1 na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb pachatele. *Trestněprávní revue*, stránky 283–290.
- Petrusek, M. (. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Poklad, V. (2015). The Global Anomia and its Consequences. V *Prestupnosť i socialnyj kontrol v obščestve postmoderna* (stránky 103–108). Sankt-Peterburg: Alef Press.
- Poněšický, J. (2005). *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton.
- Poněšický, J. (4. 2. 2010). *S Janem Ponesickým o agresi narodni hrdosti a psychologii moci*. Načteno z hn.ihned.cz: <http://deniceksv.webgarden.cz/rubriky/psychologie/jan-ponesicky>
- Raszková, T., & Hoferková, S. (2014). *Kapitoly z penologie II*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Reducing Risks, Promoting Healthy Life* (The world health report. vyd.)(2002). Geneva: WHO.
- Reiss, A. J., & Roth, J. A. (1993). Understanding and preventing violence panel on understanding and control violent behavior. *Commission on Behavioral and Justice Sciences and Education*. Washington: National Academy Press.

- Rozum, J., a kol. (2010). *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Háková, L., & Kotulan, P. (2005). Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací. *Trestní právo* 4, 9–14.
- Rozum, J., Kotulan, P., & Jarkovská, L. (2004). *Institut dohledu u podmíněného propuštění*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., & Tomášek, J. (2008). *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L., & Tomášek, J. (2005). *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L., Nečada, V., & Diblíková, S. (2005). *Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativy*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Vůjtěch, J., & Kotulan, P. (2000). *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*. Praha: IKSP.
- Rozum, J., Kotulan, P., Háková, L., Nečada, V., & Diblíková, S. (2005). *Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativy*. Praha: IKSP.
- SARPO – často kladené otázky. (9. 4 2014). Načteno z Vězeňská služba ČR: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/casto-kladene-dotazy/>
- Sessar, K., & Kerner, H.–J. (1991). *Developments in crime and crime control research: German studies on victims, offenders and the public*. New York: State University of New York Press.
- Shaughnessy, J., & Jennifer, D. (issue 3. vol. 22 2005). Promoting non-violence in schools: The role of cultural, organizational and managerial factors. *Educational and Child Psychology*.
- Shaw, M., Burchell, G., Gordon, C., & Miller, P. (2005). *The new western way of war: risk-transfer war and its crisis in Iraq* (3rd.ed.. vyd.). Malden: MA: Polity.
- Scheinost, M., a kol. (2013). *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti*. Praha: IKSP.
- Scheinost, M., a kol. (2014). *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: IKSP.
- Scheinost, M., Válková, H., a kol. (2015). *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: IKSP.
- Schrag, C. (1961). Some Foundations For a Theory of Correction. V D. R. Cressey, *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Sklenička, J., & Rozum, J. (2014). K problematice neplacení výživného. *Trestněprávní revue* 10, C.H.Beck.
- Smith, M. (issue 1. vol. 3 1988). Women's fear of violent crime. *Journal of Family Violence*, stránky 29–38.
- Specializované resocializační programy. (20. říjen 2012). Načteno z Vězeňská služba České republiky: <http://www.vscr.cz/veznice-pardubice-89/o-nas-1611/vykon-vezenstvi-746/specializovane-resocializacni-programy>
- Stark, E. (2007). *Coercive control the entrapment of women in personal life*. Oxford: Oxford University Press.
- Statistická ročenka kriminality (2015). Praha: MSp.
- Statistické ročenky Vězeňské služby. (2016). Získáno 12. leden 2016, z Vězeňská služba ČR: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>
- Stevens, A., Kesslerová, I., & Steinacková, K. (2007). *Přehled osvědčených postupů při prevenci různých typů násilí v Evropské unii – překlad*. Praha: IKSP – řada PRAMENY.

- Šámal, P. (2014). Nejvyšší soud zhodnotil praxi soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011. *Trestněprávní revue* 9, 199–206.
- Šámal, P., a kol. (2012). *Trestní zákoník I. § 1–139. 2.vydání*. Praha: C.H.Beck.
- Šámal, P., a kol. (2009). *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Ščerba, F. (3 2013). K některým problémům trestního postihu násilných trestných činů. *Kriminalistika*, stránky 198–207.
- Študent, V. (1989). *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: SPN.
- Tamchyna, M. (2014). *Depravace osobnosti ve forenzní psychologii*. Praha: Doktorská práce FF UK.
- Tomášek, I., & Marešová, A. (3,5,1,5, 1987–1988). Využití pedagogické diagnostiky v pedagogii. *Zpravodaj SNV ČSR*, stránky 18–20, 16–18, 22–25, 24–25.
- Ungar, S. (Issue 2. Vol. 52 2001). Moral panic versus the risk society: the implications of the changing sites of social anxiety. *The British Journal of Sociology*, stránky 271–291.
- Urbanová, M., Silvestr, M., Hungr, P., & Miller, P. (2004). *Ženská delikvence: teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen* (Sv. 283). Brno: Masarykova univerzita.
- Válková, H., & Šámal, P. (2012). K podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. *Trestněprávní revue* 2012. *Trestněprávní revue* 11–12, 249–255.
- Válková, H., Kuchta, J., & kol., a. (2012). *Základy kriminologie a trestní politiky, 2. vydání*. Praha: C. H. Beck.
- Vevera, J., Černý, M., & Král, P. (4. 2 2015). *Agrese a násilné chování*. Načteno z zdraví.e: <http://zdravi.e15.cz>
- Vlach, J., Rozum, J., & Tomášek, J. (2015). K problematice peněžitého trestu. *Trestní právo* 4, 17–21.
- Vězeňská služba České republiky. (9. duben 2014). Načteno z SARPO – často kladené dotazy: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/casto-kladene-dotazy/>
- Vězeňství v Československé republice (1930). Praha: Ministerstvo spravedlnosti.
- Voňková, J., & Chalupová, J. (1992). *Sociální práce s pachateli*. Praha: Vydavatelství LE-GES.
- Vůjtěch, J., & kol. (2001). *Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu r.2000*. Praha: IKSP.
- Východiska a záměry nové koncepce vězeňství v České republice. (30. červenec 2014). Praha: Vězeňská služba České republiky Generální ředitelství.
- Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2013. (4. únor 2015). Načteno z Vězeňská služba České republiky: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/vyrocnizprava_vscr_2013.pdf
- Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2014. (17. prosinec 2015). Získáno 17. prosinec 2015, z Vězeňská služba České republiky: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Uredni%20deska/v%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/vz_vscr2014.pdf
- Walby, S. (issue 2. vol. 61 2012). Violence and Society: Introduction to an emerging field of sociology. *Current Sociology*, stránky 95–111.
- Walmsley, R. (2013). World Prison Population List (tenth edition). *Prison Studies*. London, VB: King'College London, International Centre for Prison Studies.
- Weber, M., Roth, G., & Wittich, C. (1968). *Economy and society: an outline of interpretative sociology*. Berkeley: University of California Press.

- Wieczorek, A. (5 1968). Ein Beitrag zur Entmythologisierung des sogenannten Sexualtriebes oder: Was ist beim Sexualsdelictat eigentlich zu behandeln? *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe*.
- Zapletal, J. (1980). *Úmyslná usmrcení*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při GP ČSSR.
- Zapletal, J., Brabcová, I., & Marešová, A. (1992). *K problematice trestného činu vraždy*. Praha: IKSP.
- Zavedení nástroje SARPO do praxe*. (21. listopad 2012). Načteno z Vězeňská služba České republiky: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/aktuality/>
- Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu trestních sankcí v letech 2010 a 2011 (2014)*. Brno: Nejvyšší soud.
- Zoubková, I., & Sklenička, J. (2015). Zanedbání povinné výživy – několik poznámek z průzkumu. *III. kriminologické dny* (stránky 455–464). Hradec Králové: Gaudeamus.
- Zoubková, I., Cejp, M., Marešová, A., Moulisová, M., Nikl, J., & Scheinost, M. (2011). *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Zpráva o činnosti státního zastupitelství v roce 2014 (2015)*. Brno: Nejvyšší státní zastupitelství ČR.
- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014 (ve srovnání s rokem 2013) (2015)*. Praha: MV ČR.
- Žukov, I., Hořák, J., Fischer, S., & Ptáček, R. (29. 9 2015). *Zločiny v afektu – forenzní vyhodnocení – právní komentář*. Načteno z www.cspsychiatr.cz.

Přílohy

Příloha č. 1

Doplňující tabulky ke kapitole III. o sankční politice v České republice

Pravomocně odsouzené osoby k nepodmíněnému trestu – odnětí svobody podle jednotlivých trestných činů za léta 1994–2014 (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon) Zdroj: Statistické ročenky kriminality Msp

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody		
Trestné činy		2014
§ 205 § 247	Krádež	4 489
§ 337 § 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	2 369
§ 178 § 238	Porušování domovní svobody	993
§ 228 § 257	Poškození cizí věci	697
§ 196 § 213	Zanedbání povinné výživy	605
§ 283 § 187	Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a p. látkami a s jedy	544
§ 234 § 249b	Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	504
§ 173 § 234	Loupež	494
§ 209 § 250	Podvod	384
§ 358 § 202	Výtržnictví	372

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody		
Trestné činy		2013
§ 205 § 247	Krádež	4 007
§ 337 § 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	1 900
§ 178 § 238	Porušování domovní svobody	937
§ 228 § 257	Poškození cizí věci	733
§ 173 § 234	Loupež	571
§ 234 § 249b	Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	498
§ 283 § 187	Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a p. látkami a s jedy	490
§ 196 § 213	Zanedbání povinné výživy	459
§ 209 § 250	Podvod	434
§ 358 § 202	Výtržnictví	325

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2012
§ 205 § 247	Krádež	4 909
§ 337 § 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	2 858
§ 196 § 213	Zanedbání povinné výživy	1 157
§ 178 § 238	Porušování domovní svobody	1 075
§ 228 § 257	Poškození cizí věci	851
§ 173 § 234	Loupež	689
§ 234 § 249b	Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	562
§ 283 § 187	Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a p. látkami a s jedy	527
§ 209 § 250	Podvod	465
§ 358 § 202	Výtržnictví	462

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2011
§ 205 § 247	Krádež	4 692
§ 337 § 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	3 123
§ 196 § 213	Zanedbání povinné výživy	1 343
§ 178 § 238	Porušování domovní svobody	1 016
§ 228 § 257	Poškození cizí věci	761
§ 173 § 234	Loupež	640
§ 234 § 249b	Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	496
§ 283 § 187	Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a p. látkami a s jedy	491
§ 209 § 250	Podvod	478
§ 274 § 201	Ohrožení pod vlivem návykové látky	399

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2010
§ 205 § 247	Krádež	4 683
§ 337 § 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	3 081
§ 196 § 213	Zanedbání povinné výživy	1 197
§ 178 § 238	Porušování domovní svobody	964
§ 228 § 257	Poškození cizí věci	780
§ 173 § 234	Loupež	754
§ 209 § 250	Podvod	548
§ 274 § 201	Ohrožení pod vlivem návykové látky	495
§ 283 § 187	Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a p. látkami a s jedy	442
§ 358 § 202	Výtržnictví	396

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2009
§ 247	Krádež	3 432
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	1 240
§ 213	Zanedbání povinné výživy	1 021
§ 180d	Řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění	708
§ 324	Loupež	583
§ 238	Porušování domovní svobody	470
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	374
§ 250	Podvod	362
§ 201	Ohrožení pod vlivem návykové látky	349
§ 250b	Úvěrový podvod	189

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2008
§ 247	Krádež	3 388
§ 180d	Řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění	1 070
§ 213	Zanedbání povinné výživy	918
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	643
§ 238	Porušování domovní svobody	555
§ 234	Loupež	547
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	410
§ 250	Podvod	381
§ 201	Ohrožení pod vlivem návykové látky	313
§ 250b	Úvěrový podvod	234

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2007
§ 247	Krádež	3 340
§ 213	Zanedbání povinné výživy	914
§ 180d	Řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění	783
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	728
§ 234	Loupež	566
§ 238	Porušování domovní svobody	562
§ 250	Podvod	381
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	373
§ 250b	Úvěrový podvod	259
§ 201	Ohrožení pod vlivem návykové látky	210

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2006
§ 247	Krádež	3 385
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	1 095
§ 213	Zanedbání povinné výživy	998
§ 238	Porušování domovní svobody	688
§ 234	Loupež	656
§ 250	Podvod	456
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	397
§ 250b	Úvěrový podvod	313
§ 235	Vydírání	158
§ 202	Výtržnictví	151

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2005
§ 247	Krádež	3 318
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	1 134
§ 213	Zanedbání povinné výživy	946
§ 238	Porušování domovní svobody	791
§ 234	Loupež	708
§ 250	Podvod	534
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	351
§ 250b	Úvěrový podvod	218
§ 221	Ublížení na zdraví	166
§ 248	Zpronevěra	158

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2004
§ 247	Krádež	3 367
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	954
§ 213	Zanedbání povinné výživy	919
§ 238	Porušování domovní svobody	911
§ 234	Loupež	822
§ 250	Podvod	555
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	331
§ 235	Vydírání	202
§ 221	Ublížení na zdraví	174
§ 248	Zpronevěra	167

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2003
§ 247	Krádež	3 403
§ 238	Porušování domovní svobody	981
§ 234	Loupež	856
§ 213	Zanedbání povinné výživy	810
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	726
§ 250	Podvod	590
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	313
§ 221	Ublížení na zdraví	179
§ 219	Vražda	168
§ 235	Vydírání	161

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2002
§ 247	Krádež	3 371
§ 238	Porušování domovní svobody	1 056
§ 234	Loupež	767
§ 213	Zanedbání povinné výživy	727
§ 250	Podvod	664
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	596
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	347
§ 235	Vydírání	176
§ 248	Zpronevěra	170
§ 221	Ublížení na zdraví	165

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2001
§ 247	Krádež	4 608
§ 238	Porušování domovní svobody	1 312
§ 213	Zanedbání povinné výživy	1 000
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	942
§ 234	Loupež	732
§ 250	Podvod	720
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	365
§ 176	Padělání a pozměňování veřejné listiny	299
§ 248	Zpronevěra	266
§ 235	Vydírání	215

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		2000
§ 247	Krádež	4 961
§ 238	Porušování domovní svobody	1 523
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	1 245
§ 213	Zanedbání povinné výživy	1 136
§ 234	Loupež	852
§ 250	Podvod	824
§ 176	Padělání a pozměňování veřejné listiny	326
§ 248	Zpronevěra	325
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	315
§ 235	Vydirání	219

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1999
§ 247	Krádež	5 507
§ 238	Porušování domovní svobody	1 703
§ 213	Zanedbání povinné výživy	1 397
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	1 233
§ 234	Loupež	869
§ 250	Podvod	822
§ 248	Zpronevěra	319
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	279
§ 235	Vydirání	258
§ 176	Padělání a pozměňování veřejné listiny	231

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1998
§ 247	Krádež	5 362
§ 238	Porušování domovní svobody	1 707
§ 213	Zanedbání povinné výživy	1 151
§ 234	Loupež	1 002
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	862
§ 250	Podvod	782
§ 235	Vydírání	320
§ 248	Zpronevěra	304
§ 187	Nedovolená výroba a držení omamných a p. látek a jedů	279
§ 222	Ublížení na zdraví	219

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1997
§ 247	Krádež	5 306
§ 238	Porušování domovní svobody	1 788
§ 213	Zanedbání povinné výživy	968
§ 234	Loupež	871
§ 250	Podvod	779
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	683
§ 248	Zpronevěra	282
§ 249	Neoprávněné užívání cizí věci	269
§ 224	Ublížení na zdraví	229
§ 221	Ublížení na zdraví	215

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1996
§ 247	Krádež	5 229
§ 238	Porušování domovní svobody	1 769
§ 234	Loupež	940
§ 213	Zanedbání povinné výživy	853
§ 250	Podvod	681
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	527
§ 249	Neoprávněné užívání cizí věci	262
§ 248	Zpronevěra	225
§ 224	Ublížení na zdraví	207
§ 235	Vydírání	204

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1995
§ 247	Krádež	5 063
§ 238	Porušování domovní svobody	1 835
§ 234	Loupež	816
§ 213	Zanedbání povinné výživy	741
§ 250	Podvod	659
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	416
§ 249	Neoprávněné užívání cizí věci	246
§ 224	Ublížení na zdraví	207
§ 202	Výtržnictví	197
§ 235	Vydírání	195

Počet odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Trestné činy		1994
§ 247	Krádež	4 727
§ 238	Porušování domovní svobody	1 582
§ 234	Loupež	707
§ 213	Zanedbání povinné výživy	669
§ 250	Podvod	557
§ 171	Maření výkonu úředního rozhodnutí	327
§ 249	Neoprávněné užívání cizí věci	238
§ 224	Ublížení na zdraví	220
§ 248	Zpronevěra	170
§ 202	Výtržnictví	154

Příloha č. 2

Trochu historie...

Alena Marešová

Před téměř 30 lety jsem s kolegou zpracovávala do časopisu Vězeňské služby na pokračování materiál s názvem Využití pedagogické diagnostiky v penologii (Tomášek & Marešová, 1987–1988). Nedávno, při úklidu svých publikací jsem všech pět článků s touto tematikou našla a začetla se... Přesto, že doby minulé i materiály z nich jsou nenávratně pryč, uvědomila jsem si, že pro některé poznatky to nemusí platit, naopak mohou být překvapivě aktuální nebo i ukázat, že současné „objevy“ nejsou až zas tak originální. Někdy se mi dokonce zdá, že některé staré materiály a dokumenty se v úřadech v poslední době skartují především proto, aby neexistoval doklad, že v předchozích generacích existovali jedinci inteligentnější a odborně na vyšší úrovni než jsou současní úředníci. V následujícím textu volně interpretuji, dle mého názoru zajímavé poznatky, zejména tu část, která byla věnována historii vězeňství, a to do II. světové války. (Základními zdroji o vývoji vězeňství ve výše zmiňovaných publikacích byly: Procházka, V. F. *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Nakladatelská a vydavatelská společnost v Praze VII, 1930; Pál, L. *Penitenciárna pedagogika*, in: Penologické zošity S ZNV, Bratislava, 1985 a materiál MSp Vězeňství v československé republice, Praha 1930).

Je pravda, že trestání pachatelů v historických dobách mělo jen charakter odplat za spáchaný zločin, a to zhruba až do 18. století. **Nejčastěji se užívaly** následující tresty: **tresty peněžité**³² (dalo se vykoupit i z nejtěžších zločinů), trest smrti, trest mrzačení těla a vyhnanství. Trest odnětí svobody byl záležitostí velice okrajovou – pouze odsouzené k trestu smrti bylo třeba střežit do vykonání rozsudku. (Tresty peněžité ani tehdy neeliminovaly recidivu, ani příliš neomezily výši kriminality.)

Doložitelné zmínky o trestu uvěznění pocházejí z dob římského císařství. První vězeňské předpisy vydal v r. 435 n. l. Teodosius II. a později Justinián I. – 529 n. l. Cílem těchto předpisů bylo určení pravidel provozu vězení, včetně zacházení s vězni.

Předpisy upravovaly:

- dozor a kontrolu ve věznicích,
- otázky materiálního zajištění a vybavení věznice, její údržbu a náklady na provoz,
- kategorizaci uvězněných (muži byli odděleni od žen),
- činnost kněží („péče a zájem o duši vězňů“).

Trest odnětí svobody však stále až do středověku plnil spíše druhořadou úlohu. Je však znám příkaz Karla Velikého z roku 803. „jestliže svobodný člověk nezaplátí trest, třeba ho zbavit svobody, dokud trest nezaplátí“.

32 Dnes (v roce 2014) je peněžitý trest ukládán spíše výjimečně: ze 72 826 odsouzených osob bylo k nepodmíněnému trestu odnětí svobody odsouzeno 9 568 osob (13 %), k podmíněnému trestu odnětí svobody 50 203 osob (69 % ze všech odsouzených) a k **peněžitému trestu 2 569 (3,5 %)**.

Je prokazatelné, že svobodný člověk v té době byl trestán peněžitým trestem a uvězněn byl jen tehdy, když peněžitý trest nesplatil.

Teprve tzv. Saské zrcadlo (z roku 1230) uvádí uvěznění (trest odnětí svobody) jako samostatný druh trestu.(Pál, 1985)

Uvěznění vykonávali trest izolace od společnosti v různých zařízeních (trestnicích, káznicích), která s využitím dochovaných informací lze zhruba dělit na: církevní vězení, panská vězení, hradní vězení, temnice, vězení pro dlužníky, vojenská vězení. Často jako věznice (trestnice) byly využívány staré pevnosti (např. Leopoldov) kláštery (kartuziánský klášter Kartouzy-Valdice, klášter boromejek³³ v Řepích, klášter františkánů ve Znojmě), hrady (Ilava, Mírov – pevnostní hrad později církevní vězení), válečné tábory (Mikulov).³⁴

Koncem 16. století se již lze setkat se snahou o oddělení nezletilých vězňů (včetně těch, co dnes označujeme jako mladistvé) od dospělých a snahou o klasifikaci a diferenciaci ostatních vězňů podle určitých kritérií.³⁵ (např. v Amsterdamu, Římě).

První větší dílo o věznicích napsal humanista John Howard, a to „O anglických a zahraničních vězeních a žalářích“ (vydáno v Londýně 1777). V roce následujícím zkoncipoval „Zákon o vězeňství“. Současně přiměl parlament k výstavbě dvou centrálních státních vězení, pro něž vypracoval následující zásady (ke kterým snad ani dnes nelze nic zásadního dodat):

- 1) Vězně třeba diferencovat. Zásadně třeba oddělit napravitelné od nenapravitelných³⁶.
- 2) Při nápravě vězňů třeba využívat jako prostředek práci a zaměstnávání prací.
- 3) Je třeba zavést pravidelné vzdělávání vězňů.
- 4) Je třeba zavést náboženskou výuku vězňů.

33 Věznice v Řepích byla mnoho let ve správě řádových sester. Obdobně např. i další mužské trestnice – Kartouzská, Mírovská. Leopoldovská trestnice (s kapacitou 1 000 trestanců) byla ve správě milosrdných sester sv. Vincenta.

34 Všechny vyjmenované věznice mimo Mikulov jsou stále v provozu Vězeňské služby (ČR či SR) – Valdice, Mírov, Řepy, Znojmo, Leopoldov, Ilava. Přeměna starých budov, kde byli hromadně ubytováni vojáci, dělníci aj. ve věznice má tak dlouhodobou tradici. Přestavba kasárenských objektů, táborů nucených prací a ubytoven pro dělníky v průmyslu či v dolech na vězeňské ubytovny je charakteristická i pro dobu po II. SV, ale i léta 90 minulého století.

35 Do 30. let 20. století měly termíny klasifikace a diferenciacie etymologický význam. Dle pozdějších výkladů se jejich významy liší.

36 Jeden z hlavních požadavků vnitřní diferenciacie uvedených v nové koncepci Vězeňské služby v roce 2016.

Tyto zásady sice v praxi nebyly realizovány, ale nebyly zcela ztraceny. Po více než dvaceti letech byla vybudována věznice v Millbanku³⁷ (Millbank Penitentiary³⁸), která se v mnoha ohledech zejména ze stavebního a architektonického pohledu stala vzorem pro další nové věznice po celé Evropě³⁹. (Obdobnou úlohu, ale ve vztahu k věznicím v USA, plnila věznice „Penitenciarium“ v Pensylvánii.) Křídla budovy věznice v Millbanku tvořily osmiúhelník, který se sbíhal do jednoho centra. A toto architektonické uspořádání již umožňovalo členění vězňů v souladu s jejich klasifikací. Hlavním cílem takového uspořádání však bylo umožnit vězeňskému personálu maximální přehled o dění ve věznici s minimem pracovníků; celkově zaručovalo větší bezpečnost a na odsouzené nepůsobilo tak tísnivě, jako pobyt v ostatních věznicích. Jedním z hlavních cílů tohoto uspořádání bylo zamezit šíření „mravní nákazy mezi vězni“. Při umístění do této věznice se již projevovala snaha připravit vězně na život po propuštění, aby po návratu do společnosti, byli schopni se na společenské podmínky adaptovat.

Velké budování věznic v Evropě a USA spadá do období od konce 18. až do počátku 20. století a jednoznačně souvisí s radikálními vězeňskými reformami, prováděnými ve stejném období. Tyto reformy byly inspirovány vznikem a rozvojem mnoha společenských věd v dobách osvícenství a později. V souvislosti s těmito nově postavenými věznicemi se již hovoří o tzv. vězeňské architektuře, kdy budovy byly stavěny speciálně za účelem výkonu trestu odnětí svobody a s ohledem na zamýšlené potřeby provozu takového zařízení.

Sice s určitým zpožděním (což nepřekvapí) i Rakousko, později Rakousko-Uhersko, konkrétně ministerstvo spravedlnosti ve Vídni, v 19. a především na přelomu 19. a 20. století ve spojitosti se schvalováním výstavby nových justičních paláců, jejichž součástí někdy byly i věznice⁴⁰, podporovalo výstavbu i samostatných věznic (trestnic). Díky tomu vznikl např. v tu dobu moderní vězeňský objekt v Plzni, a to podle věznice v Ipswichi (Anglie), postavené ovšem o 100 let dříve.

Vzhled jednotlivých věznic českých i zahraničních lze dohledat v historických dokumentech. V ČR např. v publikacích Kabinetu dokumentace a historie VS ČR, publikacích vydávaných jednotlivými věznicemi v souvislosti s oslavami výročí jejich založení, webových stránkách některých věznic a v původních kronikách vedených ve věznicích i několik staletí (pokud nebyly po roce 1990 ukradeny).

Jako příklad věznic budovaných v Evropě, již jako speciální budovy určené pro výkon trestu odnětí svobody lze jmenovat např. Věznici de Saint – Gilles (Belgie, 1884) a na ní podzemní chodbou navazující Věznici de Forest (dostavěna v roce 1910). Obě vězni-

37 Zhruba ve stejnou dobu jako věznice ve Filadelfii (USA) – jak uvedeno v dalším textu.

38 Mimo Milbank Penitentiary jsou známy téměř ve stejnou dobu vybudované věznice ve Filadelfii a Pittsburgu (USA). **Penitentiary** – angl. kající, kajícícký, ale i nápravný, kázeňský, vězeňský. Původ má uvedený termín v latinském „paenitentia“ znamenající lítost, obrat v myšlení, polepšení. V současnosti je termín penitenciární užíván v českém vězeňství v souvislosti s „penitenciární vědou“. Vzhledem k tomu, že v dnešních věznicích není kladen důraz na to, aby se vězni káli ze spáchaných kriminálních skutků (hříchů), je tento pojem, podle mého názoru, trochu anachronizmem. Jak vysvětlit pak postpenitenciární péči – jako péči o napraveného zločince?

39 Po cca 70 letech však byla uzavřena a zrušena.

40 Např. justiční paláce v Ostravě, Liberci, Českých Budějovicích, Litoměřicích, Olomouci, Opavě, Hradci Králové.

ce měly po 5 do hvězdice spojených křídlech kolem ústředního prostoru, z nichž dvě menší křídla byla určena vězněným ženám. Trestnice v Lovani (Belgie – 1850): vězeňské objekty tvořilo 6 dvouposchodových do hvězdice spojených křidel s 650 celami, z nich 10 cel bylo kárných a pozorovacích, 11 cel nemocničních a 13 cel pro trestance senilní a invalidní. Ke každému křídlu byly připojeny kruhové skupiny trojúhelníkových samovazebních procházkových dvorků, jichž bylo celkem 100. Trestnice průmyslová – vězeňská škola v Gentu (zřízena za Marie-Terezie). Budovy představovaly pravidelný osmistěn, rozdělený na 8 stejných lichoběžníkových traktů, navzájem zcela oddělených, jež se sbíhaly k osmistěnému středovému prostoru. Obdobně byly stavěny: Věznice v Hamburku – (1882), Káznice v Horsensu (Dánsko – 1853), Trestnice v Nyborgu (Dánsko – 1913), Trestnice ve Vridsløsselle u Kodaně (1859) – též 5 soustředěných křidel. Věznice v Berlíně představovaly velký komplex jednotlivých cihlových budov obklopený kolonií zaměstnaneckých bytů (Moabit, Tegel – 1898, Plötzensee, Trestnice v Bautzen – 1904). Další věznice byly stavěny v Itálii, Švýcarsku, dokonce v Rusku (Kresty) a jinde v Evropě a USA. (Lány, 1930)

Ojedinělou publikací věnovanou italským věznicím je kniha plná starých, historických fotografií vydaná v roce 1994 Albertem di Lazzaro a Massimo Pavarini IMMAGINI DAL CARCERE (L'ARCHIVIO FOTOGRAFICO DELLE PRIGIONI ITALIANE), vydavatel Istituto poligrafico e zeccadello stato, Řím 1994.

V 18. století byla realizována první reforma vězeňství, řízená státem, a to v roce 1786 v Pensylvánii (USA). Ve Filadelfii bylo postaveno vězení (v textu již citované), které neslo název „Penitenciarium“ (místo, kde se zločinci kají). V historii vězeňství je způsob výkonu trestu v tomto zařízení znám jako „pensylvánský systém“.

Ve Filadelfii byla v tomtéž období založena i tzv. společnost pro vězeňství, která měla kontrolovat a optimalizovat výkon trestu odnětí svobody. První společnost se sice po roce rozpadla, ale později byla obnovena, a to včetně **vytvoření výzkumného penologického zařízení** tzv. pokusného vězení⁴¹. Výsledky zkoumání pak měly být zohledněny při vytváření zákonů zaměřených na vězeňský systém. V průběhu 19. století byl ve vězeňském systému USA individuální přístup k vězňům potlačen a nastala tzv. éra vězeňského průmyslu, kde vězni byli využíváni jako levná pracovní síla a v rámci věznic byly budovány velké výrobní haly.

V současnosti má USA ve světě nejvyšší index vězněných osob k počtu obyvatel – 716 vězňů na 100 000 obyvatel, a to v době kdy medián indexů jednotlivých evropských států představuje: 1) pro západní Evropu 98; 2) pro ostatní státy Evropy včetně států, jejichž území zasahuje i do Asie (Rusko a Turecko) – 225 vězňů na 100 000 obyvatel. (Walmsley, 2013) Nabízí se vysvětlení, že v USA uskutečněné experimenty nakonec nevyústily v zamýšlený účinek, spíše naopak. Zjevně by trestní politika v USA měla být znovu, a to včetně vězeňství, reformována.

V Rakouském mocnářství již v roce 1787 vydal Josef II. „Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání“ (a pak kde se vzal název nového trestního zákoníku). Ideovým vzorem

41 S obdobným cílem bylo vytvořeno experimentální oddělení v rámci Výzkumného ústavu penologického (1967–1980), ve kterém byli v mimopracovní době ubytováni vybraní odsouzení vězňové ve Věznici Pankrác.

zákoníku byl spis C. Beccarii „O zločinech a trestech“. Při stanovení trestů vycházel ze zásad úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Avšak jeho hlavním přínosem pro vězeňství bylo jen zakotvení myšlenky, že vedle odplaty a odstrašení má mít trest účel nápravný.

První větší pokusy o reformu trestu vězení byly v monarchii uskutečněny až po roce 1848, kdy pod tlakem veřejného mínění a humanizačních trendů v Evropě byla provedena různá opatření zmírňující uvěznění: vězni dostávali teplou stravu, spali na lůžkách, byla jim poskytována lékařská pomoc, byl vyhlášen zákaz mučení. Věznění bylo prováděno, tak jako staletí předtím, převážně formou samotek – aby se vězni v rozjímání ze spáchaného zločinu káli – tj. v absolutní izolaci (i jména vězňů byla utajována a vystupovali pod přiděleným číslem). Součástí systému samotek bylo i mlčení⁴². Jedenkrát týdně se trestanci zúčastňovali bohoslužeb, byli zaměstnáni na celách o samotě. 1x denně měli vycházky v masce se zákazem hovoru. Existoval zdravotní dozor, vězni byli léčeni. Koupání měli 1x měsíčně, úklid denní. Dlouhodobá samota měla negativní vliv na psychiku, a proto později byli oddělováni pouze na noc a zaměstnávání ve společné pracovní hale, ale stále měli povinnost mlčet.

Až v roce 1852 byl vydán trestní zákon (č.117/1852 ř. z.)⁴³. Na jeho základě došlo k ze-státnění vězeňství pod pravomoc státního ministerstva (**ministerstva vnitra**). Císařským rozhodnutím a následným ministerským nařízením z roku 1865 **přešlo řízení vězeňství do působnosti ministerstva práv**⁴⁴. Trestní zákon v hlavě II. stanovil organizační řád žalářů. Trest žaláře se dělil na tři stupně: žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. V návaznosti na trestní zákoník z roku 1803 obsahoval i pokus o vnitřní diferenciaci vězňů, neboť při přidělování práce se mělo přihlížet k stupni trestu, dosavadnímu zaměstnání vězně a k dosaženému vzdělání (kvalifikaci). V roce 1871 byla správa věznic v Uhersku začleněna do resortu Rakouské justice a jedním z následků probíhajících změn v monarchii byla jak novelizace trestních kodexů, tak budování nových objektů justičních paláců – viz předchozí text. Nařízení o správě věznic bylo vydáno roku 1874. Na českém území v tu dobu kromě trestnic (věznic) existovaly i tzv. donucovací pracovny pro kárance⁴⁵ (na českém území např. v Pardubicích, Praze, Kostomlatech, od roku 1935 v Ruzyni).

Ve snahách o zdokonalení trestu vězení excelovali Švýcaři. Pod vlivem významného pedagoga Pestalozziho vytvořili několik klasifikačních systémů, které třídily vězně podle pohlaví, věku, délky trestu, osobní povahy, druhu spáchaného trestného činu, způsobilosti se polepšit – napravit. Snaha napravit se musela být viditelná – projevovala se dobrým chováním, dobrou pracovní výkonností. V takovém případě mohl být vězeň přemístěn

42 Mlčení jako součást uvěznění bylo uplatňováno podle vzoru věznice v Bernu a věznice v Auburně ve státě New York (tzv. **Auburnský systém**). Věřilo se, že samotná práce spojená s mlčením umožní nápravu vězně. Systém se, pochopitelně, neosvědčil.

43 Trestní zákon z 27. 5. 1852 se stal základem rakouského a později československého trestního práva a byl novelou trestního zákona z roku 1803. Od staršího zákona se lišil především tím, že zlikvidoval některé feudální přežitky, a ke zločinům a přestupkům přidal přečiny. **Je zadán neplatný pramen.**

44 Císařské rozhodnutí ze dne 16. 10. 1965 a Ministerské nařízení ze dne 25. 10. 1965 č. 109/1865 ř. z.

45 Byly spravovány zemskými úřady a byly určeny především pro osoby odsouzené za tuláctví, pachatele drobných provinění.

z přísnější kategorie do mírnější. (Dnes se tomu říká vnitřní diferenciaci). Vězni byli neustále zaměstnáváni a povolovaly se jim návštěvy příbuzných a návštěvy členů občanských spolků, které měly patronát nad věznicí. Tzv. **Ženevský systém**⁴⁶ zavedl možnost odpuštění třetiny uloženého trestu⁴⁷, pokud se vězeň v průběhu trestu dobře choval a dosahoval dobrých pracovních výsledků. Důležitým prvkem tzv. **Obermayerovského systému**⁴⁸ bylo vzdělávání vězňů. Ve vězeních s progresivními režimy byla uskutečňována plánovitá výchova. Často zde byli na práci s odsouzenými zaměstnáváni odborníci – učitelé, pedagogové.

Avšak zřizování škol ve věznicích bylo prováděno až po cca 100 letech. Prvními státy, které uplatnily šířeji vzdělávání jako program ve vězeňství, byly opět severské státy, a to Dánsko (1930) a Švédsko (1935). Školy tam byly stavěny jako samostatné objekty přímo ve věznicích. V systému škol byla i pozorovací nebo třídící střediska, ve kterých diagnostický tým ve složení, lékař, psycholog, pedagog určovali vhodnost zařazení každého vězně. Výsledky takových vyšetření byly přikládány ke spisům vězňů.

Za zmínku stojí ještě **Witzwilská trestní pracovní kolonie** (Švýcarsko, 1895). Zde málo narušení vězni pracovali na polích, měli volný pohyb a byli směřováni k zabezpečení vlastního sociálního zázemí. (Páníček, 1970)

Poměrováno indexem vězňených osob k počtu obyvatel si Švýcarsko s výší indexu 82 vede stále dobře – je mírně pod mediánem platným v Evropě uvedeným výše a velmi výrazně ve srovnání s indexem USA. Dále je nutno podotknout, že většinu vězňených osob tvoří cizinci a pokud dochází ke zvýšení počtu vězňených osob (např. v roce 2013 oproti 2011), tak je to způsobeno právě jimi.

Vězeňské systémy (přesněji režimy aplikované ve věznicích při zacházení s vězni) byly před více než 150 lety inovovány též v **Anglii** a v určitých obměnách i v **Irsku**⁴⁹. V obou případech tzv. **progresivní režimy** měly 3 stupně progresu – uvolnění režimu (nepřipomíná to něco?). První stupeň byl realizován při nástupu do vězení a zahrnoval samovazbu (aby se vězeň kál za spáchaný skutek), krácenou stravu a vězeň nebyl pracovním zařazen. Na druhém stupni se vězeň podílel na společné práci a podle práce byl odměňován; mohl být zařazen do odborné přípravy (vyučení se řemeslu), případně dokončit základní vzdělání. Třetí stupeň zahrnoval možnost podmíněného propuštění po vykonání tří čtvrtin trestu. Pokud se tak stalo, tak byl propuštěnému uložen policejní dohled, a v případě porušení podmínky hrozilo vykonání zbývajících částí trestu. V irském systému se především odlišoval třetí stupeň, kde byl nejvíce uvolněný režim, dozorcí nebyli ozbrojeni a práce vězňů byla lépe odměňována. V jeho rámci bylo možno vězně zařadit do tzv. **zprostředkovacího ústavu**. Tam zařazený vězeň byl civilním pracovníkem zaměstnavatele mimo věznici,

46 Mimo Ženevu byl realizován i Lousane a Bernu.

47 Zákon o podmíněném výkonu trestu na českém území byl vydán až v roce 1919 – tj. po rozpadu monarchie.

48 Pojmenován podle ředitele mnichovské věznice.

49 Jedním z neznámějších evropských reformátorů vězeňství byl i Emil Tauffer – ředitel Leopoldovské trestnice (1870–1877), který v Leopoldově zavedl „irský systém“. Také tam uskutečnil stravování a odívání vězňů v rámci vlastní vnitřní režie.

zprostředkovací ústav sloužil jen jako ubytovna. Vězeň byl podrobován i zkouškám spolehlivosti (záměrně byly vytvářeny podmínky pro jeho možné selhání). V případě selhání byl zařazen zpět do věznice do 2. stupně.

Jedinečným jevem byl **Borstalský systém** zaměřený na mladé delikventy. Byla zde snaha nahradit represivní přístup za rehabilitační a připravovat vězně na život po propuštění.

Jako reformátoři se tak v dějinách mimo Švýcarsko osvědčili především vězeňští pracovníci v Anglii, Irsku, Dánsku a dalších severovýchodních státech Evropy. Uvádím zde indexy vězeňských osob v těchto státech v roce 2013, kdy index České republiky představoval hodnotu 154 a připomínám medián indexů západních zemí Evropy – 98. Takže: Anglie a Wales – 153, Irsko – 88, Francie – 98, Itálie – 106, Holandsko – 82, Německo – 79, Dánsko – 73, Norsko – 72, Finsko – 58, Rakousko – 98, Švédsko – 67, Belgie – 108. (Walmsley, 2013) Z povrchního srovnání tak vyplývá, že cesty našich penologů by měly směřovat spíše do Skandinávie s cílem studovat jejich vězeňské systémy, než opisovat v Anglii. Potvrzují to i slova ministerského předsedy Camerona z 8. 2. 2016, který vězeňský systém v Anglii popsal jako systém, který uvízl v temném středověku – se starými budovami, starým myšlením a starými způsoby práce. (Cameron, 2016) Ministerský předseda věnoval svůj projev výhradně vězeňství s cílem řešit nejhlubší sociální problémy a rozšířit vězňům životní šance. Předpokládáme, že především proto, že nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody též ve Spojeném království vnímají jako závažný problém zralý k neodkladnému řešení.

Potřebu reformy hlásí i jiné státy, které se potýkají s přeplněností věznic, především Itálie. Evropský soud pro lidská práva Itálii opakovaně kritizuje: „italské věznice se staly skutečnými koncentračními tábory“ (srov. carcere Italy).

Zhruba ve stejnou dobu jako v Anglii a Irsku byly progresivní režimové systémy realizovány i v USA. Mimo „**pensylvánský systém**“ je známý systém pojmenovaný jako „**Reformarie**“ (Elmira 1876). Progrese představovala též 3 stupně: do prvního byli umisťováni tzv. nenapravitelní. U ostatních bylo chování hodnoceno **bodovým systémem**. Při dosažení určitého počtu bodů byl vězeň převeden do vyššího stupně, kde měl více výhod (lepší stravu, častější styk s příbuznými apod.). Odsouzení měli k dispozici knihovnu, měli pěvecké, hudební a divadelní kroužky, mohli sportovat. Od dalších systémů se Reformarie odlišovala tím, že o propuštění vězně rozhodovala správa věznic (trest při odsouzení nebyl časově vymezen). Bodovací systém byl užíván i ve věznici v Norfolku (Austrálie).⁵⁰

Základními principy bodovacího systému byly:

- a) postoj vězně k výkonu trestu a úspěšnost převychovy se hodnotily podle vykonané práce a vztahu odsouzeného k práci;
- b) hotová práce, vztah k ní, učení a chování v průběhu výkonu trestu se hodnotilo přesně vymezeným počtem bodů;
- c) bodovala se kompenzace výdajů na náklady jednotlivých vězňů;
- d) vězni byli rozdělováni do menších skupin (6–7 osob), ve kterých za sebe navzájem ručili;

50 Takže vnitřní diference v českých věznicích je jen jednou z variant progresivního režimového systému uplatňovaného různě ve světě již více než 150 let.

- e) v závislosti na bodovém výsledku mohlo být realizováno podmíněné propuštění vězně a před propuštěním se výrazně zlepšovaly podmínky jeho uvěznění.

Další **větší vězeňské reformy v českých zemích začaly až po rozpadu monarchie a navazovaly na všeobecné legislativní změny v trestním systému**. V roce 1919 byl uzákoněn podmíněný výkon trestu odnětí svobody a podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody⁵¹. V roce 1921 byl předložen ke schvalovacímu řízení nový trestní zákon, který navazoval na poznatky tehdejší právní vědy, že „proti zločinnosti nutno bojovat nikoliv zastrahováním a krutostí výkonu trestu odnětí svobody, nýbrž prostředky preventivními, zabezpečovacími a snahou zločince polepšiti, nebo není-li to možno, učiniti jej neškodným.“ Tento zákon, stejně jako již zákon z roku 1852, dělil trestné činy na zločiny a přečiny, přičemž dělicím znakem bylo „byl-li čin spáchán z hrubé zjištnosti, surovosti, zahálčivosti, nestoudnosti, zlomyslnosti nebo jiné nízké pohnutky.“

Byla vypracována podrobná ustanovení o výkonu trestu odnětí svobody a zabezpečovacích opatřeních. Navrhovaný řád výkonu trestu byl založen na progresivním irském systému (srov. předchozí text). Také se předpokládalo zřízení tzv. zabezpečovacích ústavů, které s ohledem na rozdíl mezi uloženými tresty a zabezpečovacími opatřeními měli ochránit společnost před nebezpečnými osobami a zabránit jim v páchání trestných činů. Zabezpečovacími ústavy měly být: 1) donucovací pracovny, v nichž měli být chovanci navykání práci přiměřené jejich duševním a tělesným vlastnostem; 2) ústavy pro choré vězně, určené pro nebezpečné choromyslné, slabomyslné a pro alkoholiky a 3) převychovatelny, určené pro zvláště nebezpečné (již trestané) zločince, před nimiž však bylo preventivně společnost chránit.

Zákon však nebyl schválen. Jedním z více důvodů, proč nebyl schválen, byla kritika, která zpochybňovala praktickou obtížnost zjistit skutečné pohnutky trestné činnosti.

Přesto, že nevešlo do dějin vězeňství inovativními přístupy k výkonu trestu odnětí svobody, **zaujímal však československé vězeňství 20. a 30. let 20. století v evropském i světovém kontextu solidní místo**.

Ve 30. letech byly v Československé republice tyto „justiční ústavy vězeňské a polepšovaci“ (Vězeňství v Československé republice, 1930):

1. **Šest mužských trestnic k odpykávání trestů delších než jeden rok a až do doživotí.**
Z nich byly:
 - a) **dvě trestnice pro prvotrestané a pro polepšitelné recidivisty** (Plzeň a Leopoldov),
 - b) **dvě trestnice pro trestance nepolepšitelné** (Kartouzy a Ilava).
Za nepolepšitelné se pokládali zpravidla trestanci, kteří byli pro zločin téhož druhu již alespoň třikrát odsouzeni; chování nepolepšitelných trestanců bylo dvakrát do roka posuzováno, a ti z nich, kteří podle názoru tzv. úřednické konfe-

51 Zákon č. 562/1919 Sb. o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění. Změny upraveny zák. č. 134/1924 Sb. Zákon č. 111/1928 Sb. řešil zahlazení odsouzení. Zákon č. 102/1929 Sb., o zřízení nucených pracovních kolonií. Zákon č. 123/1931 Sb., o státním vězení.

rence osvědčili trvalou snahu se polepšit, projevující se zejména v pilnosti a dobrém chování, byli přeloženi k dalšímu výkonu trestu do trestnic pro polepšitelné trestance.

- c) **jedna trestnice pro trestance trvale choré a invalidní** (Mírov),
- d) **jedna ženská trestnice se zvláštním oddělením pro mladistvé** (Řepy u Prahy).

2. **Dvě justiční polepšovny pro chlapce:**

- a) polepšovací a trestní ústav v Mikulově pro odsouzené mladší než 20leté s tresty delšími než 6 měsíců,
- b) státní polepšovna Komenského ústav v Košicích s oddělením justičním pro chlapce, kteří byli odsouzeni k polepšovací výchově a s oddělením sociálním pro chlapce zanedbané, mravně ohrožené nebo narušené.

V obou ústavech byli chlapci nejdéle do 21. roku věku.

3. **Trestní přechodní ústav v Leopoldově** pro dlouhodobé trestance, kteří odpykali dvě třetiny trestu, avšak přes dobré chování nemohli být podmíněně propuštěni, protože nebyly splněny další zákonné podmínky.

4. **Dále 37 věznic krajských soudů pro vyšetřovance (obviněné) a pro ty trestance, kteří odpykávali tresty do jednoho roku uložené krajskými soudy.** Ve věznicích byli odděleně umístěni muži a ženy; vyšetřovanci a trestanci; mladiství i dospělí (mladiství jen s tresty do 6 měsíců). **Největší z těchto věznic byla věznice krajského soudu trestního v Praze s počtem 800 umístěných vězňů.** Ta měla navíc zvláštní oddělení pro ženské vězeňkyně – rodičky a jejich nemluvňata (oddělení bylo vedeno odborným lékařem a odbornými ošetřovatelkami). V ostatních věznicích vykonával trest různorodý počet vězňů – od 50 až do 450 vězňů.

5. Nejvíce bylo věznic **okresních soudů – 379 – pro vyšetřovance a pro trestance odsouzené okresními soudy zpravidla k trestům od 12 hodin do 1 měsíce.**

Vězeňskými úředníky pak byli: 1) tzv. **právní úředníci** – tj. praktičtí právníci s odbornou vězeňskou kvalifikací, 2) **úředníci vězeňské správní služby**, absolventi středních škol s maturitou a s odbornou vězeňskou kvalifikací, 3) **inspektoři vězeňské stráže**, úředníci jmenovaní z kvalifikovaných vrchních dozorců vězňů. Kromě toho mezi vězeňský personál patřili vězeňští lékaři, učitelé a duchovní – přímo zaměstnaní ve věznici nebo na smlouvu.

Samostatnou kategorií byli dozorcí vězňů – absolventi tříměsíčního přípravného odborného kurzu pro dozorce vězňů. Byli děleni do 3 skupin: vrchní dozorcí, dozorcí vězňů podúředníci a dozorcí vězňů. Nováčci přijatí do dozorcí stráže byli přijímáni zprvu na smlouvu jako pomocní dozorcí, s možnou 14 denní výpovědní lhůtou a po splnění zákonných podmínek byli jmenováni definitivními dozorcí.

Na ženských odděleních věznic krajských soudů byly ustanovovány jako dozorkyně vězňů – ženy.

V trestnici s průměrným počtem 450–500 trestanců bylo zpravidla 8 úředníků (ředitel, správce, kontrolor, adjunkt, inspektor vězeňské stráže, lékař, učitel a duchovní) a 80–100 dozorců vězňů a pomocných kancelářských sil. Sečteno na 500 trestanců maximálně 108 osob vězeňského personálu.

Závěr

Předkládané informace z historie vězeňství nemají ambice vyzývat k návratu do minulosti, jen autorka chtěla upozornit, že v době, kdy inspirací při zpracování různých materiálů, zdrojem návrhů nových opatření se stávají převážně netříděné, neověřené informace dostupné na internetu, včetně špatných překladů starých zahraničních materiálů apod., možná by neškodilo obrátit pozornost do české minulosti a hledat náměty i tam. Mnohá opatření z dob počátků 20. století totiž předběhla svou dobu, neměla pro svoji realizaci dostatek technických předpokladů, ani dostatek času apod. Určitě však autorům a navrhovatelům takových opatření nechyběl hluboký vhled do reality vězňených osob, která se od té doby zas až tak nezměnila.

Pro ilustraci svého tvrzení překládám následující dotazník.

Dotazník vyplňoval vězeň při propuštění. Byl označován jako výstupní výslech trestance o jeho rodinných a existenčních poměrech se zřetelem k jeho budoucnosti na svobodě. Dotazník, který vyplňovali vězni propuštění z věznice v Plzni v roce 1934, obsahoval tyto otázky:

1. *Hlásí se k Vám rodiče, případně sourozenci, manželka, družka a děti?*
2. *Jak se vzájemně snášíte?*
3. *Jaký je jejich nynější věk a zdravotní stav?*
4. *Jaké jsou jejich nynější majetkové a existenční poměry (majetek movitý, nemovitý, dluhy, penze, podpory, povolání, zaměstnání)?*
5. *Bydlí ve vlastním domě nebo jsou v nájmu? Kolik činí nájemné?*
6. *Podporoval jste někoho z výtěžku své práce v trestnici? V jaké formě a jak vydatně?*
7. *Máte nějakou rentu, penzi apod.? Kolik činí? Máte jiný majetek? Jaký?*
8. *Jste tělesně i duševně zdráv? Trpíte některou vlekou chorobou/ tuberkulosou, epilepsií, příjici, křečemi srdce, hysterií apod.)?*
9. *Kterému povolání se chcete věnovat po propuštění? Jak myslíte uhájit svoji existenci, jestliže se Vám tento úmysl zhatí?*
10. *Máte již zajištěno nějaké místo? Kým? Jaké? Máte nějaké místo přislíbeno?*
11. *Žádáte snad o příspěvi při hledání práce? V jakých oborech byste práci zastal? Jaké znalosti, zkušenosti, praxi doklady o práci byste mohl prokázat a předložit?*
12. *Kde budete pravděpodobně bydlet po propuštění? U zaměstnavatele, mimo podnik nebo u rodičů, sourozenců? Žádal byste snad opatření dočasného útulku?*
13. *Máte potřebné pracovní nářadí, oblek, prádlo nebo obuv? Potřeboval byste snad v tomto nebo v jiném směru finanční nebo jiné pomoci?*
14. *Máte potřebné listinné průkazy nebo byste potreboval pomoci při jejich opatřování? Žádáte radu a pomoc v jiných naléhavých soukromých nebo rodinných záležitostech? (svatba, studie dětí, volba jejich povolání, rozvod, stavba rodinného domku, zařízení živnosti, cesta do ciziny atd.)*

Druhý život odsouzených – podmínky jeho vzniku

PhDr. Jiří Mezník⁵²

Česká kriminologická a penologická škola obohatila obecný penologický pojmový aparát o zcela originální termín – **druhý život odsouzených**. K této odvážné myšlence opravňuje naprostá absence podobného termínu v evropské, ale i světové penologické literatuře. Potřeba pojmenování vězeňským pracovníkům skrytého, neformálního chování odsouzených ve výkonu trestu není v jiných evropských vězeňských systémech tak naléhavá. Především proto, že podle Evropských vězeňských pravidel – doporučení č. R (87) Rady Evropy odst. č. 14 jsou vězni ubytováni zpravidla individuálně do samostatných cel. Pokud jsou vyvedeni z cel do zaměstnání, k terapeutickým nebo volnočasovým aktivitám, jsou pod dohledem pracovníků věznic. Vězni proto mají jen velmi omezený prostor pro skrytou aktivitu, která je v rozporu s vězeňským řádem.

Přesto není pochyb, že v určité, na existující podmínky ve věznicích modifikované podobě, existují nelegální aktivity vězňů i mimo hranice republiky.

Při hromadném ubytování odsouzených, kde je stálá kontrola chování vězňů osob prakticky vyloučena, jsou vytvořeny vskutku ideální podmínky pro nedovolenou činnost vězňů. Při pátrání po prvním zavedení termínu „druhý život vězňů“ se nepodařilo nalézt jeho první uvedení v odborné literatuře. Lze předpokládat, že tento termín vznikl v tehdejší Výzkumném ústavu penologickém SNV ČR⁵³, kde byl také v jednom z jeho prvních Bulletinů publikován.

Druhý život vězňů nelze považovat za synonymum prizonizace (prizonizací se označuje proces adaptace, v němž se vězeň postupně seznamuje a mnohdy i internalizuje vězeňské předpisy a interní vězeňské řády, jakož i neformální pravidla, hodnoty a zvyky a celkovou kulturu vězení). Jedná se o pasivní adaptaci na podmínky věznění, zvnitřnění formálních a neformálních norem, zformování (většinou dočasného) aktuálního psychologického obrazu vězně, jeho postojů, myšlení a emocí, jeho chování. Takovéto chování vězňů zpravidla odpovídá vězeňskými pracovníky, ale i spoluvězni tolerovanému a vyžadovanému chování. Zdá se, že prizonizace je jedním z předpokladů efektivního přizpůsobení vězně na aktuální životní situaci, nebo dobrým způsobem, jak se chovat ve vězení účelově s cílem získat pozitivní hodnocení vězeňskými pracovníky, získávání výhod a úlev a nakonec i doporučení k podmíněnému propuštění z výkonu trestu. Problém ovšem je, pokud se na svobodu propuštěný odsouzený v krátké době od účinků prizonizace neosvobodí. Potom má problémy přizpůsobit se vnějšímu „civilnímu“ světu. Prizonizaci nelze obecně považovat za kriminalizační proces, poněvadž většina vězňů se před nebo

52 Vězeňský psycholog, od roku 1990 dlouholetý ředitel Věznice Kuřim. Přednáší forenzní psychologii na MUv Brně.

53 Existoval v letech 1967–1980 jako výzkumné a experimentální pracoviště zaměřené na výzkum vězňů a podmínek výkonu trestu odnětí svobody.

brzy po propuštění „odprizonizuje“ (Wieczorek, 1968). Prizonizace podle některých autorů nevylučuje aktivní účast vězňů na rehabilitačních nebo terapeutických programech ve věznicích (Beier, 1996).

V penologické literatuře je také užívaný termín – institucionalizace jako výsledek adaptace vězně na organizační strukturu vězeňského systému. Tento termín se mnohdy využívá i v ekonomii, sociologii a personalistice pro vyjádření míry loajality zaměstnance s firmou, jejími cíli a programem. Jedná se tedy o termín širšího významu.

Někteří zaměstnanci věznic ve Spolkové republice Německo používají pro skutečně zdomácnělé vězně ve vězení termínu „heimisch“. V zaměstnanecké hantýrce tehdejších příslušníků Sboru nápravné výchovy se někdy použil termín „domestikovaný vězeň“ jako označení pro mnohonásobné recidivisty, kteří se dopouštěli méně závažných trestných činů a do vězení se „rádi“ vraceli a cítili se ve vězeňském prostředí dobře, mnohdy věznicí neradi opouštěli.

Co je tedy „druhý život vězňů“? „Druhý život vězňů“ je nezávislý na stupni prizonizace, kterou prochází většina vězňů. Jeho zdrojem je samotné uvěznění, vězeňská architektura, a především strádání, újma, které je vězeň vystaven. Vězni přicházejí do věznic s určitými zažitými potřebami, jejichž uspokojování ve vězení není možné.

Druhý život vězňů lze chápat jako jejich pokus, snahu, motivaci získat věci či služby, kterými alespoň částečně uspokojí svoje materiální nebo psychologické potřeby ve vězení, a to nelegálním způsobem.

Vězni přicházejí do věznic s osobnostní výbavou, mnohdy s poruchami osobnosti, sociálními postoji a hierarchií hodnot; s životním stylem, který je z hlediska nekriminální populace těžko pochopitelný, a individuální životní situací, která je přivedla ke spáchání trestného činu. Samotné uvěznění nezmění osobnost vězně a mnohdy ani vnější formy jeho chování. Projevy některých způsobů chování jsou sice vězeňským řádem potlačeny, některé asociální postoje nemohou vězni otevřeněji vyjádřit. Pokud tak činí, tak právě ve druhém životě.

Druhý život se odehrává ve dvou formách. V první – zjevné a nejčastější – se vězni snaží získávat nelegálními způsoby věci, které jim usnadní pobyt ve vězení (drogy, cigarety, peníze, mobily apod.). Druhá forma je skrytější, mnohdy pro vězeňské pracovníky neviditelná. Jedná se u uspokojování některých psychologických a sociálních potřeb (potřeba dominovat, zviditelnit se, otevřená nebo skrývaná snaha dokázat s vězeňskými pracovníky „vykývat“, ztrapnit je, prokázat jejich osobnostní a morální nedostatky, nedostatečnou odbornou kompetenci, naštvat je apod.).

Formy a projevy druhého života vězňů jsou odrazem aktuálních poměrů v té které věznicí, jejího zaměření, vnitřního uspořádání a striktnosti vnitřního režimu. Druhý život je v širším smyslu slova odrazem společenských poměrů, společenské psychologie a postojů veřejnosti k trestní justici jako celku.

V 70. a 80. letech minulého století byli ze společenského hlediska vězni vnímáni jako objekty sociální péče, ale především jako pracovní síly. Prakticky všechny osoby ve výkonu trestu byly zaměstnány, a v řadě tehdejších národních podniků byl na jejich práci postaven i plán výroby a plnění tehdejších hospodářských ukazatelů.

Vězni měli k dispozici výrobní zařízení a dílenské vybavení, každodenní kontakt s civilními pracovníky a to vše nahrávalo vzniku „druhého života vězňů“. Měli možnost skrytě vyrábět tehdy oblíbené nože, nebo vybrousit si příborový nůž do značné ostrosti. Držení takového nože a schopnost jej skrytě přenášet z pracoviště do věznice i přes kontrolu vězeňskými pracovníky bylo spoluvězni vysoce oceňováno. Vězni také vyráběli, často na nelegální objednávku civilních zaměstnanců podniku, kde pracovali, a na úkor ekonomiky podniku, různé kovové a dřevěné předměty. Jednalo se většinou o krbové soupravy, které na tehdejšímu trhu nebyly k dispozici, tehdy módní, vesměs kýchovité plastiky z drátu, dřevěné policičky a skříňky, které pak občanští zaměstnanci pašovali i za pomoci vězňů z továren ven. Za tuto práci byli vězni občanskými pracovníky odměňováni. Jednalo se většinou o cigarety, čaj, tehdy nedovolenou kávu. A také drogy.

V této souvislosti nutno připomenout, že v 60. a 70. letech 20. století to byl lék Yastyl (antiastmaticum obsahující efedrin), který působil jako stimulující prostředek k dosahování mnohdy nadprůměrných pracovních výkonů především v dolech. Oblíbený by i tehdy módní Dexfermetrazin. V 80. letech se často zneužíval Alnagon (lék proti bolesti, jehož užití ve vyšších dávkách působilo jako stimulans a tehdy se ještě nevědělo o tom, že může vyvolat závislost a později, koncem 80. let se začalo s pervitinem). Oba léky při vyšším užití působí jako stimulující prostředky. V tehdejší vězeňském žargonu to byly „biče“ na rozdíl od „tlumivek“, ke kterým patřil tehdy oblíbený „magorák“ (extrémně silný vývar z čaje a tabáku).

Byly zjištěny i případy, kdy za „odvedenou“ práci se civilní pracovník odvděčil penězi, které předal přímo odsouzenému, nebo je zaslal jeho rodině. Nutno konstatovat, že tolerance vedení podniků vůči takovéto činnosti odsouzených byla značná. Vedoucí pracovníci tehdy vnímali vězně jako dobrou a levnou pracovní sílu, na které byli do značné míry závislí: například v soutěži o získání Rudého praporu rezortního ministerstva a vyplacení prémie za splnění plánu výroby. Lze předpokládat, že i vězeňský personál byl vůči takovéto činnosti vězňů pak do jisté míry tolerantní.

Vztahy mezi odsouzenými na pracovištích byly determinovány jednak povahou vykonávané práce, ale především hierarchickým uspořádáním pracovní čety. Podle tehdy platných vnitřních předpisů Sboru nápravné výchovy stál v čele pracovní čety vězňů tzv. „starší směny“. Jednalo se o vychovatele jmenovaného odsouzeného, který byl představitelem existující samosprávy vězňů, pověřený i částečnou organizací života odsouzených, a to jak ve vězeňských ubytovnách, tak i na pracovištích. Na některých pracovištích odsouzených patřilo k „dobrým mravům“ předat určitý díl vykonané práce konkrétními odsouzenými právě „staršímu směny“. O něco níže v dané hierarchii stáli „brigadýři“ jednotlivých pracovišť. Ti organizovali nebo víceméně i řídili práci určité skupiny odsouzených na menších pracovních úsecích. V podstatě suplovali činnost občanských pracovníků – mistrů výroby. Starší směny i brigadýři byli za svoji funkci finančně zvýhodněni. Do obou funkcí jmenoval vybrané odsouzené vychovatel. Nebylo výjimkou, že po ukončení výkonu trestu odcházející

starší směny nebo brigadýr doporučil vychovateli svého nástupce. Vychovatelé mnohdy tato doporučení akceptovali, aniž se dověděli, že v některých případech byly tyto funkce odcházejícími vězni svým nástupcům „prodány“ za táborové poukázky⁵⁴, nebo nějakou jinou protislužbu.

Odcizování vykonané práce mnohdy cestou násilí a vydírání, bylo jedním z častých projevů druhého života odsouzených. Především proto, že podle tehdejších předpisů docházelo k tzv. „komplexnímu postihu neplničů výkonových norem“. Tento postih spočíval ve snížení stravní dávky, kázeňském potrestání a příp. i „nadpracování“ chybějícího množství práce nad rámec řádné pracovní doby. Mnohdy se vykonaná práce „prodávala“. Někteří manuálně zruční odsouzení byli schopni normy překračovat, a poněvadž nebyli na práci nad plán hmotně zainteresováni, neměla pro ně vykonaná nadvýroba žádný efekt. Také odsouzení, kteří byli povinni platit výživné svým dětem, dostávali tehdy minimální kapesné v hodnotě 30 Kč měsíčně a nebyli tak motivováni pracovat nad plán, a tak část své práce „prodali“ za naturální plnění – cigarety, nebo za tehdy ve vězení oficiální platidlo – táborové poukázky, za které si nakupovali ve vězeňské prodejně z daného sortimentu. Kupujícími v kantýnách byli zpravidla odsouzení, kteří měli relativně málo pohledávek a zvýšený pracovní výkon se projevil jednak ve výši jejich kapesného, jednak v kázeňských odměnách, o které usilovali zejména ti odsouzení, kteří chtěli požádat o podmíněné propuštění z výkonu trestu.

Některé věznice v málo důstojně snaze zavděčit se místním politickým orgánům svévolně navýšily podnikové normy platné pro občanské zaměstnance ve vztahu k odsouzeným o 10%. V praxi to znamenalo, že odsouzení splnili svým pracovním výkonem normu podnikovou, ale nikoliv normu stanovenou věznicí. A za to byli postihováni. Poněvadž pracovní výkony zapisoval většinou „starší směny“ a občanský mistr výroby zápisy většinou pouze zběžně kontroloval, projevem druhého života odsouzených pak byla skutečnost, že oblíbenci staršího směny normy vždy splnili, outsideri v pracovním kolektivu měli s plněním norem často problémy, aniž by vězeňský personál o těchto praktikách byl podrobněji informován.

Druhý život vězňů se projevoval i v tehdy zvedené soutěži mezi odsouzenými, a to v soutěži o titul „Vzorný pracovník“. Takto byli oceňováni odsouzení, kteří dlouhodobě plnili výrobní úkoly. Dostali od vychovatele zvláštní průkazku a odznak, který nosili na vězeňském oblečení. Tento odznak je opravňoval i ke sledování tzv. výběrových filmových (tehdy bylo v každé věznici kino) a televizních představení. Zde nutno uvést, že odsouzení povinně museli denně sledovat televizní noviny a politická zpravodajství, ostatní televizní programy byly pouze pro kázeňsky netrestané odsouzené a ty, kteří plnili výkonové normy. V rámci druhého života si vězni tyto odznaky půjčovali, zpravidla za nějakou úplatu či protislužbu, a tak mohli sledovat tzv. „výběrové filmové a televizní pořady“ i ti, kteří si to podle tehdejších kritérií nezasloužili, a to výměnou za pár cigaret či táborových poukázek.

Výrazným projevem druhého života odsouzených byly tak zvané „kolchozy“. Jejich podstatou byla jistá solidárnost lépe „situovaných“ odsouzených s těmi, kteří měli omezený

54 Speciální vězeňská měna (obdoba platidel např. za 2. SV v Terezíně). Měla stejnou hodnotu jako koruny.

přístup ke zdrojům. V zásadě šlo o dohodu zpravidla dvou ale často i více odsouzených, o vkládání do „jednoho měšce“ kapesného, od příbuzných zaslaných balíků, cigaret, různě získaných táborových poukázek, ale také přídavek ke stravě, které dostávali odsouzení vykonávající těžší práci nebo ti, kteří překračovali výkonové normy. Mnohdy zakládali tyto kolchozy odsouzení na základě kamarádství a dobrovolně. Výhodou kolchozního hospodaření bylo pro zainteresované odsouzené dočasně překlenout období individuální nouze či „vyschnutí“ legálních, nebo i ilegálních zdrojů.

Řada „kolchozů“ byla ale zakládána a provozována ne zcela poctivě a dobrovolně. Mnohý z fyzicky silnějších nebo kriminálně zkušenějších odsouzených parazitoval na „kolchoze“ tak, že ze společných prostředků čerpal více, než do kolchozu vkládal. Zde nutno konstatovat, že poškozený vězeň tedy ten, který v „kolchozním“ hospodářství prodělával, si nikdy nestěžoval a personál věznice proto o kolchozním hospodářství toho kterého vězně nevěděl.

Hierarchie vězňů, jejich sociální struktura byla v 60. až 80. letech mimořádně pestrá, a do značné míry nestabilní, ale pro obsah a formy druhého života určující. Každá věznice vzhledem ke svému charakteru, velikosti byla do jisté míry typická svojí sociální hierarchií odsouzených, o které měli odsouzení i z jiných věznic vcelku dobré povědomí.

Ve většině věznic zaujímal v sociální struktuře vrcholové pozice odsouzení za podvody. Především pro jejich schopnost manipulovat s lidmi a ve výkonu trestu pak umem vštěpovat spoluvězňům jakési „falešné iluze“ o jejich vlivu, konexích a schopnostech, které většinou neodpovídaly realitě. Významné místo v sociální struktuře odsouzených zaujímal odsouzení za loupežné přepadení (tzv. Elpíčko nebo LP) a odsouzení za násilné trestné činy. Na samém dně této struktury byli odsouzení za násilí na dětech a pohlavní zneužívání (tzv. prcačkáři). Mimo tuto strukturu stáli odsouzení Svědkové Jehoví, dále pak odsouzení za politické skutky. Tato málo početná kategorie vězňů však požívala mezi spoluodsouzenými značné vážnost a důvěry.

Hierarchické uspořádání sociálního světa odsouzených se projevila i v jejich druhém životě. Na vrcholku pyramidy stál „king“ – jakýsi všemi ostatními vězni respektovaný vůdce či autorita, rozhodce ve sporech vězňů a příjemce drobných úsluh. Mnohdy „king“ nebyl vychovatelem jmenovaný „starší oddíl“, ale jiný, zpravidla kriminálem protřelý a narušený jedinec. Nebylo ale výjimkou, že „king“ a „starší směny“ byla jedna osoba – potom byla jeho pozice ve věznici neotřesitelná a personálem věznice tiše trpěná, protože vykonával některé činnosti za něj. „King“ vládl spoluvězňům mnohdy prostřednictvím „kmetů“, odsouzených, kteří byli již ve výkonu trestu delší dobu a byli znali poměrů. To v praxi znamenalo, že znali slabiny systému služeb zaměstnanců věznice, jejich pracovní výkonnost, slabosti i „sílu“ na kterou si bylo třeba dávat pozor. Tito odsouzení požívali jistá privilegia. Například nevykonávali tzv. „rajony“ úklid společných prostor věznice a také tzv. služby. (Podle tehdejšího platného řádu byli povinni vybrání odsouzení vykonávat na oddíle – části ubytoven – služby, které spočívaly v kontrole pořádku – např. na WC, chodbách apod.)

Role a vliv staršího směny – jako představitele samosprávy odsouzených – byl v některých věznicích a značný. Například připravoval pro vychovatele měsíční rozpis úklidových

prací odsouzených na ubytovně, kde se měli spravedlivě střídat všichni umístění odsouzení. Vychovatelé zpravidla „spravedlnost rozpisu“ nekontrolovali a svým podpisem jej schválili a tímto okamžikem se stal pro odsouzené rozkazem nutným plnit.

Specifickou pozici v hierarchii odsouzených zaujímal pseudointelektuální, nebo skutečně vzdělaní odsouzení. Měli na starosti nástěnky, které byly tehdy považovány za důležitou součást nápravně – výchovné činnosti, výzdobu ubytoven, připravovali pro odsouzené tehdy povinné nápravně výchovné akce, jako byl přehled tisku, politické aktuality apod. Také připravovali vychovatelům různé formuláře a přehledy o plnění výkonových norem apod. (Uvědomme si, že o počítačích se tehdy neodvážil nikdo ani snít a veškerá předepsaná i pomocná dokumentace se vedla metodou papír – tužka).

„King“ měl někdy svoje „pohůnky“, kteří přenášeli ostatním vězňům vůli, potřeby a požadavky „kinga“, mnohdy násilnou formou.

Posléze zde byla velká skupina odsouzených, kteří chtěli „přežít“, v ničem se neangažovat a mít klid.

Na samotném konci hierarchie byli tzv. „čimelíci“. To byli odsouzení, kteří za úplatu nebo jen tak byli ochotni vykonávat pro prakticky kteréhokoliv dominantnějšího vězně cokoli. Vykonávali za ně úklid, i když v rozpisu nebyli uvedeni, stlali jim postele, čistili boty (na čistotu obuvi a dokonale ustlané lůžko a do „komínku“ vzorně ve skříňce podkládané prádlo a osobní věci se tehdy kladl značný důraz), se vším a s každým souhlasili, někdy poskytovali i sexuální služby. Někteří vězni přijali tuto lidsky nedůstojnou roli vzhledem ke svému osobnostnímu zaměření dobrovolně za pár cigaret nebo tabulku čokolády, jiní byli do této role vmanipulováni nebo donuceni i násilím.

Mimo hierarchii stáli tzv. „bonzáci“. Jednalo se o vězně, kteří donášeli „bonzovali“ na ostatní vězně. Ti byli dvojího druhu. „Bonzáci“ prakticky neznámí spoluvězňům ale ani vězeňskému personálu byli řízení, odměňování a úkolování pracovníky tehdejší tzv. vnitřní ochrany – ve vězeňském žargonu – bonzagentury. Oddělení vnitřní ochrany mělo za úkol sbírat informace o chování, projevech a činnosti vězňů nejen ve věznici, ale i s dosahem i na jejich dřívější trestnou činnost nebo na kriminální struktury, které dosud nebyly policií odhaleny. Tito vězni donášeli i na personál věznice.

Mimo tuto skutečně skrytou strukturu informátorů řízených určenými pracovníky byli „bonzáci“ kteří donášeli na spoluvězně svému vychovateli. Dělali to mnohdy nezištně a rádi, ze zlomyslnosti a škodolibosti. Mnohdy poskytovali vychovateli cenné informace o chování odsouzených, náladách ve výchovném kolektivu, některých aktivitách druhého života. Mnohdy ale úmyslně, nebo z naivity či snahy se zavděčit, nějakou informaci přinést, dávali svým vychovatelům zcela nepřesné nebo vylhané „zaručené informace“ a pokud se jimi dotýčný vychovatel řídil, stal se, aniž se to mnohdy dověděl, terčem posměchu ze strany vězňů. Tito „bonzáci“ byli většinou spoluvězňům známi. Někdy se jich báli, někdy se jim vyhýbali a někdy je i za jejich „bosáctví“ zbili. Zde záleželo na vychovateli nebo personálu věznice jak se v konkrétních případech zachoval a podstatu „bonzovaného“ problému řešil, nebo i neřešil.

V každém kolektivu vězňů se vždy našel nějaký vtipálek, který si dělal legraci ze všeho a všech, vymýšlel přezdívky pro personál věznice, choval se přídrzle k personálu věznice, ale většinou tak, že mu to pro jeho „vtipákování“ prošlo. A také se vždy našlo pár izolátů, kteří se s nikým nebavili, plnili jen to, co bylo třeba, a nenavazovali žádné bližší vztahy a jejich motivací bylo „jen přežít“.

Jedním z projevů druhého života v 70. a 80. letech 20. století byla jakýsi moravsko-český a proticikánský nacionalismus. (V té době se ještě nepoužívalo označení Rom pro toto etnikum). V Moravských věznicích trest vykonávající vězni s bydlištěm v českých krajích byli nazýváni „cajzří“, v českých věznicích vězni původem z moravských krajů jako moráci nebo morengři. Nutno ale uvést, že se jednalo o skutečně málo frekventované pejorativní označení, ale samotný fakt, že je někdo z Čech a někdo z Moravy někdy vyvolával mezi vězni napětí a někdy byl i zdrojem vzájemných šarvátek. Jednalo se o zástupný problém, šlo o důvod, jak ventilovat agresi, která se v psychické struktuře některých odsouzených městnala a „potřebovala občas najít průchod“.

Vůči Romům zaujímal většina vězňů smírlivý postoj a vztah. Především proto, že tehdy měli všichni vězni dost starostí sami se sebou, stejné povinnosti a prakticky i stejnou práci a byli vystaveni i stejné újmě. Vztahy mezi Romy a odsouzenými z majoritní populace nevyvolávaly nijak zvlášť tísnivé napětí. Mnohem složitější byly vztahy mezi Romy samotnými. Členové znesvářených romských rodin, pokud se sešli ve věznici, tak si sebou přinesli vzájemné nepřátelství. Důvody, proč se některé romské rodiny zneprátelily, byly různé. Jednak se vzájemně okradly, nebo zneuctily některého člena příslušníkem jiné rodiny apod. Romští vězni se dostávali do sporů a rvaček a personál věznice se skoro nikdy nedověděl o jejich příčině, pokud se vůbec dověděl o tom, že se staly. Zejména proto, že si tyto věci vyřizovali Romové v romském jazyce, kterému personál věznice nerozuměl. Romové se sami dělili mezi sebou na olašské, normální a Rumburgy. Někdy se všichni spojili, založili si „kolchoz“ jindy se dostávali do výrazných sporů a konfliktů. Zde nutno uvést, že k podstatnému zhoršení vztahů mezi Romy a vězni z majoritní populace došlo až v průběhu 90. let.

Je obecně známý fakt, že ve vězení se setkávají odsouzení nebo obvinění, kteří se znají z doby před uvězněním. Buď jako spolupachatelé trestného jednání, nebo ze specifického subkulturního prostředí, drogové scény, hospod apod. Vztahy, které měli před uvězněním navzájem, si přinesou i do věznice. O historii těchto vztahů a jejich kvalitě má personál věznice jen omezené informace. Tato vnesená úroveň a kvalita mezosobních vztahů mezi vězni, má někdy velmi složitou a skrytou historii. Pokud se vězni před nástupem do věznice nějak vzájemně „podrazili“ (šlo mnohdy o nesplacené půjčky, nesplněné sliby, ale i okrádání a rvačky) hledali i ve věznici možnost, jak se spoluvězni pomstít či mu způsobit problém. (ve vězeňském žargonu: „sjet na někoho intrik“). Málokdy se personál věznice dověděl o skutečně podstatě řevnivosti mezi vězni, vnesenou do věznice z jejich občanského života. Vězni využívali v takových situacích všech možných „metod“. Pomluvy, „bonzování“, vzájemné okrádání apod.

Zcela specifická byla situace, pokud se ve věznici sešli spolupachatelé trestného činu. Buď, a to často, byli kamarádi, pomáhali si a drželi spolu, nebo podezíral jeden druhého, že se v přípravném řízení nebo před soudem „podrazili“ a pak ve druhém životě organizovali

„komplot“ proti bývalému spolupachateli. Za komplot tenkrát označovali vězni neformální sdružení skupinky vězňů, jejímž cílem bylo poškození bonzováním okradením nebo zbitím jiného vězně nebo také skupinky znepřátelených jiných vězňů. Zde nutno uvést, že tyto komploty byly vězeňskými pracovníky často v samém zárodku eliminovány.

V 60. až 80. letech nebylo výjimečné, že jeden vychovatel měl na starosti 60, a někdy i 100 vězňů. Při sebelepší snaze nemohl ve svém výchovném kolektivu eliminovat všechny projevy druhého života vězňů, o které se staral. Změnou společenských poměrů v roce 1989 a celkové humanizaci vězeňského systému ale druhý život vězňů nevytizel. Má nyní jiné, poněkud sofistikovanější formy.

Specifika „druhého života“ vězňených žen

(Zpracováno podle zadání A. Marešové)

Mgr. Marie Zahnášová⁵⁵

Vztahy mezi odsouzenými ženami záleží na momentální skladbě odsouzených. Pokud je ve skupině více vyrovnaných a klidných odsouzených, tak nedovolí, aby jejich „klid“ byl narušován negativními projevy. Samy se snaží předcházet agresivním výpadům tím, že nereagují na provokace a snaží se navzájem dohodnout na stanovení pravidel. Pokud je skladba odsouzených zhoršená, zaznamenáváme více projevů nekázně a závažných porušování pravidel (hádky, pomlouvání, vzájemné urážky, úmyslné nedodržování hygienických zásad, úmyslné ničení cizích věcí, žalování, zesměšňování apod.). Vztahy mezi odsouzenými korespondují se vztahy ve společnosti a chováním lidí. Pozoruji větší hrubost, neochotu někomu nezištně pomoci, nezáměr o problémy a strasti druhých, zesměšňování slabších, sebezprosazování na úkor jiných apod. (osobní poznámka – před rokem 1989 si odsouzené ženy více pomáhaly, o všechno se dělily, sdílely svá trápení a hledaly společně možná řešení. Byly k sobě nesrovnatelně slušnější a více se navzájem respektovaly).

Vztahy k personálu – odsouzené se snaží dodržovat pravidla slušného chování a jednání. Byly však zaznamenány i opakované vulgární nadávky směrem k personálu a v posledních letech i dvě napadení personálu. Odsouzené ženy mají tendenci s personálem manipulovat prostřednictvím lichotek, chválením a předstíraným obdivem. Cílem je získání nějaké výhody. Záleží jen na personálu, jak je profesně zdatný a dokáže s tím pracovat. *(V tomto bodě nemohu být otevřená.) Je pro mě zajímavé srovnávat personál před r. 1989 a nyní. Kam až se hranice posunuly. Když se teď nad tím zamýšlím, je mi z toho smutno a jsou momenty, kdy se stydím. Za otevřené vyjádření by mě určitě ukamenovali. Ach jo ☹.*

Vztahy k občanským zaměstnancům (uvádím chování např. k sociálním kurátorům, pracovníkům PMS apod.) – odsouzené ženy v těchto lidech vidí někoho, kdo jim věří a pomůže řešit jejich problémy. Zvláště citlivým tématem jsou děti. Některé odsouzené se snaží situovat do role dobrých matek. Pokud nejsou s řešením nebo stanoviskem spokojeny reagují zlostně, stěžují si a obviňují pracovníky z nezáměru, neochoty a podjatosti. Mají pocit, že tito lidé musí všechno vyřešit za ně, bez toho aniž by se ony samy aktivně na řešení podílely. Nadávky a vulgarity vůči občanským zaměstnancům se objevují jen výjimečně.

Vztahy na pracovištích – vztahy se příliš neliší od již popsaných vztahů. Své místo i zde má manipulace, jejímž cílem je získat lépe placené místo, výhodu nebo odměnu.

Vztah k výchovným aktivitám – (nemáme bezdrogovou zónu, ale specializované oddělení pro léčbu závislosti a poradnu drogové prevence).

O skupinové formy speciálně výchovných aktivit odsouzené ženy dobrovolně příliš velký zájem neprojevují. Své problémy většinou považují za natolik privátní, že trvají na individuálním poradenství. Skupinové formy navštěvují převážně proto, aby plnily

55 Pedagožka ve Věznici Opava

stanovený program zacházení a získaly nějakou výhodu – dobré hodnocení k přeřazení do mírnějšího typu věznice nebo pro podmíněné propuštění, zařazení do práce nebo lepší dostupné skupiny, extramurální aktivity apod. Úspěšnost a posun v myšlení odsouzených jsou obtížně měřitelné. Je změna v chování a postojích skutečnou změnou nebo jen účelovým tvrzením, které má zajistit výhody? Co by nastalo, kdyby žádná výhoda za to nebyla, kolik odsouzených by dobrovolně docházelo na skupinovou aktivitu? **Jen malá část odsouzených žen má skutečný zájem zamyslet se nad svým životem a s pomocí odborného personálu se pokusit změnit názory a postoje, které vedly k sociálnímu selhání.** Velmi dobrých výsledků proto dosahují skupinové formy ovlivňování ve speciálním oddělení (SpO1), kde jsou odsouzené ženy dobrovolně, protože závislost považují za jednu z hlavních příčin svého selhání. Větší oblíbené se těší vzdělávací aktivity (přednášky, besedy, výuka jazyků apod.). V těchto aktivitách nemusí hodnotit své činy, zabývat se závislostmi, pracovat s vinou a trestem. Mohou jen rozvíjet své vědomosti a získávat nové informace, bez toho aniž by musely odhalit svá tajemství a nezpracovaná osobní témata.

Převládající vztahy s návštěvami – jsou jednou z nevýznamnějších oblastí styku s osobami blízkými (kromě korespondence a telefonátů). Převážná většina odsouzených žen se snaží udržet a dále posilovat kontakt s rodinou. Na návštěvy se těší a připravují se na ně (vylepšují svůj zevnějšek, připravují dárky apod.). Pokud z různých důvodů nejsou navštěvovány, mají sklon k depresím, pocit opuštěnosti zesiluje, cítí se zbytečné, nemilované a nepotřebné. Na základě ztráty kontaktu s blízkými hledají osobu blízkou formou korespondence s různými přáteli, hlavně z vězeňského prostředí. Snadno uvěří všem slibům a projevům lásky. Upínají se na tyto osoby. Jejich zaslepenost je mnohdy dovede až ke sporům s personálem, kdy se snaží domoci návštěvy s tímto člověkem. K tomu používají různé lži a podvody („...my už se známe mnoho let, kdysi jsme spolu žili“ apod.). Po ověření dostupných informací se většinou zjistí, že se jedná o lež. Největší zklamání prožívají v momentě, kdy je jejich nový přítel propuštěn z výkonu trestu a kontakt přeruší. Pak svého jednání buď litují a snaží se napravit narušené vztahy jak s příbuznými, tak personálem nebo hledají dalšího přítele a všechno se znovu opakuje. Další kapitolou k návštěvám jsou návštěvy dětí odsouzených, které jsou umístěny mimo rodinu. V posledních letech pozorují větší zájem a vstřícnost dětských domovů a pěstounů o udržení kontaktu dítě – matka. Setkáváme se se skupinou matek, které projevují skutečný zájem o své děti, ale také s těmi, které ho jen předstírají (nechtějí před ostatními vypadat jako krkavčí matky), proto bohužel ne všechny sliby, které při těchto návštěvách matky dají svým dětem, také splní. Pokud se matka znovu vrátí do výkonu trestu a v průběhu pobytu na svobodě o své děti zase neprojevuje slibovaný zájem, některé děti se s matkou už nechtějí stýkat. Tato skupina odsouzených žen nevidí chybu ve svém chování k dětem, ale v lidech, kteří o děti pečují. Obviňují je z navádění dětí pro něj, snahy jim dítě „ukrást“, aby mohlo být adoptováno apod.

Vztahy milostné – většina lesbických kontaktů nese známky náhražkového sexuálního chování. Jedná se o heterosexuální ženy, které mají partnery, děti apod. a pobyt ve výkonu trestu si zpřijemňují touto extravagancí. Hlavní příčinou sporu mezi lesbickými ženami (ve vězeňské mluvě „kamarádky“) je žárlivost na partnerku. Do sporu, který je zpravidla doprovázen křikem, pláčem, nadávkami a fyzickým napadením, často zatáhnou celý oddíl a zaměstnají všechny výchovné pracovníky.

Vztahy obchodní – spočívají např. v přenechání civilního oděvu nebo léků za cigarety, kávu apod. Dále v obchodování s povolenkami na balík, úklidy a praní prádla za úplatu, výrobě nějaké hračky pro děti za úplatu apod.

Lze konstatovat, že **druhý život odsouzených žen je více čitelný než u odsouzených mužů**. Podle mého názoru je to tím, že ženy mají potíže s udržením tajemství, nejsou tak jednotné, závidí si, pomlouvají se a vždy se najde někdo, kdo rád personálu sdělí prohršky druhých. Případ šikany, který by souvisel s druhým životem odsouzených žen, nebyl zaznamenán. Pokud došlo k nějakému násilí, souviselo to s nedodržením „obchodních podmínek a závazků“ jednou stranou.

Příloha č. 4

Počty vězňených osob ve vybraných státech Evropy a mimoevropských státech včetně indexů vězňených osob k počtu obyvatel.

Zpracovala Marešová podle Walmsley⁵⁶, Roy: *World Prison Population List (tenth edition)*, King's College London, International Centre for Prison Studies (2013)

Stát/pořadí (jen prvních 10)	Počet vězňených osob	K datu měsíc/rok	Přibližný počet obyvatel v mil.	Index na 100 tis. obyvatel	Zdroj dat
Albánie	4 505	1/13	2,85	158	Council of Europe
Andorra	33	1/13	0,08	38 x	Council of Europe
Anglie a Wales	84 430	9/13	57,06	153	MJ
Arménie	4 756	1/13	2,9	164	Council of Europe
Azerbajdžan	37 969	9/11	9,19	413	C of E Penal Stat.
Belgie	12 126	1/13	11,19	108	Council of Europe
Bělorusko – 4)	31 700	10/12	9,45	335	NPA
Bosna a Hercegovina	1 883	1/13	2,35	80	Council of Europe
Bulharsko	10 996	10/12	7,3	151	NPA
Česká republika	16 257	8/13	10,54	154	NPA
Dánsko	4 091	9/13	5,61	73	MJ
Estonsko	3 186	9/13	1,34	238	MJ
Finsko	3 134	1/13	5,43	58	NPA
Francie ⁵⁷	62 443	9/13	63,94	98	NPA
Holandsko	13 749	9/12	16,79	82	NPA
Chorvatsko	4 741	1/13	4,38	108	NPA
Irsko	4 068	9/13	4,6	88	NPA
Island	152	9/13	0,321	47 x	NPA
Itálie	64 835	8/13	61,14	106	MJ
Kosovo	1 691	12/12	1,82	93	Human rights report
Kypr	905	9/11	0,854	106	C of E Penal Stat.
Litva – 5)	9 729	1/13	2,96	329	NPA
Lotyšsko	6 117	1/13	2,01	304	NPA
Maďarsko	18 388	6/13	10,00	186	NPA
Makedonie	2 515	9/11	2,06	122	C of E Penal Stat.
Malta	610	7/13	0,420	145	MJ

56 Roy Walmsley je poradce OSN a Mezinárodního centra pro vězeňské studie (ICPS) při Univerzitě v Essexu – blíže www.prisonstudies.org.

57 Jen evropská část Francie

Moldávie/6.	6 710	4/13	3,56	188	NPA
Německo	64 379	3/13	81,96	79	GFSO (Statistical Office)
Norsko	3 649	9/13	5,1	72	NPA
Polsko/8.	83 610	8/13	38,55	217	NPA
Portugalsko	14 264	9/13	10,49	136	NPA
Rakousko	8 273	1/13	8,48	98	NPA
Rumunsko	33 015	9/13	21,255	155	NPA
Rusko – 2)	681 600	9/13	143,4	475	NPA
Řecko	12 479	1/12	11,29	111	NPA
Skotsko	7 855	9/13	5,33	147	NPA
Slovensko	10 152	8/13	5,42	187	NPA
Slovinsko	1 357	9/13	2,06	66	NPA
Srbsko	10 226	12/12	7,21	142	NPA
Španělsko	68 220	8/13	46,27	147	NPA
Švédsko	6 364	10/12	9,53	67	NPA
Švýcarsko	6 599	9/12	8,01	82	SFSO (Statistical Office)
Turecko	137 133	9/13	76,43	179	NPA
Ukrajina	137 965	9/13	45,21	305	NPA

Vybrané mimoevropské státy

Stát/pořadí (jen prvních 10)	Počet vězňů osob	K datu měsíc/rok	Přibližný počet obyvatel v mil.	Index na 100 tis. obyvatel	Zdroj dat
Alžír	60 000	5/13	36,96	162	NPA
Angola	21 634	6/13	20,64	105	Ministry of Interior
Argentina	60 789	12/11	41,33	147	Ministry of Justice
Austrálie	29 383	6/12	22,68	130	Australian Bureau of Statistics
Bolívie	14 770	/13	10,53	140	Andean Information Network
Brazílie	548 003	12/12	199,8	274	NPA
Čína	1 640 000	Polovina roku 12	1 354,1	121	NPA
Egypt	66 000	/11	82,5	80	US state Dep't human rights report
Ekvádor	21 080	12/12	14,15	149	Ministry of Justice
Etiopie	112 361	10/09	82,42	136	Cetral Statistics Agency, Ethiopia
Filipíny	108 305	12/12	97,2	111	NPA
Chile	46 718	7/13	17,57	266	NPA

Indie	385 135	12/12	1 266,8	30 x	National Crime Records Bureau
Indonésie	144 332	12/12	245,01	59	Ministry of Law and Human Rights
Irán	217 000	12/12	76,4	284	NPA
Japonsko	64 932	6/13	127,26	51 x	Ministry of Justice
Jižní Afrika	156 370	8/13	53,1	294	NPA
Kanada	40 544	2011–12	33,45	118	Statistics Canada
Kolumbie	118 201	7/13	48,24	245	NPA
Korea	48 497	6/13	48,84	99	NPA
Maroko	72 000	1/13	32,75	220	NPA
Mexiko	246 226	6/13	117,05	210	NPA
Malajsie	39 144	6/13	29,74	132	Ministry of Home Affairs
Mongolsko	8 193	10/12	2,85	287	NPA
Nigérie	54 144	5/13	169,9	32 x	NPA
Nový Zéland	8 597	6/13	4,47	192	NPA
Paraguay	7 901	9/12	6,71	118	NPA
Peru	61 390	12/12	30,34	202	NPA
Saúdská Arábie	47 000	2/13	29,1	162	NPA
Srí Lanka	27 000	9/13	20,5	132	NPA
Tanzanie	36 552	1/13	47,0	78	Parliamentary Committee, Tanzania
Thajsko – 3)	279 854	8/13	70,4	398	NPA
Tunis	21 300	/12	10,7	199	NPA
Uganda	34 940	11/12	36,0	97	Humanrights report
USA – 1)	2 239 751	12/11	312,72	716	USÚJS
Uruguay	9 524	7/12	3,39	281	Ministry of Interior
Venezuela	48 262	/12	30	161	Ministry of Penitentiary Services
Vietnam	130 180	Polovina 2012	89,7	145	NPA

Vysvětlivky: NPA – Nationalprisonadministration

UN – United Nations

MJ – ministerstva justice

ÚJS apod. – statistické úřady

C of E – CouncilofEurope

Pozn.: V tabulce je zvýrazněno a označeno pořadím 5 nejvyšších indexů vyjadřujících poměr počtu vězňených osob k počtu obyvatel v hodnoceném období. Nejmenších 5 indexů je označeno křížkem.

Několik dalších poznatků z WorldPrisonPopulation List⁵⁸:

- Více než 10,2 mil. osob je drženo ve vězeňských zařízeních po celém světě, z toho téměř polovina v USA (2,24 mil.), Rusku (0,68 mil.) a Číně (1,64 mil.). Vězeňská populace t.č. roste na všech pěti kontinentech.
- USA má nejvyšší index vězněných osob k počtu obyvatel – 716 vězňů na 100 000 obyvatel. Následuje ST Kitts & Nevis 714, Seychelles 709, Virgin Is.(USA) 539, Barbados 521, Kuba 510, Rwanda 492, Anguilla (Velká Británie) 487, Belize 476, Rusko 475, British VirginIs. 460 a Sint Maarten (Nizozemí) 458
- U více než u poloviny zemí a územních celků světa představuje index 150 osob na 100 000 obyvatel.
- V Evropě medián indexů jednotlivých států představuje: 1) pro západní Evropu 98, 2) pro ostatní státy Evropy včetně států, jejichž území zasahuje i do Asie (Rusko a Turecko) – 225 vězňů na 100 000 obyvatel.

58 Pochopitelně se zde vychází z dostupných statistických údajů. Přesvědčení o tom, nakolik tyto údaje odpovídají skutečnosti, se u jednotlivých států i kontinentů značně liší.

Příloha č. 5

Strukturovaná žádost o informace

Institut pro kriminologii a sociální prevenci v Praze řeší úkol zaměřený na analýzu změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace v ČR včetně srovnání se změnami v okolních státech. Dostupné publikace věnované penologické problematice a informace na internetu jsou pro naše účely nedostatečným zdrojem poznatků, a proto si vás tímto dovoluujeme požádat o spolupráci a poskytnutí doplňujících informací pro splnění zadaného úkolu nezbytných. Publikace z provedeného výzkumu (včetně obsáhlého resumé v angličtině) bude od roku 2015 přístupná na adrese www.kriminologie.cz.

Za spolupráci předem děkujeme.

- 1) Kdo vykonává dohled a kontrolu nad vězeňskou službou (např. Jen zřizovatel – tj. Ministerstvo justice, poslanci, vláda, nezávislý subjekt)?

- 2) Kdo rozhoduje o zaražení vězně do určitých typů věznic (např. Vězeňská služba, soud)?

- 3) Jaká kritéria jsou zohledněna bezprostředně po nástupu výkonu trestu odnětí svobody pro umístování vězňů do konkrétních věznic?

- 4) Jaká jsou kritéria pro podmíněčné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody?

- 5) Uvedte absolutní počet podmíněně propuštěných za rok 2013?

- 6) Mají odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody zákonem stanovenou povinnost pracovat?

- 7) Kdo je informován o propuštění vězně z výkonu trestu odnětí svobody:

- 8) Uvedte průměrné náklady na jednu vězněnou osobu v jednom dni za rok 2013.

9) Vyplňte, prosím, následující tabulky:

Prosíme o zpřesnění, zda roční početní stavy vězňů a další statistické ukazatele vykazujete průměrem – průměrem z denních dat nebo měsíčních dat, stavem k určitému datu – např. k 31. prosinci, či jinak.

Tab. č. 1 Vývoj početních stavu vězněné populace za posledních 5 let:

Vývoj počtu obviněných a odsouzených	Obvinění		Odsouzení		Celkem	
	Počet k 31. 12.	Ø počet	Počet k 31. 12.	Ø počet	Počet k 31. 12.	Ø počet
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						

Tab. č. 2 Vývoj početních stavu vězňů žen za posledních 5 let:

Rok	Obviněné	Odsouzené	Celkem
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			

Tab. č. 3 Věkové rozvrstvení vězňených pravomocně odsouzených osob v roce 2013:

Stav k 31. 12. 2013		Do 18 let	Do 21 let	Do 25 let	Do 30 let	Do 45 let	Do 60 Ž Do 65 M	Nad 60 Ž Nad 65 M
2013	M							
	Ž							
	Celkem							

Tab. č. 4 Složení pravomocně vězňených osob podle délky uloženého trestu:

Stav k 31. 12.		2009	2010	2011	2012	2013
Mladiství	do 6 měs.					
	do 1 roka					
	do 2 let					
	do 3 let					
	do 5 let					
	do 10 let					
	do 15 let					
Muži	Do 3 měs.					
	Nad 3 do 6 měs.					
	Nad 6 do 12 měs.					
	Nad 1 rok do 3 let					
	Nad 3 do 5 let					
	Nad 5 do 10 let					
	Nad 10 do 15 let					
	Nad 15 let					
	Doživotí					
Ženy	Do 3 měs.					
	Nad 3 do 6 měs.					
	Nad 6 do 12 měs.					
	Nad 1 rok do 3 let					
	Nad 3 do 5 let					
	Nad 5 do 10 let					
	Nad 10 do 15 let					
	Nad 15 let					
Doživotí						
Celkem:						

Tab. č. 5 Počty vězněných pravomocně odsouzených osob rozdělených podle počtu předchozích odsouzení v roce 2013 (recidiva):

Mladiství					
Muži					
Ženy					
Celkem					

10) Osoby vězněné v roce 2013 byly nejčastěji odsouzeny za následujících 10 konkrétních trestných činů, seřazených dle četnosti výskytu (krádež, loupež, drogové delikty...).

11) Je prováděn ve věznicích penologický výzkum vězněných osob?

Přehled titulů vydaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2012

Ediční řada Studie:

2016

- 431 Blatníková, Š., Faridová, P., Vranka, M. *Kriminální styly myšlení: Inventář PICT-cz.* (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 6).

2015

- 423 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí III.).*
- 424 Marešová, A., Havel, R., Martinková, M. & Tamchyna, M. *Násilná kriminalita v nejisté době.*
- 425 Marešová, A., Biedermanová, E., Diblíková, S., Požár, J. & Martinková, M. *Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014.*
- 426 Zeman, P., Štefunková, M. & Trávníčková, I. *Drogová kriminalita a trestní zákoník.*
- 427 Večerka, K. & Štěchová, M. (2015). *Preventivní praxe po novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí.*
- 428 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé.*
- 429 Scheinost, M., Válková, H., (eds.) *Sankční politika a její uplatňování. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.).*
- 430 Cejp, M., Blatníková, Š., Háková, L., Holas, J., Trávníčková, I. & Vlach, J. *Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu.*
- 422 Škvain, P. *Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav.*

2014

- 414 Martinková, M., Slavětínský, V. & Vlach, J. *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR.*
- 415 Štěchová, M. & Večerka, K. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže.*
- 417 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Rozum, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2013.*
- 418 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost.*
- 419 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Sankční politika pohledem praxe. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí II.).*

2013

- 403 Košťál, J. *Vybrané metody vícerozměrné statistiky. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 4).*
- 404 Pojman, P. *Ruský a ukrajinský organizovaný zločin.*

- 405 Tomášek, J. *Self-reportové studie kriminálního chování. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 5).*
- 406 Holas, J. *Politický radikalismus a mládež.*
- 408 Zeman, P., Diblíková, S., Slavětínský, V. & Štefunková, M. *Zkrácené formy trestního řízení – možnosti a limity.*
- 410 Scheinost, M., a kol. *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I.).*
- 411 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Kuchařík, K., Martinková, M. & Scheinost, M. *Analýza trendů kriminality v roce 2012.*
- 412 Holas, J. & Večerka, K. *Stát a občan v prevenci kriminality.*
- 2012**
- 397 Cejp, M. (ed.) *Selected Results of Research Activities of ICSP in the Years 2008–2011.*
- 398 Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J., Vlach, J. & Zeman, P. *Crime in the Czech Republic in 2010.*
- 399 Večerka, K. *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti.*
- 402 Marešová, A., Biedermanová, E., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Tomášek, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2011.*

Ediční řada Prameny:

- 2015**
- 420 Francis, B., Humphreys, L., Kirby, S. & Soothill, K. *Kriminální kariéra v organizovaném zločinu.*
- 421 Mendel, R. A. *Mládeži nepřístupno. Argumenty pro snižování počtu odnětí svobody u mladistvých.*
- 2014**
- 416 Benes, M. & Astbury, B. (eds.) *Problémy trestního soudnictví: evaluace programů, prevence kriminality, strach z kriminality a recidiva – pohledem australských kriminologů.*
- 2013**
- 407 United Nations Office on Drugs and Crime *Odhad nezákonných finančních toků plynoucích z obchodu s drogami a jiného nadnárodního organizovaného zločinu.*
- 409 United Nations Office on Drugs and Crime *Světová zpráva o obchodování s lidmi 2012.*
- 413 European Forum for Urban Security *Pouliční násilí v EU: Skupiny mladistvých a násilí na veřejnosti.*
- 2012**
- 395 Cejp, M. (ed.) *Britské strategické dokumenty k prevenci a potírání závažné trestné činnosti.*
- 396 Goodey, J. & Aromaa, K. (eds.) *Trestné činy z nenávisti (příspěvky ze Stockholmského kriminologického sympozia 2006 a 2007).*

- 400 Marešová, A. (ed.) *Trendy kriminality ve světě a nové problémy a reakce v oblasti prevence kriminality a trestní justice.*
- 401 Diblíková, S. (ed.) *Rada Evropy a International Juvenile Justice Observatory k soudnictví nad mládeží.*

Plné texty všech titulů, publikovaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2000, jsou volně dostupné na webu IKSP www.kriminologie.cz v sekci Publikace.

Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza

Autoři: Alena Marešová
Eva Biedermanová
Jan Rozum
Miroslav Tamchyna
Petra Zhřivalová

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Lukáš Pracný, sazbaknih.cz

Tisk: Reprocentrum, a.s., Blansko

Dáno do tisku: květen 2016

Vydání: první

Náklad: 200 ks

